

TAMPEREEN YLIOPISTO

Johannes Asikainen

Tataareja, kasakoita vai muslimeja?

Tataarien representaatiot ja niiden kehitys Suomen painetussa
sanassa 1800-luvulta vuosiin 1917–1925

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2017

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

ASIKAINEN, JOHANNES: Tataareja, kasakoita vai muslimeja? – Tataarien representaatiot ja niiden kehitys Suomen painetussa sanassa 1800-luvulta vuosiin 1917–1925

Historian pro gradu -tutkielma

88 s.

Toukokuu 2017

Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee Suomeen 1800-luvulta alkaen muuttaneen tataariväestön representaatioita suomalaisessa mediassa 1800-luvulta vuosiin 1917–1925. Tataarit ovat Suomen ensimmäinen muslimivähemmistö, jolla on ollut yhdistystoimintaa Suomessa jo yli sata vuotta. Ensimmäinen islamilainen yhdistys *muhamettilainen hyväntekeväisyysyhdistys ry.* perustettiin jo vuonna 1915, ja islamilainen seurakunta vuonna 1925. Tataarit ovat Suomeen hyvin integroitunut, keskiarvoa korkeammin kouluttautunut ja laajasti kulttuuria tuottanut vähemmistö. Uusi vähemmistö erosi suomalaisten tavoista, niin kielensä, uskonsa kuin tapojensa puolesta. Nämä erot ovat saaneet historian aikana huomiota suomalaisten taholta, mikä on vaikuttanut tataarien Suomeen sopeutumiseen. Kun mietitään tataarien Suomeen sopeutumista, on tarpeellista tutkia millaisella mentaliteetillä heidät otettiin vastaan ja millaisin käytännön keinoin tämä ilmeni. Tämän pro gradu -tutkielman tutkimuskysymys on: millaisia representaatioita tataareista oli Suomen painetussa sanassa 1800-luvulta vuosiin 1917–1925? Tutkielman tarkastelun kohteena ovat tutkimusjälkeen aikana ilmestyneet sanoma- ja aikakauslehdet, tieto- ja tutkimuskirjallisuus, sekä esimerkkitapauksia aikansa tilastoista. Suomen itsenäistymisen jälkeen maassa oli poliittisesti jakautunut lehdistö, pelko Neuvosto-Venäjän vakoojien soluttamisesta, tuoreet arvet sisällissodasta joka jakoi maata kahtia, sekä laajasti hyväksytty rotuhygieniä eurooppalaisten ihmisten paremmuudesta. Nämä olosuhteet eivät olleet etnisesti kantaväestöstä selvästi erottuvalle väestölle kaikkein suopeimmat maahan sopeutumiseen, mutta he sopeutuivat Suomeen näistä tekijöistä huolimatta. Voidaan olettaa että ne representaatiot, joita tuona poliittisesti kiristyneenä suomalaisuutta korostavana aikakautena tataareista tehtiin, olivat negatiivisia. Tutkimuksen teoria pohjaa mentaliteettihistoriaa ja käy läpi perusasioita identiteetistä ja mentaliteetistä. Tutkimustyössä on käytetty pääsääntöisesti kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä. Tutkimuksessa sivutaan myös kvantitatiivisia tutkimusmenetelmiä, hahmotettaessa tutkittavan aikakauden yhteisön kokoa. Kun hahmotetaan kulttuurien kohtaamiseen liittyvän mentaliteetin peruspiirteet, ovat myös poikkeavuudet tästä mentaliteetistä helpommin erotettavista. Tällöin on myös mahdollista ennustaa mentaliteetin tulevaa kehitystä. Tutkimalla tämän aikakauden representaatioita ja sen käytännön keinoja muslimeista Suomessa, on mahdollista löytää yhtäläisyyksiä tämän päivän maahanmuuton diskurssiin tehden Suomen maahanmuuton mentaliteettihistoriasta ajankohtaisen tutkimusaiheen.

Asiasanat: historia, maahanmuutto, tataari, representaatio, toiseus, mentaliteetti, identiteetti, lehdistö, Suomi, Venäjä, vähemmistö, rotuhygieniä

Sisällys

1	JOHDANTO.....	1
1.1	AIHEEN AIKAISEMPI TUTKIMUS	3
1.2	TUTKIMUSKYSYMYS.....	6
1.3	LÄHTEET JA AIHEEN RAJAUS.....	7
1.4	TUTKIMUSMETODIT JA TUTKIMUKSEN RAKENNE	8
1.5	MAAHANMUUTON TUTKIMUKSEN ONGELMISTA	10
1.6	KANSALLISNIMITYS TATAARIN ETYMOLOGIA JA PROBLEMATISOINTI	12
1.7	NIŽNI NOVGOROD JA HISTORIA VENÄJÄLLÄ	14
1.8	VARHAISET KOHTAAMISET SUOMESSA.....	16
2	TATAARIEN MAAHANMUUTTO JA TILASTOT.....	21
2.1	VÄESTÖNLASKENTA AUTONOMIAN AIKANA	22
2.2	SUOMEN KANSALAIKUUS JA NANSENIN PASSI.....	26
2.3	SUOMEN VIRALLISISTA TILASTOTIEDOISTA VUOSILTA 1921–1934	29
3	TATAARIT SUOMALAISEN LEHDISTÖN SILMIN.....	35
3.1	LEHDISTÖ JA TATAARIT AUTONOMIAN AIKAAN	36
3.2	TATAARIEN STIGMA JA ARVOSTUS.....	43
3.3	AIKAKAUSLEHDET 1917–1925	45
3.4	SANOMALEHDET JA TATAARIT ITSENÄISTYMISESTÄ ETEENPÄIN.....	49
4	TATAARIT AIKANSA TUTKIMUS- JA TIETOKIRJALLISUUDESSA.....	58
4.1	TIETOSANAKIRJA 1909–1922	60
4.2	OMA MAA -KIRJASARJA	64
4.3	USKONNOLLISISTA TIETOKIRJOISTA	70
5	PÄÄTELMÄT.....	75
6	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS.....	81

1 Johdanto

Tarkoituksena ei ollut pysyvästi jäädä Suomeen ja näin tästä tuli sitten pitkäaikainen jääminen. Vuoteen 1972 mennessä vuodesta 1917 on jo kolmas, neljäskin sukupolvi kasvamassa täällä Suomessa, ja voidaan sanoa, että he ovat niin kiintyneet ja juurtuneet tähän Suomeen, että tuskinpa he haluaisivat enää mihinkään täältä lähteäkään.¹

Näin toteaa Semiulla Wafin tataarien saapumisesta Suomeen. Semiulla Wafin oli 1900-luvulla elänyt tataari, joka syntyi Aktukissa kaukana Suomesta. Hän muutti 1900-luvun alussa monien muiden tataarien tapaan Suomeen parempien olojen perässä, ensin vanhempiensa kanssa Terijoelle ja sieltä eteenpäin heidän kanssaan Tampereelle, missä Wafin meni imaami Alaeddin Abbasin oppilaaksi. Wafinin isä piti Tampereen keskustassa kangaskauppaa nimellä S.Wafin, minne Semiulla opetuksensa jälkeen meni töihin. Haastattelun hetkellä hän toimi Tampereen islamilaisen seurakunnan johtajana.² Maahanmuutto ja monikulttuurisuus eivät olleet haastatteluhetkellä vuonna 1972 uusi ilmiö suomalaisille, eikä se ollut vierasta myöskään Suomen suuruhtinaskunnassa. Se oli osa normaalia kansojen kanssakäymistä jonka osana myös tataarit olivat. Tämän tutkielman kohteena ovat tataarit ja se, miten heitä kuvattiin Suomessa heidän maahan saapuessaan. Islamin historia Suomessa on herättänyt mielenkiintoni, sillä aihe on ollut viime vuosina vahvasti esillä mediassa ja politiikassa. Maahanmuutto ja pakolaiset ovat julkisuudessa esillä, ja etenkin islamilaisista valtioista tulevat maahantulijat ovat sen keskiössä. Melkein kaikille ihmisillä on muodostunut aiheesta vahva mielipide suuntaan tai toiseen. Aihetta on käytetty monien mielipiteiden taustatukena ja samoihin perusteisiin on vedottu jopa vastakkaisissa argumenteissa. Argumentit ovat kadonneet värittäneessä keskustelussa etäälle historiallisista faktoista ja latautuneet tunnepitoisilla ilmaisuilla. Tutkimushetkellä muslimeista ja maahanmuuttajista on lehdistössä kirjoitettu mitä värikkäimpiä tulkintoja ja mielipidekirjoituksia. Onko tämä yleinen ilmiö ja toimittiinko näin myös aikaisemmin? Tämän takia on tarpeellista tutkia ilmiön historiaa. Kun puhutaan kansojen välisistä suhteista ja maahanmuutosta, on muistettava, että kyseistä liikehdintää on tapahtunut koko ihmiskunnan historian ajan, eikä se suinkaan ole uusi ilmiö, edes meidän nykyisen teollistuneen yhteiskuntamme aikakautena. Nykyaikana aiheesta on tullut entistäkin ajankohtaisempi, sillä globalisaation myötä ihmisten lisääntynyt ja helpottunut liikkuvuus on vähentänyt maarajojen merkitystä.

---

¹ *Wafin, Semiulla, Aktut, Johtaja. Haastattelu, kerääjä Rautio, Pertti, 1972, Tampere, Tampereen yliopisto, Kansanperinteen arkisto, Y/04433. (11:32–12:05).*

² Baibulat, Muazzez, *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia: Tampere İslam Mahallesi : nigizi ve tarihi = The Tampere Islamic Congregation : the roots and history*, Tampereen Islamilainen Seurakunta: Tampere, 2004, s.41.

Suomeen suuntautuvan islaminuskoisten maahanmuutto on kasvanut ja rikastunut 1990-luvulta alkaen, muslimien tullessa näin näkyvämmäksi osaksi yhteiskuntaa. Suomessa elää vuoden 2012 arvion mukaan noin 50 000 islaminuskoa tunnustavaa henkilöä. Tämä arvio pitää sisällään kaikki muslimit alkuperästään riippumatta, ja ainoana yhdistävänä tekijänä tilastoon on pidetty islaminuskoa. Tulevaisuudessa muslimien määrä tulee maahanmuuton ja käännyntäisten myötä todennäköisesti kasvamaan. Muslimien määrän arvioidaan kasvavan noin 70 000 henkeen vuoteen 2020 mennessä ja vuoteen 2030 mennessä yli 100 000 henkeen.³ Tataarit muodostavat tästä joukosta vain pienen marginaalin.

Suomessa asuu pohjoismaiden vanhin muslimivähemmistö. Kyseessä ovat tataarit joita Semiulla Wafinkin edusti. Tataarit ovat asuneet Suomessa liki kaksi vuosisataa jo useiden sukupolvien ajan. He ovat vakiinnuttaneet asemansa suomalaisessa yhteiskunnassa ja tulleet hyväksytyksi osaksi sitä. Heidän virallisina tunnusmerkkeinään toimivat islaminusko, sekä äidinkielenä turkinsukuinen tataarin kieli. Tataarien ensimmäiset edustajat asettuivat Suomeen jo 1800-luvun alussa venäläisen sotaväen riveissä Suomen sodan 1808–09 jälkeen. Tätä ennen heitä oli tavattu sotajoukoissa jo isovihan eli suuren Pohjan sodan 1700–1721 aikana. Suurin osa Suomen tataarien esi-isistä tuli Suomeen kuitenkin vasta 1800-luvun lopulla kauppiaina Venäjältä, Nižni Novgorodin maakunnasta Sergain alueelta aina 1920-luvulle saakka. Tataarit järjestäytyivät jo 1800-luvulla aloittaen tuolloin yhdistyksellisen toimintansa. Vuonna 1925 perustettiin Suomeen ensimmäinen islamilainen seurakunta (muhamettilainen seurakunta) ja vuonna 1942 otettiin käyttöön seurakunnan rakennuttama Suomen ensimmäinen varsinainen moskeija Järvenpäässä. Heidän yhteisöstään 156 miestä oli taistelemassa Suomen armeijan riveissä toisen maailmansodan aikana. Nykyään tataareita asuu Suomessa noin tuhat henkeä.⁴

Suomeen asettuneiden tataarien jälkeläiset ovat toimineet pääsääntöisesti samoissa tehtävissä kuin vanhempansa ja kantaväestön tapaan tehneet sosiaalista nousemista vanhempiinsa nähden. Tataareja on ammatti-, opisto- ja korkeakoulutuksen saaneina samoissa tehtävissä kuin valtaväestöäkin. Tataarit ovat sijoittuneet pääasiassa yrittäjiksi sekä palvelu- ja pankkialalle. Joukossa on myös monia jotka toimivat opetuksen ja hoitoalan tehtävissä.⁵

---

³ Forsberg, Tiina, ”*Tutkimus: Suomessa muslimien määrä lähes viisinkertaistuu*”, Yle uutiset: 7.4.2015.

⁴ Hiltunen, Marja & Pentikäinen, Juha, Suomen kulttuurivähemmistöt, Suomen Unesco – toimikunnan julkaisuja, 72. 1997: Helsinki, s.189–191.

⁵ Baibulat, *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia: Tampere İslam Mahallesi : nigizi ve tarihi = The Tampere Islamic Congregation : the roots and history*, 2004, s. 26

Pro gradu tutkielmassani käsittelen Suomen monikulttuurisuuden ja suomalaisen islamilaisen kulttuurin historiaa. Tutkin Suomeen muuttaneiden tataarien historiaa ja sopeutumista Suomeen heistä luotujen representaatioiden kautta. Tutkimalla tämän aikakauden Suomen tataareja pyrin selvittämään maahanmuuttajista tehtyjen representaatioiden taustaa ja löytämään suomalaisen islamin historiasta yhtäläisyyksiä ja huomioita, jotka olisivat relevantteja vielä nykypäivänä ja toisivat historiasta esille vuorovaikutuksellisia tapahtumia, joiden avulla maahanmuutto ja sen historia aiheena kontekstoituisivat.

1.1 Aiheen aikaisempi tutkimus

Pro graduni keskeisimmän tutkimuskirjallisuuden muodostavat kokoelmateokset suomalaisesta maahanmuutosta, vähemmistökulttuureista ja uskontokunnista sekä tataarikeskeinen tutkimuskirjallisuus. Tutkimuskirjallisuuden osaksi on valikoitunut myös joitakin aihetta sivuavia ja tutkimuksen teoriaa käsitteleviä teoksia, joiden tuella olen kyennyt hahmottamaan laajempia kokonaisuuksia sekä tutkimuksen kannalta tärkeää terminologiaa ja teoriaa. Aihealuetta yleisesti käsitteleviä teoksia ovat esimerkiksi Marja Hiltusen ja Juha Pentikäisen toimittama *Suomen kulttuurivähemmistöt*, sekä Markku Löytösen ja Laura Kolben toimittama teos *Suomi: maa, kansa, kulttuurit*. Tutkielmassani olen hyödyntänyt aihealueesta syventäviä näkemyksiä ja teoreettista pohdintaa tukevia teoksia, kuten Antti Häkkisen, Panu Pulman ja Miika Tervosen teos *Vieraat kulkijat — tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan*, Stuart Hallin teos *Identiteetti, käsittelen toiseutta* ja Pertti Haapalan *Sosiaalihistoria: Johdatus tutkimukseen* tukemaan sosiaalihistorian tutkimuksen teoriaa. Näiden lisäksi tutkielman tueksi ovat valikoituneet valitsemiani aikalaislähteitä analysoivia teoksia, kuten Petri Karosen ja Pentti Räihän toimittama *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen: Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*, sekä Päiviö Tommilan ja Raimo Salokankaan teos *Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia*.

Tutkimuskirjallisuuden rinnalle olen nostanut käsiteltäväksi myös tataariyhteisön itse tehdyt julkaisut omasta historiastaan. Kirjoitusajankohtansa vuoksi en käsittele yhteisön julkaisuja lähteiden tavoin, vaan kuljetan niitä tekstissä kuten tutkimuskirjallisuutta ja nostan paikoittain esiin tataarien omia näkemyksiä tapahtumista. Näihin kuuluu erilaisia kokoelmia ja muistelmateoksia, joista löytyy aihealuetani käsittelevää tietoa. Näen nämä teokset rinnastettaviksi akateemisen tutkimuskirjallisuuden kanssa, sillä yhteisön omat tutkimukset ja katsaukset on tuotettu tarkasti ja ne käsittelevät yksityiskohtaisesti henkilökohtaista historiaa, tarjoten näin mielenkiintoisen ja ainutlaatuisen kuvan yhteisön itsereflektiosta. Monessa tapauksessa teosten kirjoittajat ovat korkeasti koulutettuja ja tutkijataustaisia. Yhteisön omia kuvauksia on käytetty monessa paikassa tutkimusta

lainauksina tarjoten representaatioille vastapainoksi tataariyhteisön näkemyksen asioille. Hyviä esimerkkejä tästä ovat Muazzez Baibulatin teos *Tampereen islamilainen Seurakunta: juuret ja historia* ja Kadrieye Bedretdin teos *Tugan Tel: Kirjoituksia Suomen Tataareista*, joista kumpaakin olen käyttänyt tutkielmani lähteinä. Olen liittänyt lähteisiini myös muita tataarien teoksia omasta historiastaan, jotka olen luetellut tarkemmin lähdeluetteloon.

Akateemisesti aihetta on tutkinut etenkin Antero Leitzinger; hän on tutkinut paljon Suomen ulkomaalaisia ja ulkomaalaispolitiikka 1800-luvulta nykypäivään, ja on tutkimukseni kannalta tärkeimpiä yksittäisiä tutkijoita. Hän on julkaissut aiheeseen liittyviä kirjoja, kuten *Suomen Tataarit Vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina*, *Mishäärit – Suomen vanha islamilainen yhteisö*, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972* ja *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972*. Kirjassa *Suomen Tataarit* on tutkittu tataarien maahanmuuttoa etenkin pitkäaikaisena ilmiönä, painottaen heidän identiteettinsä muutosta.

Leitzinger mainitsee että vaikka tataareista ja Suomen ensimmäisistä muslimeista on kirjoitettu laajasti, on aihealue silti huonosti tunnettu. Aihetta käsittelevät teokset niin tutkimukset kuin historiikit, ovat ilmestyneet pieninä painoksina, eivätkä ole tulleet suuren yleisön tietoisuuteen.⁶ Tämä ilmenee hyvin useimpien tataareita käsittelevien painosten julkaisutyypistä. Useimmat lähdeluettelossani olevat tataareita käsittelevät teokset on julkaistu laajempina kokoomateoksina, jotka käsittelevät maahanmuuttoa, ulkomaalaisväestöä tai vähemmistöhistoriaa suuremmalla skaalalla. Ne eivät paneudu puhtaasti vain tataareihin ja heidän historiaansa, vaan käsittelevät tataareita osana suurempaa kokonaisuutta ja pidempää aikajännettä.

Toinen aiheesta esille nostettava tutkija on Harry Halén. Hän on julkaissut aineistoa myös autonomian aikana Suomeen sijoitettujen venäläisten sotilasyksikköjen historiasta, joka tukee vahvasti tataarien tutkimusta. Harry Halén on julkaissut muun muassa *Suomen tataarit*, julkaisussa *Suomi: maa, kansa, kulttuurit, Lahjan hedelmät*”: katsaus Suomen volganturkkilaisen siirtokunnan julkaisuihin, *Kulkumiehiä: Suomalais-itämainen vieraskirja* sekä *TATARICA-kokoelman: Suomen Volgan turkkilaisen yhteisön julkaisuja ja niihin liittyvää aineistoa*. Tutkielmani käy vuoropuhelua näiden teosten kanssa, pyrkien löytämään uusia näkökulmia aiheeseen. Tutkimuskirjallisuudesta on huomioitava, että ne käyttävät suurimmalta osin samaa lähteistöä ja ovat usein artikkelikokoelmia, joista monesta löytyvät samat tekijät ja tekstit.

---

⁶ Leitzinger, Antero, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972*, Helsinki: East-West Books, 2008, s.281.

Tataariyhteisön omaksi eduksi ja valitettavasti tutkimuksen monimuotoisuuden taakaksi yhteisölle on muodostunut maine muslimiyhteisön menestystarinana Suomessa. On yleisesti tunnettu ja uutisoitu fakta, että tataarit ovat integroituneet erittäin hyvin suomalaiseen yhteiskuntaan ja onnistuneet samalla säilyttämään oman kulttuuriperintönsä jo kuudennessa sukupolvessa. Yhteisöä on tämän johdosta käsitelty usein omana yksikkönään hieman irrallaan muista tapahtumista ja niiden vaikutuksista tataariyhteisön syntyyn. Tutkimuskirjallisuutta lukiessani en voinut välttää ajatelmasta, että kirjallisuuden lähtöasetelma on melkein aina tataareja käsittelevissä teoksissa lähtökohtaisesti kiinni yhteisön nykytilassa ja teokset toteavat tapahtumien kulun nykyhetkeen, mutta jättävät sen sijaan taustalla vaikuttaneiden tapahtumien merkityksen käsittelyn sivummalle. Tataarit tulevat esille omana erikoistapauksenaan, ja tämän näkökulman vuoksi asioiden syy-seuraussuhteet jäävät vähemmälle huomiolle yhteisön historiaa tutkittaessa.

Tämän takia olen sisällyttänyt tutkimukseeni teoksia, jotka käsittelevät aikakautta muustakin kuin yhteisön perspektiivistä. Lisäksi olen ottanut huomioon myös suomalaisia viholliskuvia ja muita yhteiskuntaan tuolloin vaikuttaneita tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet tataarien asemaan ja heidän yhteisöönsä suhtautumiseen. Aihetta on tutkittu akateemisesti aiemminkin, mikä selvästi vaikuttaa aiheeni rajaukseen. Muslimiväestöjen historiaa ja kehitystä on tutkittu laajasti etenkin sosiologisessa kehyksessä, ja monet näistä tutkimuksista käsittelevät suomalaisten tataarien historiaa ja asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Aiemmat tutkimukset ovat kuitenkin keskittyneet käsittelemään aiheen koko tapahtumakaarta, mitä pyrin omassa tutkimuksessani välttämään. Lisäksi monet näistä julkaisuista ovat yhteisön omien jäsenten julkaisemia, mikä on myös huomioitava tutkimusta tehtäessä.

Oma tutkielmani tuo uutta näkökulmaa tataarien varhaisvaiheisiin ja siihen, kuinka suomalaiset heihin aluksi suhtautuivat. Kun tataarit mielletään ainoastaan menestystarinaksi – mitä he toki ovatkin – jäävät tällöin monissa teoksissa tarkastelematta ne ongelmakohdat, jotka maahan tullessa olivat vallalla, sillä ne oli kuitenkin jo selätetty ja eivät ole tällöin fokuksen arvoisia. Kohdistettaessa huomio juuri näihin alkuaikoihin ja siihen, millaisia representaatioita tataareista tuolloin tuotettiin, saamme näkökulmaa siihen, millaisia sopeutumisen ongelmakohdat ja kantaväestön ennakoasenteet olivat. Kun tataareja kohtaan osoitetun representaation ja sen diskursiiviset muodostumat avataan tutkimuksessa, voimme saada tarkemman kuvan siitä, miten suomalaiset suhtautuivat islamilaisiin maahanmuuttajiin 1900-luvun alussa. Tähän aikaisemmat tutkimukset eivät ole keskittyneet. Voimme saada tämän näkökulman avulla myös vertailtavuutta nykyisen maahanmuuttodiskurssin kanssa ja löytää näistä yhteisiä piirteitä.

1.2 Tutkimuskysymys

Tutkielmassani tarkastelen islamilaisen kulttuurin historiaa Suomessa ja lähestyn sitä vanhempana ilmiönä kuin se useasti mediassa ja julkisuudessa mielletään. Historiallisen perspektiivin kautta on helpompi ymmärtää nykyisiä tapahtumia ja mahdollisesti saada referenssiä aiheen käsittelyn ja politisoitumisen suuntauksista tulevaisuudessa. Julkisessa keskustelussa keskitytään pääsääntöisesti vain nykyiseen maahanmuuttopolitiikkaan, 1990-luvun ja siitä eteenpäin tapahtuneiden vuosien ilmiöihin. Tutkielmassani avaan islamilaisen kulttuurin sopeutumista Suomeen aina 1800-luvulta saakka, kuinka siihen suhtauduttiin, ja millaisia representaatioita siitä tuotettiin painettuun mediaan. Tutkielman fokus on asetettu Suomen itsenäistymisen jälkeisiin vuosiin aina muhamettilaisen seurakunnan perustamiseen asti. Kantava tutkimusteeseini on seuraava: *Pro gradu -tutkielmassani avaan suomalaisen kulttuurin islamilaista historiaa ja sen alkuvaiheita, nostaakseni esille millaisia representaatioita tataareista oli Suomen painetussa sanassa 1800-luvulta vuosiin 1917–1925?*

Representaatioilla tarkoitetaan yleisesti merkitysten tuottamista ja niiden välittämistä, eli siis sitä, miten joku ilmaisee jonkin asian toiselle. Näitä merkityksiä tuotetaan puheessa, kielessä, mielikuvilla ja intertekstuaalisilla viittauksilla. Tällöin ne tuottavat ja välittävät merkityksiä kulttuurissa ja sen jäsenten keskuudessa. Representaatioita siis tuotetaan tiettyihin tarkoituksiin luomaan merkityksiä kulttuurin sisällä.⁷ Tässä tutkielmassa keskitytään niihin merkityksiin, joita tataarit saivat suomalaisessa yhteiskunnassa, ja näiden merkitysten tarkoitukseen, ja miten ne ilmenivät suomalaisen yhteiskunnan kirjallisesti tuotetuissa painatteissa.

Tutkimukseni käsittelee aihetta niin suomalaisen kuin maahan muuttaneen yhteisön näkökulmasta. Tutkittaessa aihetta on tärkeä kiinnittää huomiota kumpaakin ryhmään. Hedelmällisimmät tutkimustulokset saavutetaan tutkimalla osapuolten vuorovaikutusta ja sen mukanaan tuomia muutoksia, takertumatta liikaa vain yhteen näkökulmaan. Tutkielman fokus on suomalaisen enemmistön näkemyksessä, mutta ohessa nostan esiin tataariyhteisön omia näkemyksiä ja asioiden käytännön tilaa. Tällöin toimijoina ovat sekä Suomen väestö että tataarit. Lisäksi tavoitteena on tarkastella myös seuraavia kysymyksiä: Millaista suhtautuminen vieraasta kulttuurista tulevia maahanmuuttajia kohtaan oli yleisesti 1920-luvulla? Vaikuttivatko tapahtumiin maahanmuutosta erillään olleet poliittiset ilmiöt ja maailmantapahtumat?

---

⁷ Hall, Stuart, *Identiteetti*, Herkman, Juha & Lehtonen, Mikko, (suom. ja toim.), Vastapaino, Tampere: 1999 s.154–156.

1.3 Lähteet ja aiheen rajaus

Tutkimuksessani keskityn tarkastelemaan yksinomaan Venäjältä tulleita tataareita ja heidän maahanmuuttoaan. Muut muslimivähemmistöt ovat olleet tutkittavana aikakautena niin marginaalisia, etten näe tarpeelliseksi laajentaa tutkimusta käsittelemään näitä muslimivähemmistön yksilöitä. Se miten tataarit etnisesti ja etymologisesti tutkielmassa määritellään, tullaan avaamaan myöhemmin johdannon alaluvussa *Kansallisenimitys tataarin etymologia ja problematisointi*.

Ajallisesti tutkimus rajautuu käsittelemään pääsääntöisesti vuosia 1917–1925 ja tarvittaessa sen välittömään lähiympäristöön liittyviä tapahtumaketjuja. Pohjustan tätä käsittelemällä aluksi 1800-luvun lopulla tapahtuneita maahanmuuton alkuvaiheita ja niitä representaatioita, joita tataareista silloin kirjoitettiin. Helsingin islamilaisen seurakunnan perustaminen on aiheeni kannalta merkittävin yksittäinen tapahtuma, joten tutkimukseni yksi tavoite on löytää aikalaiskuvauksia tästä tapahtumasta suomalaisessa mediassa. Nämä vuodet valikoituvat tutkimukselle keskeisiksi, sillä ne kattavat ajanjakson Suomen itsenäistymisestä muhamettilaisen seurakunnan perustamiseen asti. Aiheen ajallista rajausta perustelen Suomessa tapahtuneilla yhteiskunnallisilla muutoksilla ja tataarien muuttoliikkeen ajankohdalla. 1920-luvun alku oli juuri itsenäistyneessä Suomessa hektistä aikaa, ja itsenäisyyden tuomat muutokset vaikuttivat yhteiskunnassa tuoden muutoksia Suomen hallinnon ja ihmisten suhtautumiseen maahanmuuttoon, etenkin Neuvostoliitosta tulevia henkilöitä kohtaan.

Suomen yhteiskunnan osalta en tee sen kokonaisvaltaisempaa rajausta, mutta pääpainon asetan valtiolliseen ja uskonnolliseen instituutioon, sekä lehdistöön ja näiden luomiin representaatioihin. Toinen tärkeä tarkastelun kohde ovat suomalaiset ihmiset ja heidän suhtautumisensa tataareihin sekä tämän kohtaamisen vaikutukset suomalaisessa yhteiskunnassa. Maantieteellisesti aihetta ei rajata koskettamaan mitään tiettyä aluetta ja tutkimus on valtakunnallinen. Käytännön syistä ja olemassa olevien arkistolähteiden rajallisuuden vuoksi käsittely painottuu pääsääntöisesti Etelä-Suomeen. Muualtakin Suomesta löytyy aineistoa tämän aikakauden tataarien tutkimiseen, mutta Helsingin, Viipurin, Turun ja Tampereen lisäksi muut aineistot eivät tarjoa kokonsa puolesta vastauksia asetettuun tutkimuskysymykseen. Lehdistömateriaali on esimerkiksi valtakunnallisesti kattava, mutta tässäkin tapauksessa suurin osa tutkimuksen kannalta hedelmällisistä lähteistä sijoittuu näiden suurien kaupunkien ympärille.

Tataareista ja heidän Suomeen saapumisestaan on olemassa virallisia asiakirjoja. Kansallisarkiston kokoelmista käytän tutkimuksessani Turun vanhan poliisilaitoksen ulkomaalaisten luetteloita, joihin on kirjattu tiedot Turun poliisilaitoksen virkapiirissä olleista ulkomaalaisista. Luetteloista selviää

ihmisten ammatit, etninen alkuperä, ikä ja perhesuhteet. Näiden aineistojen pohjalta pyrin muodostamaan Suomen viranomaisten ja valtion näkemyksen islamilaisista maahanmuuttajista tutkimusjälteeni aikana. Aineistot kertovat hyvin ihmisten sosiaalisesta asemasta, joskaan eivät antinsa puolesta tarjoa kokonaisvaltaisia vastauksia aikansa mentaliteetista.

Olen liittänyt lähteisiini myös kansaperinteen arkistosta Pertti Raution keräämän Semiulla Wafinin haastattelun vuodelta 1972, jota siteeraan tutkielmani alussa. Haastattelussa Wafin kertoo Suomeen tulostaan ja elämästään Suomessa. Haastattelu tarjoaa ikkunan yhteisön vaikuttavan jäsenen omiin kokemuksiin Suomessa olostaan ja suomalaisten suhtautumisesta itseensä. Olen liittänyt tutkiemiini aikasilähteisiini myös 1800-luvun lopulta ja vuosien 1917–1925 aikana julkaistuja suomenkielisiä sanoma- ja aikakauslehtien artikkeleita, joissa käsitellään tataareita ja heidän läsnäoloaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimukseeni ovat valikoituneet kirjavasti erilaisia artikkeleita, joiden avulla voidaan rakentaa läpileikkausta representaatioista, joita tataareista tuolloin luotiin.

Tutkimukseen on valikoitunut tarkasteltavaksi kirjasarjat *Oma Maa* ja *Tietosanakirja*, sekä yksittäisteoksina *Uskonnonvapauslaki* ja Suomen lähetysseuran teos *Kristinuskon voittokulku*. Kirjasarjat valottavat sitä kuvaa, joka aikansa tutkijoilla ja suurimmalle osalle ihmisistä välittyi, *Uskonnonvapauslaki* käsittelee puhtaasti lain voimaan tuleamista ja kertoo siitä miten itse lakiin suhtauduttiin. *Kristinuskon voittokulku* avaa taasen sitä, miten lähetysseuran työntekijät ja kirkollisen taustan omaavat ihmiset suhtautuivat maahanmuuttajiin ja islamiin.

1.4 tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen rakenne

Aiheeni käsittelee 1920-luvun väestöhistoriaa ja sen mentaliteettia tataareita kohtaan. Tarkastelen tutkimusaihetta ihmisten yhteiskunnallisen toiminnan ja arvojen kautta ja tutkin siihen suhteuttamalla, miten yhteiskunnan mentaliteetti tuolloin rakentui. Pääpainon pidän yhteisöjen toimien tarkastelussa keskittymättä liikaa yksilöiden ratkaisuihin. Yksittäiset päätökset nousevat esille ainoastaan historiallisia lakiuudistuksia ja artikkeleita käsiteltäessä. Tutkimuksessani tarkastelen mikrotason ilmiöitä ja niiden suhdetta makrotason tapahtumiin, jotta kykenen heijastamaan yhteiskunnan tapahtumia ja toimijoita toisiinsa, ja kartoittaman sitä kautta syy-seuraussuhteita. Koen tämän lähestymistavan soveltuvimmaksi työkaluksi käsiteltäessä yhden selvästi erottuvan ryhmän representaatioita.

Väestön liikkuvuus on laajempi ilmiö kuin pelkästään ihmisten siirtyminen paikasta X paikkaan Y. Väestön liikkuvuus on tekijä, joka vaikuttaa monella tavalla huomaamattomasti ja pitkänä prosessina elinolosuhteiden muovautumiseen. On selvää, että väestön liikkuvuus vaikuttaa väestörakenteeseen

ja työvoiman kysyntään ja tarjontaan, sekä ihmisten toimeentuloon ja sitä myöten laajemmin yhteiskunnan oloihin. Sosiaalinen liikkuvuus taas liittyy kiinteästi koulutukseen, toimeentuloon, ajattelutapoihin ja luokkarajoihin.⁸ Näin voidaan tutkia ryhmien sosiaalisia eroja historiassa sekä käsitellä ryhmien liikkuvuutta ja sosiaalista miljöötä, minkä kautta saadaan hahmotettua aikalaiskuvaa ja muuten piiloon jääviä tapahtumia, jotka voivat olla ratkaisevia kulttuurien kohtaamisen kannalta. Mentaliteetin hahmottamiseksi on tutkittava ihmisten toimintaa. Kun makro- ja mikrotason toimijoista on selvyys, on helpompi erottaa mentaliteetti ja sen vaikutteet toiminnan taustalla.

Pohjustan tutkielmassa tataarien aseman kehitystä Suomessa valottamalla, miksi he lähtivät Venäjältä ja asettuivat Suomeen, mikä johti vanhimman pohjoismaalaisen muslimivähemmistön syntymiseen. Tämän jälkeen käsittelen luvussa *Tataarien maahanmuutto ja tilastot*, sitä kuinka paljon heitä tutkimusjälkeen aikana Suomessa oli ja millainen kuva tästä oli välittynyt viranomaisille. Tutkielmani luku *Tataarit suomalaisen lehdistön silmin* on omistettu käsittelemään puhtaasti lehdistön luomia representaatioita tataareista. Tarjoten aikalaiskäsityksiä niihin tapahtumiin ja taustalla vaikuttaneisiin ajatusmalleihin, joista representaatioiden kokonaisuus muodostui. Luvussa analysoidut lehdet ovat kaikki Kansalliskirjaston digitoiduista lehtikokoelmista. Tataareista luotujen representaatioiden analysointi jatkuu luvussa *Tataarit aikansa tutkimus- ja tietokirjallisuudessa*, jossa samanlaisen tarkastelun kohteena ovat aikansa tutkimus- ja tietokirjallisuus. Aikansa tilastotietojen, median sekä tietokirjallisuuden pohjalta voidaan rakentaa kattava läpileikkaus tutkittavien vuosien aikana tataareista luoduista representaatioista ja niiden kehityksestä. Näin maahanmuutto asettuu tutkimuksessa siihen perspektiiviin miltä se aikalaisille näytti ja avaa sitä mistä tämä kuva syntyi

Tutkin tataarien representaatiota pääasiallisesti kvalitatiivisin eli laadullisin tutkimusmenetelmin. Tarkastelen aikalaislähteitä mahdollisimman paljon kirjoittajien omista näkökulmista yhdistäen heidän tunteitaan ja ajatuksiaan aikansa ilmiöihin ja miten ne liittyivät toisiinsa, heijastellen sitä, kuinka yleisiä nämä näkemykset lopulta olivat. Tutkielmassani esitän hypoteesin, että nämä lähteet ovat lähtökohtaisesti negatiivisia tataareita kohtaan ja tämä teema välittyy kaikkiin tutkimiini aikalaislähteisiin. Olen pyrkinyt keräämään mahdollisimman moninäkökulmaisen aineiston tutkielmani lähteistöksi ja tarjoamaan sen avulla laadullisesti kattavan kokonaisuuden aikansa painetuista representaatioista. Tutkielman kaikki lähteet on kriittisesti lähiluettu ja tarvittaessa problematisoitu. Tutkielma hyödyntää paikoittain kvantitatiivisen eli määrällisen tutkimuksen menetelmiä silloin, kun tarkoituksena on hahmottaa tataarien kokonaismäärää tutkimusjälkeen

---

⁸ Haapala, Pertti, *Sosiaalhistoria: Johdatus tutkimukseen*, Käsikirjoja 12, SHS: Helsinki, 1989 s.62.

aikana, jotta heidän saamansa mediahuomiota voidaan suhteuttaa heidän yhteisönsä kokoon. Tämä tutkielma voidaan laskea osaksi mentaliteettihistoriaa, jonka avulla selvitetään yhteiskunnan ryhmien välisiä suhteita ja niiden syy-seuraussuhteita.

1.5 Maahanmuuton tutkimuksen ongelmista

Kun syvennyttään maahanmuuton tutkimukseen, on tutkijan tärkeää tiedostaa oma arvomaailmansa ennen kuin hän alkaa tekemään päätelmiä tai esittämään tutkimustuloksia käsitellystä aiheesta. Ennen johtopäätöksien vetämistä tutkijan on aina hyvä tunnistaa oman kulttuuripohjansa ja yhteiskunnan asettamat, jopa itseltään tiedostamattomat arvopohjat. Kun luemme tai teemme tutkimusta kulttuurien kohtaamisesta, on otettava huomioon, mihin perspektiiviin ja aineistoihin tutkimus painottuu, ja mitkä ovat sen lähtökohdat.

Yleisesti hyvä kysymys historian tutkimuksesta on, minkä takia suvaitsemattomuutta ja erilaisuutta on painotettu historian tutkimuksessa. Kuka on kohdannut kulttuurin ja kenen näkemyksiä uskomme? Kun tarkastelemme historiantutkimuksen ja sen aineistojen antamaa kuvaa, on meidän huomioitava näiden poliittisuus. Monesti aikalaisnäkemyksissä ja historiankirjoituksessa on painotettu oman kansan erinomaisuutta omaleimaisilla erityispiirteillä ja vahvuuksilla, joita ei muilta kansoilta löydy. Näiden piirteiden painottaminen tarkoituksellisesti ja jopa tahattomasti nostaa kulttuurien eroavaisuuksia esiin ja luo toiseuden tunnetta eri kulttuurien välille. Nykyäänkin nähdään kulttuurit toisiinsa törmänneiksi ja yhteen sovittamattomiksi. Tähän päätelmään uskotaan ja nojataan kun argumentoidaan rajojen sulkemisesta ja omien arvojen ylläpitämisestä. Tämän takia on ensiarvoisen tärkeää tutkia maan alkuperäisväestön ja maahanmuuttajien kokemuksia tasapuolisesti kun tutkimme maahanmuuttoa ja kulttuurin integroitumista toiseen.

Sosiaalisilla yhtenäisillä ryhmillä on tapana jäsentää maailmaa järjestelemällä ja organisoimalla asioita erilaisiin yhteisesti tunnistettaviin luokkiin ja luoda näiden pohjalta luokitusjärjestelmiä. Jotta asioita voidaan onnistuneesti luokitella, tarvitaan selviä eroja ja vastakohtia. Vastakohtat ovat luokittelun kannalta välttämättömiä. Kuumalla pitää olla vastakohtana kylmä, yöllä päivä ja niin edelleen. Asioilla pitää olla selvät erot, jotta ne ovat luokiteltavissa. Vakaiden kulttuurien kehitys vaatii asioiden pysyvän paikoillaan ja luokittelujen pysyvän muuttumattomina. Tämä luo kulttuurille niiden ominaispiirteet ja identiteetin. Tämän vuoksi kulttuurit eivät myöskään sisäistä hyvin sellaisia asioita, joita se ei kykene jäsentämään. Siksi kielteisiä tunteita ja reaktioita saattaa syntyä etenkin silloin, kun yhteiskuntaan ilmestyy vaikeasti kategorisoitavia toimijoita tai tekijöitä. Esimerkiksi tämän takia seka-avioliittoja on vastustettu kauttaaltaan eri aikoina ja kulttuureissa, sillä ne

synnyttävät standardista eroavia vaikeasti käsiteltäviä tilanteita, joihin ei ole ennalta annettuja malleja, kuinka niihin suhtautua. Voimme sanoa, ettei yksilön suhtautuminen toiseuteen ole suorassa suhteessa ainoastaan toiseuteen, vaan myös omaan identiteettiin ja siihen, kuinka yksilö määrittää oman asemansa yhteiskuntaan. Yhteisön samanlaisten jäsenien suhtautuminen toiseuteen määrittää myös muiden ihmisten suhtautumista toiseuteen, ja rakentaa aikansa mentaliteettia.⁹ Mentaliteetilla tarkoitetaan tietyn aikakauden ja samassa pisteessä eläneiden ihmisten yhteistä kulttuuria, jonka kautta voidaan jäsentää, käsitteellistää ja ”elää” maailma. Siihen ei liity suoraan jokin tietty persoonallisuuden piirre tai vallinnut ideologia, vaan se tarkoittaa yleisesti vallinnutta laajempaa vaikeasti kosketeltavaa ”aikansa henkeä”.¹⁰ Ajan henki on osa kaikkia kirjallisia teoksia. Kun tutkitaan väestö- ja mentaliteettihistorian aikalaislähteitä tai tieteellisiä tutkimuksia, on ajan henki problematisoitava tarvittaessa ja tunnistettava sen vaikutukset kirjoitettuun tekstiin.

Kun keskitytään suomalaiseen sosiaalihistoriaan ja sen vanhaan tutkimukseen, on siinä huomattavissa yhteyksiä Suomen ideologisen pohjan rakentamiseen ja suomalaisen yhteiskunnan reunaehtojen määrittämisen. Se on tehnyt siitä vahvasti sidonnaisen yhteiskunnan rakentamiseen jättäen sen omaperäiseksi mutta myös rajoittuneeksi.¹¹ Historiankirjoituksen ominaisuutena on keskittyä suurin tapahtumiin ja ongelmakohtiin, joita aikojen saatossa on tapahtunut. Monet suuret tapahtumat ja ongelmat ovat liittyneet eri kansojen väkivaltaisiin kohtaamiin. Tämä luo kuvaa kulttuurien konfliktista ja niiden yhteensopimattomuudesta, vaikka käytännön tasolla kohtaamiset eivät olisikaan menneisyyden arjessa näin kärjistyneet. Tämän vuoksi fokus on siirrettävä suurista kertomuksista myös pienempiin, jotta kulttuurien kohtaamisen arki välittyisi tutkimuksiin.

Tutkittavan aiheen ja aikakauden tapauksessa vaikuttavina kulttuurisena tekijöinä ovat olleet protestanttinen tapakulttuuri ja arvomaailma, sekä etenkin ”etninen suomalaisuus”. Tällä on ollut vaikutusta kulttuurien tutkimukseen ja suhtautumiseen muualta tulleisiin, ja sen vaikutukset ovat nähtävissä vielä tänäkin päivänä ihmisten kanssakäymisessä ja arvopohjassa. Kun kulttuuri ei kohtaa muita, etenkin länsimaisten kulttuurien sisällä, alkaa tämän kulttuurin edustaja, nähdä oman kulttuurinsa länsimaalaisen kulttuurin mallina tai ylimpänä edustajana. Tämä johtaa ahdasmielisiin tulkintoihin, jotka ymmärretään helposti kansallisiksi. Näkemykset kansakunnista ja kristillisistä tai länsimaisista arvoista joita 1920-luvun suomalaiset ovat kokeneet edustavansa voivat siis olla erilaisia Euroopan eri osissa ja olla ristiriidassa Suomessa syntyneiden näkemysten kanssa. Ovatko suomalaiset itsekään olleet ”länsimaalaisten” tai ”kristillisten” arvojen täysinäisiä edustajia ja onko

---

⁹ Hall, *Identiteetti*, Herkman & Lehtonen, (suom. ja toim.), 1999 s.156.

¹⁰ Haapala, *Sosiaalihistoria*, 1989, s.20.

¹¹ Haapala, *Sosiaalihistoria*, 1989, s.17–20.

suomalaisia kohtaan osoitettu suoranasta hylkimistä ja vierastamista muiden eurooppalaisten toimesta. Tämän takia tutkimukseni ei voi antaa eurooppalaista yleiskuvaa tai Suomen rajoja ylittäviä näkemyksiä tataareista 1920-luvulla.

Omat lähtökohtani maahanmuuton tutkimukselle ovat suomalaisittain suhteellisen normaalilla akateemisella pohjalla. En sisäistä kokevani ennakkoluuloja muita kansalaisuuksia kohtaan, vaikkakin tapakulttuurien eroista olen tietoinen. En myöskään korosta ajatusmaailmassani erityisesti ”suomalaisia arvoja” tai nationalistista ylpeyttä. Ajatusmaailmaani vaikuttavat tästä huolimatta suomalainen tapakulttuuri ja länsimaiset arvot, joiden en kuitenkaan koe vaikuttavan siihen, miten tätä asiaa tutkin. Tutkin maahanmuuttoa ja kulttuurien kohtaamisen representaatiota puhtaasti mielenkiinnon pohjalta. Pyrkimykseni on olla tutkimuksessa mahdollisimman objektiivinen, vaikka tiedostankin teoreettisesti puhtaan objektivismin olevan mahdotonta.

1.6 Kansallisnimitys tataarin etymologia ja problematisointi

Volgan turkkilaisilla kansoilla on ollut todennettavasti monia eri nimityksiä historian aikana niin suomalaisten kuin oman kansansa keskuudessa. Tämä on ongelmallinen seikka etenkin tutkittaessa tilastoja, joissa eri nimityksiä ei ole aina liitetty toisiinsa, ja erottelun vuoksi tilastot ovat jääneet luvuiltaan vajavaisiksi. Tämän takia tataarien määrästä Suomessa eri aikoina on ristiriitaisia tilastoja. Kansankielessä heitä, jotka me käsitämme ”tataareiksi”, on kutsuttu niin tataareiksi, tattareiksi, misääreiksi, baskiireiksi kuin kasakoiksi, sekä eri aikakausina muilla vähemmän käytetyillä nimillä. Laajimmillaan tataareiksi voidaan laskea kaikki Turkin ulkopuolella asuvat ”turkkilaiset” tai Volgan alueelta kotoisin olevat kansat.¹² Tarkemmin eri nimityksiä on käytetty identifioimaan tämän kansanosan kielellisiä, kulttuurisia ja asuinpaikkaan liittyviä eroavaisuuksia. Suomessa nämä eroavaisuudet eivät ole olleet entuudestaan tuttuja ja niiden merkityksiä ei ole painotettu tahi tiedetty, joten nimet ovat kansankielessä sekoittuneet keskenään. Tämän vuoksi turkinsukuisten Venäjän muslimien kansallisnimitys on käsite, jota pitää avata itsessään. Kun lähdemme avaamaan käsitystä ”tataari”, huomaamme sen olevan kansallisnimityksenä ongelmallinen. Etniset ja kansalliset nimitykset liittyvät usein historiallisiin olettamuksiin ja ovat sidoksissa jonkin tietyn ryhmän sosioekonomiseen statukseen. Sanojen merkitys voi ajan saatossa jopa siirtyä käsittämään vallan toista ihmisryhmää. Käsitteenä ”tataari” on käynyt läpi monia tällaisia erilaisia merkityso pillisiä vaiheita. Sen sisältö ei ole alun perin ollut etninen vaan on viitannut enemmänkin tiettyyn statukseen ja ollut sidoksissa sotilaalliseen ja etnoliittiseen viitekehykseen. Sanaan ”tataari” liitettiin historian kaanikunnat ja

---

¹² Leitzinger, Antero, *Suomen tataarit: Vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina*, East-west books: Helsinki: 2006, s.96–97.

valta-asetelma, jota venäläiset eivät muistelleet lämmöllä. Termillä oli historiallista painolastia, ja monet misäärit näkivät sen historiasta tulevana muiden kansojen antamana yleisenä etikettinä heille. Vielä 1800-luvun lopulla Volgan alueen tataarit määrittelivät itsensä pääsääntöisesti nimityksellä ”muslimi” (möselman). Tämän lisäksi käytössä olivat nimitykset, kuten ”tataari”, ”misääri”, ”bolgaari” tai harvinaisempi ”kazanilainen”. Suomen puolella olevissa metrikkakirjoissa nimityksenä on ollut yleensä misääri.¹³ Aina ensimmäiseen maailmansotaan asti käyttivät Volgan tataarit vaihtelevasti itsestään monia eri nimityksiä, mutta poliittisien tilanteiden ja kansan identiteettiin muuttuessa nimitys ”tataari” vakiintui.¹⁴ Kansallisenimityksestä puhuttaessa kyse ei ole pelkästään vain kielellisestä seikasta ja tilastollisesta selvyydestä. Kansallisenimityksellä voi olla monitasoisia merkityksiä, ja sen määrittelyllä on merkitystä myös tieteellisen tutkimuksen teon kannalta. Antero Leitzinger on eritellyt kansallisenimityksen tarkoituksenmukaisuuden tavoitteet selkeästi kirjassaan *Suomen tataarit*. Tämä tutkimus käyttää Leitzingerin mallia määritellössään, keitä tarkoitetaan käytettäessä käsitettä ”tataari”.

Kansallisenimityksen rajauksen on oltava optimaalinen. Se ei saa olla liian laaja eikä suppea, jotta se kelpaisi tieteelliseen tarkasteluun. Esimerkiksi ”aasialainen” olisi tutkimuksen kannalta liian laava nimitys tataareista, ja käsitteiden kuten ”kazanilainen”, ”nizhgari” ja ”bolgaari” käyttö olisi liian tuntematon nimitys eikä palvelisi tutkimuksen tarkoitusta. Nimityksen on joka tapauksessa oltava tarpeeksi tarkka, jotta yhteisön voi erottaa muista samankaltaisista ja maantieteellisesti läheisistä kansoista. Käytetyn nimityksen pitää löytyä myös muista teoksista ja tietosanakirjoista, jotta se voidaan hyväksyä käytettäväksi. Kansallisenimityksen kohdalla pitää löytää myös suurin yhteinen nimittäjä. Yhteisöä yhdistää niin kieli, uskonto ja asuinpaikka. Yksikään näistä ei muodosta yksinään perustetta kansallisenimityksen rajaamiselle, sillä jokainen määritelmä yksinään olisi liian laava. On myös huomioitava, että näiden tekijöiden merkitykset voivat vaihdella ajasta ja paikasta riippuen.¹⁵

Tutkielmassani käsittelen kaikkia Venäjältä Suomeen muuttaneita turkinsukuisia kansoja yleisnimityksellä ”tataari”. Tutkimani tataarivähemmistö koostuu osittain baskiireista ja Sergain, sekä Kazanin tataareista mutta pääsääntöisesti ”nizhgareista” (Nižni Novgorodin alueen mishääreistä). Näillä kaikilla turkinsukuisilla heimoilla oli samanlaiset syyt ja lähtökohdat Suomeen muuttamiselle. Sopeutuminen tapahtui kaikille heimoille samanlaisten Suomen hallinnon asettamien prosessien ja mekanismien kautta tarkasteltavan tutkimusjälkeen aikana (1917–1925). Voidaan

---

¹³ Halén, Harry, ”Suomen tataarit”. Teoksessa Kolbe, Laura & Löytönen, Markku (toim.), *Suomi: maa, kansa, kulttuurit*, SKS: Helsinki, 1999, s.317.

¹⁴ Leitzinger, *Suomen tataarit*, 2006, s 66–67.

¹⁵ Leitzinger, *Suomen tataarit*, 2006, s.67.

olettaa, ettei näitä kansanryhmiä tuolloin eroteltu toisistaan suomalaisessa mediassa. Se millaisia representaatioita heistä tehtiin, ei ollut sidoksissa näiden kansojen välisiin eroihin. Tataarit myös ryhmittivät vahvasti yhdeksi yhteisöksi Suomeen saapuessaan mikä on nivonut hiestä yhtenäisen ryhmän, Venäjällä ilmenneistä eroista huolimatta. Aikaisemmissa vaiheissa kulkukauppiaina ja armeijan osastoina olleet tataarit on nähty eri lailla ja heistä tehdyt representaatiot ovat olleet erilaisia.

Valittaessa tutkimuksessa käytettäviä määritelmiä, on huomioitava yleiset assosiaatiot. Monilla käsitteillä on sivumerkityksiä, jotka rakentavat harha- ja ennakkoluuloja aihetta kohtaan. Jossain tapauksissa on suotavaa koittaa välttää tunnettuja yleistyksiä, kuten kielteiseksi koettujen etnisten yleistysten kohdalla. Nimitys ”tataarit” yhdistettiin ennen romaneihin (ruotsiksi romani=tattare), ja tämä loi yleistyksiä tataarien ja romanien välillä. Etnisten ryhmien arvostuskin muuttuu historian aikana ja, esimerkiksi turkkilaisten arvostus oli itsenäisyyden alkuaikoina korkeampi kuin mitä se oli 1800-luvulla. Poliittisesti korrektein nimityksen miettiminen ei aina ole tutkimuksen kannalta paras vaihtoehto. Vanhat nimitykset saattavat leimautua ja saada historiallista painolastia, mutta nimitysten runsas vaihtaminen saattaa kadottaa kontekstista perinnetietoa ja positiivista mainetta.¹⁶ Näiden syiden pohjalta olen myös päättänyt käyttämään käsitettä ”tataari”. Tataari tai ”tattari” oli vakiintunut käsite myös tutkimusjälteeni aikana (1917–1925). Yhteinen terminologia tutkittavan ajanjakson tekee tutkimuksesta helpommin ymmärrettävän. Suurelle osalle ihmisistä tataarien suomalainen yhteisö on tuntematon vähemmistö ja eri käsitteen käyttäminen monimutkaistaisi tutkimusta. Toisekseen etniseen käsitteeseen ”tataari” ei liity Suomessa historiallista painolastia, joka rakentaisi tataareista negatiivista kuvaa ja näin ollen vahingoittaisi yhteisöä. Onkin hyvä tutustua ”tataariksi” määriteltävän kansanosan historiaa ja sen liitännäisyyttä Suomeen. Tämä selventää sitä, keitä lopulta tässä tutkimuksessa käsitellään ja millä tavalla heidän vaiheensa ovat eronneet muista itäisistä kansoista Venäjällä, rakentaen pohjan josta saada näkökulmaa tataarien maahanmuuton eri vaiheiden välille, ja millaiset lähtöasetelmat se asetti Suomeen saapuville tataareille.

1.7 Nižni Novgorod ja historia Venäjällä

Vielä 1400-luvulla, ennen kuin Venäjästä tuli oma valtionsa, se oli mongolivallan alainen. Venäjä kukisti Kazanin tataarikaanikunnan 1500-luvulle tultaessa, jolloin valta siirtyi Moskovaan. Nykytataarien juuret polveutuvat tataarikaanikuntaan ja Kazaniin. Tataarien asema Venäjällä voidaan katsoa olleen jo 1500-luvulta asti jokseenkin poikkeuksellinen Venäjän silmissä. Kazanin tataarikaanikunnan kukistamisen jälkeen Venäjällä kiellettiin julkinen islamin harjoittaminen ja moskeijoita alettiin systemaattisesti sulkea, samalla kun tataareita ja etenkin tataariylimystöä

---

¹⁶ Leitzinger, *Suomen tataarit*, 2006, s.67–68.

koitettiin käännättää tunnustamaan ortodoksista uskontoa. Tämä johti islamin siirtymiseen pois julkisesta katukuvasta yksityiseksi toimitukseksi, siirtyen pois moskeijoista perheiden tapakulttuuriksi, johon kaikki muslimit olivat tasapuolisesti osallisia. Tämän lisäksi islaminuskostaan luopumalla monet yläluokan tataarit saivat lunastettua itselleen paikan valtion virkamiehistöstä. Muslimit saivat vapauden uskonnonharjoittamiseen takaisin vasta 1700-luvun lopulla Katariina Suuren assimilaatiopolitiikan myötä. Tämän myötä perustettiin nykyiseen Baškortostanin pääkaupunki Ufaan hengellinen hallinto: muftiaatti vastaamaan islamin sisäisistä asioista. Tämä uskonnollinen vapaus oli kuitenkin vain väliaikaista.¹⁷

Venäjällä havahduttiin 1800-luvulla kulkuyhteyksien parantuessa ja liikkuvuuden lisääntytyä uudestaan vähemmistökansojen olemassaoloon. Vähemmistöt poikkesivat etnisestä venäläisten enemmistöstä ulkomuotonsa, kielensä, tapojensa ja uskontonsa puolesta. Venäjä halusi pysyä suurvaltana, ja tähän se tarvitsi kansalaistensa tuen. Yhtenäisyyden uhaksi nähtiin tämä ennen näkymättömissä ollut joukko erilaisia etnisiä vähemmistöjä maan itä- ja eteläosissa, jotka rikkoivat käsityksen Venäjän kulttuurin homogeenisesta, maan kattavasta kulttuuriperheestä. Vastaukseksi monikulttuurisen venäjän tuomaan uhkaan, alettiin vähemmistöjä integroida aggressiivisemmin osaksi ortodoksista kirkkokuntaa ja tapakulttuuria, jolloin heidän pääteltiin olevan uskollisempia alamaisia. Tärkeimmäksi toimenpiteeksi nähtiin koulutus, vaikkakin kielen ja uskonnon asemaa integroinnissa korostettiin. Venäjän ainoa sallittu uskonto oli ortodoksisuus, kun taas islaminusko nähtiin yhteisen kirkkokunnan suurimpana uhkana. Se oli levinnyt laajalle Venäjän tataarien keskuudessa, ja sen vetovoima tuntui kasvavan koko ajan. Venäjän lain mukaan kristinuskosta luopuminen oli kiellettyä, mutta tataareille oli suotu erikoisvapaus islamin harjoittamiseen, sillä se tulkittiin laissa paluuksi entiseen uskontoon eikä kristinuskosta luopumisena. 1800-luvun puolivälissä syntyi suurempi käännynnäisten aalto, joka huoletti venäläistä hallintoa. Kazanissa oli suuri tataariyhteisö, joka oli merkittävä niin varallisuudeltaan kuin kulttuuriselta vaikutukseltaankin. Tämän takia tämä muslimiryhmittymä veti puoleensa muita etnisiä vähemmistöjä ja koettiin siksi Venäjän hallinnolle vaarallisena.¹⁸ Poikkeavat ajatus- ja toimintamallit maan vähemmistöjen ja maan hallinnon välillä aiheuttivat kitkaa kanssakäymiseen ja ajoivat ihmisiä muuttamaan pois keisarikunnasta. Silti on huomioitava, että keisarikunnan poismuuttoliikenteessä oli väkilukuun suhteutettuna prosentuaalisesti vähemmän tataareja kuin mitä heitä oli koko valtakunnan väkilukuun

---

¹⁷ Laitila, Teuvo, ”Islam venäjällä”. Teoksessa Turunen, Maija (toim.), *Kirkot ja uskonnot itäisessä Euroopassa*, Edita: Helsinki, 2010, s.217–219.

¹⁸ Halén, Nadja, ”Islaminuskoisten yhteisöjen asema ja kehityspyrkimykset Venäjän keisarikunnassa”. Teoksessa Bedredin, Kadriye, (toim.), *Tugan Tel: kirjoituksia Suomen tataareista*, Suomen Itämainen Seura: Helsinki, 2011, s.99–100.

suhteutettuna. Syy siihen, miksi muuttoliike oli vähäistä vähemmistön ahdistettuun asemaan ja väkilukuun nähden, on mitä todennäköisimmin selitettävissä kansan maantieteellisellä sijoittumisella. Suurin osa Venäjän turkinsukuisista kansoista oli sijoittunut Idea-Uralille tai Venäjän eteläisiin osiin. Näillä alueilla ei ollut suoria kulkuyhteyksiä Suomeen, ja siksi näiden kansojen muuttoliike ei näy suomalaisissa maahanmuuttotilastoissa. Suomeen johtanut muuttoliikehdintä näkyi enimmäkseen valtakunnan läntisissä osissa, missä rauta- ja maantiet loivat suotuisat kulkuyhteydet väestön liikkumiselle länteen.

Venäjällä pyrittiin virallisesti kirkon toimesta 1800-luvulla kääntämään maan uskonnollisia vähemmistöjä ja etenkin muslimeja, mikä oli päinvastainen tapa kuin muualla Euroopassa. Venäjän toiminta ja kiinnostus islaminuskoon liittyi pääsääntöisesti kirkon kääntäytystyöhön, ja vasta 1900-luvun alussa orientalismin alkoi kehittyä omaksi tieteenhaarakseen ilman sidonnaisuutta kääntäytystyöhön. Vähemmistöjä pyrittiin kouluttamaan ja kääntämään etenkin Kazanissa, joka toimi etnisesti rikkaan väestöpohjansa vuoksi kulttuurien raja-asemana ”eurooppalaisen” Venäjän ja muiden kulttuurien välillä. Kazaniin perustettiin vuonna 1842 teologinen akatemia, jolla pyrittiin vahvistamaan ortodoksista lähetystyötä alueella ja vaikuttamaan tataarien ja muiden vähemmistöjen uskonnolliseen suuntautumiseen. Kazanin teologisessa akatemiassa oli omat osastonsa anti-islamilaista, antibuddhalaista ja antivanhouskoista kääntäytystyötä varten. Muslimien kääntäminen koettiin viranomaisten taholta vaikeaksi, ja tämän takia muslimien vaikutusvaltaa pyrittiin vähentämään vaihtoehtoisin keinoin, kuten vastustamalla heidän kouluttautumistaan ja pääsyä virkoihin sekä moskeijoiden rakentamista, tavallisten ihmisten suhtautuessa heihin välinpitämättömästi ja väheksyvästi. Useasti tataarit asuivat kantaväestöstä erillään, mikä oli omiaan erottamaan ryhmien välejä entisestään.¹⁹

1.8 Varhaiset kohtaamiset Suomessa

Tataareita tavattiin kasakkajoukoissa runsaslukuisesti jo Tallinnan piirityksessä 1577 sekä joukoittain ison- ja pikkuvihan aikana (1710–21 ja 1732–43), samoin kuin Kustaan sodassa (1788–1790). Monien nopeiden ja sotaisten kohtaamisien jäljestä tataarit jäivät elämään kansanperinteessä vaihtelevin nimityksin. Heihin on liitetty myyttisiä ja tarinallisia elementtejä.²⁰ Heitä kutsuttiin kansanperinteeseen nojaten koirankuonolaisiksi, johon sodat toivat mukaan vaarallisia sekä mystisiä elementtejä. Koirankuonolaisilla uskottiin olleen yliluonnollisen tarkka vainu ja jäljitystaidot, joiden

---

¹⁹ Halén, N., ”Islaminuskoisten yhteisöjen asema ja kehittymispyrkimykset Venäjän keisarikunnassa”. Teoksessa Bedretdin, (toim.), *Tugan Tel*, 2011, s.102–105.

²⁰ Halén, ”Suomen tataarit”. Teoksessa Kolbe, & Löytönen, (toim.), *Suomi: maa, kansa, kulttuurit*, 1999, s.315.

avulla he jäljittivät ihmisiä ja vihollisotilaita piiloistaan, ja pystyivät jopa hajusta erottamaan terveet sairaista. Heidä pelättiin tämän vuoksi paljon. Yliluonnollisten kykyjen lisäksi koirankuonolaisiin yhdistettiin raivoisa villeys ja verenhimoisuus, jotka ajoivat heidät murhaajiksi ja ihmissyöjiksi. Heidän raaoista hirmutöistään onkin kerrottu paljon tarinoita kansanperinteessä. Heidä kuvailtiin petojen kaltaisina apinamaisina ihmisotuksina, joilla oli pitkä kuono ja tavallista pienempi pää. Varreltaan he olivat tavallista ihmistä pienempiä, karvaisia ja vikkeliä, ja kulkivat puissa oravan lailla. Uskottiin, että tällaisia otuksia sai hengiltä vain elohopeaan tai arsenikkiin kastetuilla nuolilla tai patruunoilla. Koirankuonolaisiksi kuvailtujen kerrotaan toimineen venäläisessä sotaväessä tiedustelijoina ja eläinten tapaan maata nuuskimalla päässeet jäljittämiensä jäljille. Näiden tarinoiden voidaan olettaa koskevan tataareita ja muita turkinsukuisia sekä ulkoisesti yhtenäisiä idän kansoja. Kuvailut koirankuonolaisten puheesta ja ulkonäöstä ovat samoja kuin tarinoissa laukkuryssistä (joita käsitellään myöhemmin luvussa) jolloin voidaan päätellä tarinoiden kohteena olleen juurikin tataarit ja heidän sukulaisheimot.²¹ Teoksessa *Kulkumiehiä* oletetaan tarinoiden kohteena olleen laajemmin Volgan ja Uralin alueen turkinsukuiset kansat. Tarinoiden kohteena olleita kuonolaisia on kutsuttu ”paskerioiksi”, ”vaskieroksi”, ”tattareiksi” ja ”kirgiisoiksi”. Nämä ovat selviä viittauksia tataareihin, kirgiiseihin, ja baskiireihin. On luonnollista, etteivät suomalaiset tienneet eroja näiden kansojen välillä ja että näitä nimityksiä on käytetty saman näköisistä yksilöistä miten sattuu. Tarinoiden pohjalta on silti varmaa, että kyseessä on ollut suomalaisten ensimmäisistä kosketuksista Volga-Uralin alueen kansoihin.

Tarinat koirankuonolaisista ovat selvästi liioiteltuja ja saaneet päälleen paksun kerroksen värikynää kiertäessään vuosien saatossa suusta suuhun. Näistä yliampuvista ihmissyöjiin, ihmissusiin sekä vampyyriin viittaavista tarinallisista elementeistä huolimatta nämä kertomukset ovat heijastelleet kansan oikeita tuntemuksia näitä vieraita kulkijoita kohtaan. Tataarit ja muut Volga-Uralin turkinsukuiset kansat saapuivat Suomeen sotilaina vieraan armeijan leivissä, aiheuttaen normaalien kansalaisten elämään pelkoa ja sekasortoa. Tähän suhteutettuna on luonnollista, että vieraan näköiset ihmiset herättivät pelkoa aivan eri lailla kuin ulkoisesti tutummat slaavilaiset kansat. Koirankuonolaistarinoissa on huomattavissa viittauksia – joskin karrikoiden – tulijoiden erilaiseen ulkonäköön, joka pantiin heti merkille.

Muslimreja kuului vakinaisesti myös Venäjän armeijan joukko-osastoihin Suomen sodan (1808–1809) jälkeisenä pitkänä ajanjaksona, kun Suomi kuului Venäjän vallan alaisuuteen. Suomeen sijoitetuista tataarijoukoista löytyy tietoa jo vuodelta 1812. Siviili-imaamit pitivät metrikkirjoja

---

²¹Halén, Harry, *Kulkumiehiä*, Otava: Helsinki, 1986, s.141–145.

syntyneistä, kuolleista, vihityistä ja eronneista vuosina 1836–1914. Viaporin ja myöhemmin Helsingin kaupungin sekä myös Viipurin linnoituksen sotilas- ja siviili-imaamit pitivät myös yllä metrikkakirjoja ja tietoja yhteisöjensä jäsenistä. Muslimijoukot koostuivat pääsääntöisesti Kazanin tataareista ja baskiireista. He ovat eri lahkoo, tullen idempää kuin misääritataarit, jotka tulivat myöhemmin Suomeen harjoittamaan tori- ja kulkukauppaa. Heitä oli Suomessa vielä tuolloin paljon, mutta he palasivat liki poikkeuksetta myöhemmin takaisin Venäjälle palveluksensa päätyttyä.²² Tataarit viettivät sotajoukoissa pidempiä aikoja Suomessa. Tämä voidaan päätellä siitä, että Viipuriin linnoituksesta on jäänyt jäljelle pohjapiirustuksia moskeijan rakentamisesta linnoituksen yhden kasarmin sisälle muslimien uskonnollisia menoja varten.²³

Tämä kertoo astetta pysyvämmästä läsnäolosta Viipurissa 1840-luvulla, sekä suopeasta suhtautumisesta tataarien uskontoa kohtaan ja oikeudesta harjoittaa uskontoaan jopa sotajoukoissa. Jos tataarit olisivat olleet vain lyhyitä aikoja Suomessa, ei todennäköisesti olisi ollut tarvetta rakennuttaa heille omaa moskeijaa kasarmille. Tätä moskeijaa voidaan pitää Suomen ja mahdollisesti pohjoismaiden ensimmäisenä muslimille rakennettuna uskonnollisena tilana, vaikka varsinaisesti erilliseksi ja pysyväksi moskeijaksi sitä ei voidakaan mieltää.

Suomen ensimmäinen pysyvä muslimisiirtokunta syntyi 1800-luvun puolivälin jälkeen. Se koostui Nižni Novgorodin ja Simbirskin kuvermenttien alueelta tulleista kauppiaista. Se laajeni hitaasti mutta vakaasti, kun kauppiaat ottivat yksi kerrallaan perheensä ja sukunsa mukaan Suomeen asettuaan. Nykyään Suomessa on tataareja jo keskimäärin neljännessä polvessa.²⁴

Suomen suopeamman suhtautumisen lisäksi lähtöpäätökseen vaikuttivat sen lisäksi uudet liikkumistavan ja helpottunut matkustaminen. Tori- ja kulkukauppa alkoivat muuttua säännöllisemmäksi yhä syvemmällä Suomessa, sitä mukaa kun Riihimäen-Pietarin rata valmistui vuonna 1870. Heti seuraavan vuosikymmenen alussa 1880-luvulla tataarit tekivät parin kuukauden myyntimatkoja jo useamman kymmenen hengen voimin. Tuolloin osa tataareista oli jo asettunut Suomeen pysyvästi ja matkajoukkoon kuului myös ensimmäisiä siirtokuntien perustajia. Kylissä tehtiin töitä sen verran kun niitä riitti ja sitten lähdettiin kauppamatkoille Suomeen. Näin Suomi tuli tataarien tietoisuuteen lupaavana kauppa-alueena. Muazzez Baibulatin toimittamassa Tampereen

---

²² Halén, ”Suomen tataarit”. Teoksessa Kolbe, & Löytönen, (toim.), *Suomi: maa, kansa, kulttuurit*, 1999, s.315–316.

²³ Kansallisarkisto, MTM. Viipurin linnoitukset. Kasarmin nro 27 osan piirrokset. Huoneiston muuttaminen tataarilaiseksi moskeijaksi. 1843–1843 (576, 3.11.1843), Digitoidut jaksot:1 & MTM. Viipurin linnoitukset. Sotilaskasarmin nro 27 pohja- ja profiilipiirrokset. Kasarmin yhden osaston muuttaminen tataarilaiseksi moskeijaksi. 1845–1845 (578, 24.2.1845), Digitoidut jaksot:1

²⁴ Leitzinger, ”Tataarit Suomessa”, Teoksessa Bedretdin, (toim.), *Tugan Tel*, 2011”, s.27.

islamilaisen seurakunnan omassa historiikissa (*Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia*, 2004) kuvaillaan yhteisön lähtöä Suomeen seuraavasti:

Metsien ja siten myös metsätöiden puuttuessa useat lähtivät sadonkorjuun jälkeen hakemaan lisäansioita muualta. 1800-luvun loppupuolella toimittiin lähinnä kauppiaina ja vähemmässä määrin muissa palveluammateissa eri puolilla Venäjää, mm. Nižni Novgorodissa, Moskovassa ja Pietarissa. Varsinkin Venäjän silloisen pääkaupungin Pietarin vetovoima oli suuri. 1870-luvulla rakennetut rautatiet tekivät mahdolliseksi matkat Suomeen. Ensin tultiin Pietariin ja sieltä jatkettiin Terijoelle ja Viipuriin. Joidenkin matka vei edelleen Helsinkiin, Turkuun ja Tampereelle. Pietari–Tampere rata valmistui 1876. Pietari–Oulu radan valmistuttua 1886 matkat ulotettiin aina Pohjois-Pohjanmaalle saakka. Suomihan kuului silloin Venäjän alaisuuteen, mikä luonnollisesti helpotti matkustamista.²⁵

Tataarit saivat siis synnyinseuduillaan elantonsa pääsääntöisesti maataloudesta ja metsätöistä. Pelloilla viljeltiin komivaiheisesti ruista, kauraa, hirssiä, tattaria spelttiä ja muita viljakasveja. Peltoja pidettiin myös kesantona ja laidunmaana. Tataarien elo on ollut olemukseltaan aina yhtenäinen ja toiminut yhteisön etu edellä. Kylän pellot olivat yhteiset ja ne jaettiin arpomalla miesten pääluvun mukaan, mikä tosin johti siihen, että naisvaltaisissa perheissä elämä oli tiukempaa ja tulot olivat pienet. Tataarit harjoittivat myös jossain määrin mehiläisten hoitoa, ja sekä kasvien, kuten perunan ja herneiden kasvattamista. Tämän lisäksi yhteisössä toimi erilaisia käsityöläisiä, kuten seppiä, suutareita, artesaaneja sekä kauppiaita.²⁶ Näistä asetelmista tataarit saapuivat Suomeen ja alkoivat rakentaa yhteisöään kauppiaina.

Vaikka kotimaassaan tataarit kokivatkin valtion taholta syrjintää ja pakkokäännytystä, syy Suomeen muuttamiseen oli mitä ilmeisimmin paremmat mahdollisuudet menestyä ja parantaa taloudellista asemaa. Venäjän keisarivallan toimet tataareita kohtaan johtivat vääjäämättä myös taloudellisiin menetyksiin, joten taloudellisen aseman parantaminen ja syrjintä ovat kytköksissä toisiinsa. Houkuttelevat tekstit ja kertomukset Suomesta sekä hankaloituvat olot kotimaassa loivat hyvän kannustimen lähteä. Suomen asema suurruhtinaskuntana on ollut yksi syy siihen, miksi tataarit päättivät lähteä Suomeen tekemään kauppamatkoja. Suomi oli Venäjän alla monikielinen ja -uskontoinen paikka, jossa ymmärrettiin venäjää.

---

²⁵ Baibulat, *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia: Tampere İslam Mahallesi : nigızı ve tarihi = The Tampere Islamic Congregation : the roots and history*, 2004, s.21.

²⁶ Baibulat, *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia: Tampere İslam Mahallesi : nigızı ve tarihi = The Tampere Islamic Congregation : the roots and history*. 2004, s.20.

Suomen politiikka ulkomaalaisia kohtaan oli suopeampaa ja erillään emämaan linjauksista. Rajan ylittäminen oli helpompaa kuin imperiumin ulkopuolelle lähettäessä, ja Suomessa oli mahdollisuus menestyä kauppaa harjoittamalla. Suomessakin vierastettiin uusia tulokkaita, mutta nämä reaktion olivat paljon suopeampia kuin systemaattinen syrjimispolitiikka Venäjällä. Vetäviksi tekijöiksi nousevat Suomen parempi työtilanne ja kauppamahdollisuudet, tasa-arvoisempi kohtelu ja mahdollisuus uskonnon vapaampaan harjoittamiseen. Työntäviksi tekijöiksi voimme luetella uskuntoon ja kansanryhmään kohdistuneet rajoittavat toimet sekä Venäjän sisäiset levottomuudet.

2 Tataarien maahanmuutto ja tilastot

Tataarien saapumisen kannalta on olennaista tutustua Suomen historian väestönlaskentaan ja tilastotietoihin. On tärkeää tietää tutkittavan väestön koko tai vähintään suuntaa antavia lukuja yhteisön kehityksestä. Tämä on oleellista silloin, kun käsittelyssä on yhteisöä koskeva yleinen diskurssi ja mielikuvat. Kun yhteisön koko ja kehitys ovat käsitteellistettävissä, on helpompi suhteuttaa tataarien samaa huomio eri diskursseissa ja arvioida, onko sen koko ollut suhteellisesti suurempaa tai pienempää kuin mitä tataarien todellinen merkitys yhteiskunnan pyörteissä on ollut. Nostan tässä luvussa käsittelyyn Suomen väestönlaskennan ja tataarien oletetun määrän 1800-luvun lopulta aina vuoteen 1925 asti, asettaen fokuksen Suomen itsenäistymisen jälkeiseen aikaan. Tataarien maahanmuuton kannalta tärkeimmät tutkimani aikalaislähteet ovat tilastollisen päätoimiston julkaisemat *Suomen tilastolliset vuosikirjat (STV)* 1920-luvulta. Tilastolliset vuosikirjat tarjoavat lukuja eri väestöryhmien määrästä, sijoittumisesta ja kehityksestä. Nämä ovat aikakautensa luotetuimmat tilastolliset lähteet. Näiden teosten kautta on helppo suhteuttaa, kuinka maahanmuutto välittyi viranomaisille asti ja millaisia käsityksiä vähemmistöjen määrästä Suomessa oli. Toisekseen tilastollisten julkaisujen representaatio on riippuvainen luvuista. Jos näistä teoksista välittyy tietoista mielikuvien rakentamista, on mielenkiintoista tutkia, kuinka nämä mielikuvat ovat teoksissa esiintyneet. Representaatioon liittyen otin tutkittavaksi, myös Turun maakunta-arkistossa säilytetyt Turun poliisilaitoksen vanhan yhteisarkiston ulkomaalaisluettelot B XIV:1–1a käsittäen luettelot vuosilta 1914–1918, sekä 1919–1923. Nämä arkistoidut luettelot pitävät sisällään tiedot Turun poliisilaitoksen virkapiirissä olleista ulkomaalaisista, pääsääntöisesti Venäjän alamaaisista, joita vastaan on ollut olemassa poliisien mukaan todennäköisiä syitä siihen, että luettelossa olevat henkilöt ovat suhtautuneet vihamielisesti valtakunnan itsenäisyyteen tai muuten harjoittaneen vehkeilyä Suomen maata vastaan. Luetteloon on myös tilastoitu laajemmin virkapiirin alueella oleskelleet ulkomaalaiset.

Tutkimusjälteen aikaiset tilastotiedot olivat hajanaisia ja eivät tulleet missään vaiheessa niputetuksi yksiin kansiin. Tästä johtuen eri aikalaislähteet tarjoavat erilaista tietoa, ilman että yksikään niistä kykenisi tarjoamaan kattavaa kokonaiskuvaa tutkimusjälteen aikaisesta maahanmuutosta. Vasta myöhemmin on näitä toisistaan erillään olleita tietoja yhdistelty ja tuotu tutkimuksissa esiin kokonaisina kattavina kokonaisuuksina. Tästä johtuen tutkielmani nojaa vahvasti aiheesta tehtyyn tutkimukseen aikalaislähteiden sijasta. Käsittelen luvussa etenkin Antero Leitzingerin teoksia *Suomen tataarit ja Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972*. Näiden tutkimusten pohjalta on nähtävissä tataarien oletettu määrä Suomessa. Nämä tutkimustiedot ovat

kokonaisuudessaan tarkempia kuin tilastotiedot tutkimusjälteen ajalta. Leitzinger on tehnyt hyvin kattavaa tutkimustyötä aiheen parissa, ja hänen tutkimuksistaan löytyy hyvinkin yksityiskohtaista tilastotietoa tataareista. Tutkimani aikalaislähteet toimivat enemmän heitä kohtaan osoitettua mentaliteettia ja viranomaistoimia valottavana tekijänä.

Kuten aikaisemmassa luvussa todettiin, niin tataarien kuin muidenkin Venäjältä tulleiden kauppiaiden täytyi Suomeen asettuessaan anoa Suomen kansalaisuutta. Suomalaisten kauppiaiden tiedetään suhtautuneen aluksi vihamielisesti tataarien kaupusteluun sekä myös venäläisten pyrkimyksiin perustaa yrityksiä Suomeen. Lopulta he kuitenkin antoivat asialle myöten, kun kävi selväksi, että kasvavissa kaupungeissa olisi tilaa kaikille harjoittaa omaa kauppaa, syömättä enempää toisten kuormasta.²⁷

Valtion tilastoissa tataarit niputettiin aluksi samaan ryhmään muiden Venäjältä tulleiden kauppiaiden kanssa. Kaikki olivat Venäjän kansalaisia ja päätoimisesti Suomen puolelle saapuessaan kauppiaita, joten on sinänsä luontevaa, että näin toimittiin. Ongelmallisinta on näiden lukujen pohjalta erottaa tataarien määrä ortodoksisten kauppiaiden keskuudesta, mutta voimme tämän pohjalta, kuitenkin seurata, minkälaisen juridisen prosessin takana Suomeen tulo oli ja kuinka ulkomaalaisiin kauppiaisiin suhtauduttiin. Voimme silti todeta olemassa olevien lähteiden pohjalta, että niin tataarien kuin muidenkin Venäjän kansalaisten määrä maassa on ollut tasaisesti nousujohteinen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

2.1 Väestönlaskenta autonomian aikana

Ensimmäisten muslimisiviileitten asettumisesta Suomeen ei ole tiedossa tarkkaa vuotta tai tulijoiden varmoja nimiä. Tämä yksityiskohta ei ole tutkimuksen kannalta merkittävä. Voimme olemassa olevien lähteiden ja tutkimuksen pohjalta olettaa, että asettuminen tapahtui 1800-luvun alkupuolella. Heitä ei aluksi rekisteröity muualle kuin yhteisön oman imaamin metrikkirjoihin. Säilyneistä asiakirjoista voidaan silti tehdä se huomio, että maassa todistettavasti oleskeli vähintään väliaikaisesti tataareita laajemmalti ympäri Suomea jo 1800-luvun alkupuolella.

Tataarien tarkan määrään laskemista Suomessa vaikeuttaa tutkimusjälteen aikainen puutteellinen väestönlaskenta ulkomaalaisten osalta, vaikkakin Suomessa on ollut jo vuosisatojen ajan jonkin asteinen väestönlaskenta. 1600-luvulla asti kirkko on pitänyt luetteloa kastetuista, vihityistä ja haudatuista. Vuoden 1686 kirkkolaki velvoitti Ruotsin ja Suomen papistoa pitämään eräänlaisia

---

²⁷ Hiltunen & Pentikäinen, *Suomen kulttuurivähemmistöt*, 1997, s.209.

luetteloja väestöstä määrittäen tarkat ohjeet siitä, mitä tietoja kerättiin. Nämä ovat ensimmäiset jonkin verran täydelliset ja luotettavat lähteet Suomen väestöstä ja sen tilasta. Nämä luettelot lojuivat tosin kauan aikaa käyttämättöminä kirkonarkistojen kätköissä, joutumatta korkeampien viranomaisten tietoon, ja väestötietojen säännöllinen kerääminen aloitettiin vasta vuonna 1749. Suomen siirtyessä Venäjän vallan alle eivät uudet viranomaiset keskeyttäneet väestötilastojen keruuta. Vanhan Suomen liitettäessä Vuonna 1812 pantiin voimaan Suomen suurruhtinaskuntaan tabellilaitos. Tämän jälkeen muun Suomen yhteyteen palautetussa Viipurin läänissä vuodesta 1830 pitäen, se on laskenut ortodoksisen uskon tunnustajia mukaan väkilukuun. Vuonna 1865 Suomeen tuli oma tilastovirasto, johon kerättiin kaikki viralliset tilastot Suomesta, mukaan lukien väestönlaskenta.²⁸

Väestötilastoissa eriteltiin väestöä uskonnon mukaan vuodesta 1870 lähtien, mutta tämä tapahtui vain Viipurin, Helsingin ja Turun osalta. Muualla ei vielä ennen 1900-lukua erikseen eritelty islaminuskon tunnustajia tai muita vähemmistöuskontoja kristillisen kirkkokunnan ulkopuolelta, vaan he jäivät luokittelemattomaksi osaksi uskontokategorioiden ulkopuolelle. Tämän takia on vaikea arvioida tataarien tai muiden vähemmistöjen tarkkaa määrää ennen siviilirekisterin perustamista itsenäistymisen yhteydessä. Siviilirekisteriinkään ei saatu kerättyä täydellisesti kaikkia Suomessa olevia henkilöitä, ja tämä helpottui vasta uskonnonvapauslain voimaan tuleminen myötä vuonna 1922.²⁹

Muslimien määrittelemisen, jos he eivät sitä omatoimisesti halunneet tuoda esiin, oli aluksi liki mahdotonta epäselvien asiakirjojen vuoksi, sekä uskonnonvapauden tuomien oikeuksien myötä. Muslimin ei ollut pakko rekisteröityä uskonnolliseen yhdyskuntaan ja päätyä sitä kautta kirkonkirjoihin. Imaameilla, muslimien hengellisillä johtajilla, ei myöskään ollut samanlaista virallista oikeutta kuin kristillisillä papeilla sellaisiin siviilissäätöyn vaikuttaviin toimituksiin, kuten vastasyntyneiden nimeämiseen, avioliiton solmimiseen, avioeroon ja kuolleiden hautaamiseen, joista kristilliset seurakunnat pitivät kirjaa. Tämän takia tataariyhteisön kehitys ei tallentunut kirkonkirjoihin vaan jäi monesti siviilirekisterin ulkopuolelle.³⁰

Käsitys Suomen kansalaisuudesta ei ollut yksiselitteinen ennen itsenäisyyttä. Kaikki ihmiset Venäjän imperiumin alueella olivat periaatteessa Venäjän kansalaisia ja erityistä Suomen kansalaisuutta voitiin anoa hallitsijan erikoisluvalla antamalla uskollisuudenvala vuodesta 1832 eteenpäin. Tätä prosessia ei Venäjän alamaisten tarvinnut tietenkään käydä läpi, sillä he olivat jo entuudestaan

---

²⁸ Nieminen, Markku, *Väestötilastoja 250 vuotta: katsaus väestötilaston historiaan vuosina 1749–1999*, Tilastokeskus: Helsinki, 1999, s.66–69.

²⁹ Nieminen, *Väestötilastoja 250 vuotta*, 1999, s.19–21.

³⁰ Leitzinger, *Suomen tataarit*, 2006, s.97.

yhteisen keisarikunnan alamaisia. Tämä edellytti tietenkin voimassa olevaa passia. Vuodesta 1832 eteenpäin löytyykin katkeamaton asiakirjasarja kansalaisuusanomuksia, vaikkakin arkistosarja onkin puutteellinen. Puutteita synnyttää se, ettei laki ollut sama kaikille. Kansalaisuutta saivat anoa ainoastaan kristillistä kirkkokuntaa tunnustavat henkilöt. Kansalaisuus ja sääty nähtiin tuolloin ainoastaan miesten ominaisuutena eivätkä vaimot ja lapset saaneet asemaansa muuten kuin välillisesti seuraten perheen miehen säätyä ja kansalaisuutta. Kesti aikansa, ennen kuin naiset saivat saman aseman kuin miehet, eikä tämä ehtinyt toteutua tutkimusjälteen aikana.³¹

Maahanmuuton ajankohdalla oli merkitystä myös tataarien sukunimiin. Suurin osa Venäjältä tulleista tataareista poisti sukunimistään venäläiset loppupäätteet, jotta välttyttiin mahdollisilta venäläisvastaisten mielialojen vaikutukselta. Monet myös saattoivat vaihtaa sukunimensä kokonaan, ja tämän vuoksi saman suvun vesat saattoivat saapua Suomeen eri sukunimillä. Sukunimet valittiin usein suvun vanhojen jäsenien mukaan. Asiaa monimutkaistaa myös se, että vanhempiensa mukana matkustaneet lapset nimettiin aina isänsä mukaan. Näin on mahdollista, että perheen sisällä saattoi olla montakin sukunimeä, riippuen siitä, koska ja kenen seurassa perheen jäsenet olivat maahan saapuneet. Suomeen tultaessa ei ollut tavatonta suomalaistaa tai ruotsalaistaa sukunimiä taipoistaa niiden venäläisiä vivahteita. Yhdistettynä tähän vielä muutamat harvat väärennösyrietykset ja translitterointien vaikeus on ymmärrettävää, että tataareista ei tuolloin saatu koottua tarkkaa tilastoa.³² Tästä huolimatta tutkimuskirjallisuuteen on saatu luotua aikalaislähteitä tarkempia kuvauksia muslimien ja tataarinkielisten määrästä Suomessa.

Tataarien maahanmuuttoa ja pakolaisuutta on tutkinut etenkin Antero Leitzinger, jonka tutkimustietoihin tutkielmassani nojaan. Leitzinger on tutkinut Kansallisarkistosta Suomen väestönlaskennan ja maahanmuuttoviranomaisten asiakirjoja. Leitzinger on teoksessaan *Suomen tataarit: Vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina* taulukoinut hyvin autonomian ajan väestönlaskentaa, josta näkee selvästi tataarien ja muslimien oletetut määrät suurimmissa Suomen kaupungeissa vuosina 1870–1910. Seuraavan sivun taulukkoon on merkitty tiedot muslimien/tataarinkielisten määrästä:

---

³¹ Leitzinger, Antero, *Mansikkamaan vartijat: Muistelmia ulkomaalaishallinnosta eri vuosikymmeniltä*, Maahanmuuttovirasto: Helsinki, 2010, s.10.

³² Leitzinger, *Suomen tataarit*, 2006, s.97.

Taulukko 1. Muslimien/tataarinkielisten* määrä Suomen suurimmissa kaupungeissa 1870–1910.

	1870	1880	1890	1900	1910
Helsinki	46 / 47	46 / 17	28 / 47	62 / 52	186 / 127
Turku	17 / 2	1 / 0	1 / 0	7 / 5	54 / 27
Viipuri	23 / 10	25 / 64	5 / 9	20 / 19	44 / 28
Tampere	ei laskettu / 0	ei laskettu / 0	2 / 0	13 / 8	59 / 22
Oulu	ei laskettu	ei laskettu	0 / 0	ei laskettu	19 / 6
Pori	ei laskettu	ei laskettu	0 / 0	ei laskettu	29 / 0
Vaasa	ei laskettu	ei laskettu	ei laskettu	ei laskettu	21 / 19

*Tataarinkielisiin laskettiin myös bashkiirin, tshuvassin ja volgansuomalaisten kielten puhujat.

Lähteet: Leitzinger, Antero, *Suomen tataarit: Vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina*, East-west books: Helsinki, 2006, s.85.

Tuolloin henkilölomakkeisiin perustuvia väestönlaskentoja tehtiin vain suurimmissa kaupungeissa, ja vain joka kymmenentenä vuonna toteutettiin suurempi väestönlaskenta, jossa taltioitiin tiedot kansakunnan ammasteista, asumisesta ja elinkeinoista. Tilastot kerättiin ruokakunnittain ja väestö laskettiin läsnä oleviin ja tilapäisiin. Tämän vuoksi mukaan laskettiin myös sotilaita, jotka eivät oleskelleet maassa pysyvästi.³³ Aikaisemmasta taulukosta kaikkein selvimmin esille nouseva seikka on tataarinkielisten ja muslimiksi luokiteltujen ihmisten kasvanut määrä kaikissa kaupungeissa 1910-luvulle tultaessa. Kehitys on ollut ylöspäin suuntautuva, mutta ei niin tasaisesti kuin voisi kirjallisen aineiston pohjalta olettaa. Tataarinkielisten määrä ei yhdessäkään sarakkeessa täysin täsmää muslimien määrän kanssa, ja voidaan olettaa, että maassa on ollut tuohon aikaan asettuneena muitakin muslimeja kuin tataareja. On mitä todennäköisintä, että taulukon luvut eivät ole absoluuttisia ja osa tataarinkielisistä on todennäköisesti jäänyt pois muslimien lasketusta pääluvusta ja muslimien luvun kanssa on käynyt myös vastaavasti, tai jotkut henkilöt ovat tulleet merkityksi kumpaankin lukuun. Mukaan on saatettu laskea myös maassa tilapäisesti olevia henkilöitä, jotka myös vääristävät tilastoa. Voimme tästä huolimatta pitää tilastoa silti positiivisena lisänä tutkimukselle, ja pitää sen tarjoamaa informaatiota pääasiassa suuntaa antavana.

³³ Nieminen, *Väestötilastoja 250 vuotta*, 1999, s.21.

Leitzinger toteaakin teoksessaan *Suomen tataarit: Vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina*, etteivät mitkään ulkomaalaistilastot olleet täysin selkeitä ja yhdenmukaisia autonomian aikana. Siitä huolimatta on säilyneistä asiakirjoista todennettavissa, että muuttoliike oli suurimmillaan Suomen ja Venäjän rajalla ensimmäisen maailmansodan alkaessa. Rajan ylitse muuttoliike oli kesällä 1914 kahdensuuntainen, sillä monet Suomen puolella olleet nuoret miehet, monet tataarit mukaan lukien, olivat asepalveluksen iässä ja Venäjältä monesti muuttivat taas pakoon sodan uhkaa Suomen puolelle. Arviolta tuolloin Suomessa oli 40 000 ulkomaalaista, joista ei valitettavasti ole mahdollista eritellä, ketkä kuuluivat läsnäoleviin ja ketkä taas tilapäisiin.³⁴

Autonomian ajan Suomessa ei ollut valtakunnallista ulkomaalaishallintoa ja maahan tultiin Venäjän viisumeilla tai muilla Venäjän viranomaisten myöntämällä asiakirjoilla. Ilman kokonaisvaltaista valvontaa ulkomaalainen, niin mies kuin nainen saattoi asua Suomessa vuosikymmeniä ja jopa syntyäkin täällä ilman, että hänestä tuli kirjoissa suomalainen. Ilman hyväksytyä anomusta hänestä ei tullut suomalaista, eikä tämän anomuksen tekoon ollut pakotteita tai takarajaa. Tämän vuoksi tilastot olivat puutteellisia eivätkä kaikki tulokkaat olleet laskettuna osaksi väestöä autonomian ajan Suomessa. Vähitellen viranomaiset oppivat jakamaan kansalaiset ja ulkomaalaiset tilastoissa toisistaan. Väestönlaskennassa otettiin kansalaisuus huomioon vasta vuoden 1870 jälkeen, ja silloinkin tämä koski vain suurimpien kaupunkien asukkaita. Suomen ensimmäinen koko maan kattava ulkomaalaistilasto laadittiin vuonna 1920. Tämäkään ei riittänyt siihen, että kaikki ulkomaalaiset olisi saatu valtioneuvoston kirjoihin, ja 1920-luvulla ulkomaalaishallinto joutui toteamaan kaikkien maassa asuvien ulkomaalaisten laskemisen mahdottomaksi tehtäväksi.³⁵

2.2 Suomen kansalaisuus ja Nansenin passi

Suomen itsenäistyttyä suurin osa maassa asuneista tataareista oli yhä virallisesti Venäjän kansalaisia. Saavuttaakseen juridisesti tasa-arvoisen aseman ja täysivaltaiset kansalaisoikeudet oli ulkomaalaisten hankittava Suomen kansalaisuus ennemmin tai myöhemmin. Tataarit ryhtyivät vuodesta 1919 lähtien aktiivisesti anomaan Suomen kansalaisuutta. Tämä ei suinkaan tarkoittanut suoranaista ryntäystä rekisteröitymään, vaan vielä syksyllä 1939, jolloin tataarien maahanmuutto oli jo ajat sitten liki kokonaan loppunut, heidän yhteisöstään arviolta jopa puolet asui maassa niin sanotulla Nansenin passilla.³⁶ Nansenin passi syntyi venäläisten pakolaisten ongelmasta kun Kansainliitto koitti kontrolloida pakoslaistuvaa. Venäjältä lähti vallankumousta pakoon miljoonapäinen pakolaistulva.

---

³⁴ Leitzinger, *Suomen tataarit*, 2006, s.100.

³⁵ Leitzinger, *Mansikkamaan vartijat*, 2010 s.10.

³⁶ Hirvonen, Tuomo, *Suomen Islam-seurakunnan veteraaniteos*, Suomen Islam-seurakunta: Helsinki, 2006, s.3.

Suomeen oli saapunut Venäjältä yli 42 000 pakolaista vuoteen 1922 mennessä. Näillä pakolaisilla ei ollut käyvää henkilöllisyystodistusta, Venäjän keisarikuntaa ei ollut enää olemassa ja Neuvosto-Venäjä ei suostunut ottamaan pakolaisia kansalaisikseen ilman tarkkoja tutkimuksia ja kuulusteluja. Koska käyvää passia ei ollut, juutuivat pakolaiset rajalle. Tämän vuoksi kehitettiin kansainvälinen Nansenin passi, joka auttoi pakolaiset rajaprosessin läpi. Monet passin haltijat jäivät Suomeen myös siitä syystä, että jos passin haltija olisi palanut takaisin lähtömaahansa, olisi passi tällöin mitätöitynyt.³⁷ Turun vanhan poliisilaitoksen ulkomaalaisten luettelossa vuosilta 1914–1918 ei tataareja ollut eriteltyä erikseen omaan uskontokuntaan tai etniseen ryhmäänsä kuten juutalaiset olivat, mutta sana tattari (tataari) oli merkitty ryhmän joidenkin edustajien ammattisarakeeseen. Syy siihen voi olla tataarien hajottamassa kiertokaupassa, ja kiertävät laukkukauppiat venäjältä eli ”laukkuryssät” yhdistettiin tataareihin ja tattari saattoi näin kääntyä tarkoittamaan myös ulkomailta tulevia kiertokauppiaita. Tässäkään asiassa ei noudatettu johdonmukaisuutta ja esimerkiksi nimensä perusteella oletettavasti tataarien *Muhamjadejeff Schamaletin* ja *Imanetdinoff, Salahetdin* ammatiksi oli kirjattu kaupustelija.³⁸

Tämän kaltainen merkitseminen kertoo tataarien olleen tuolloin vielä suhteellisen näkymätön ja tuntematon kansanryhmä suomalaisten viranomaisten näkökulmasta. Mielenkiintoinen huomio luettelossa on se, että suurin osa luettelon tataareista sekä nimensä puolesta todennäköisesti tataareihin viittaavista henkilöistä olivat karkotusuhan alla. Tämä kertoo juuri itsenäistyneen Suomen viranomaisten epäluulosta Venäjältä tulleita henkilöitä ja tuntematonta kulttuuria edustavia henkilöitä kohtaan. Tataarien näkymättömyyttä ja kotimaan vierastamista Venäjältä tulleita kohtaan tukevat vertailukohtana juutalaiset. Juutalaisilla ei ennen vuotta 1917 ollut kansalaisoikeuksia ja heitä kohtaan oli Suomessa näkyviä ennakkoluuloja ja huonojen tapojen mieltämistä. Tästä huolimatta suurinta osaa tässä luettelossa eriteltyistä juutalaisista ei ollut merkitty karkotettavaksi, koska he eivät olleet syntyperältään Venäjän alamaisia.

Seuraava ulkomaalaisten luettelo vuosilta 1919–1923 on sen sijaan jo eritelty tataarit omaksi etniseksi ryhmäkseen. Vaikka tataarit olivatkin tulleet Venäjältä eivätkä omanneet Suomen kansalaisuutta, oli heidän kansalaisuutensa merkitty ”tattariksi” eikä venäläiseksi. Tätä eroa selventämään oli luotu sarake ”Alamaisuus”, mikä kertoi ihmisen juridisen kansalaisuuden. Tässä luettelossa tataarit eivät myöskään olleet enää pääsääntöisesti karkotusuhan alla. Tilasto tukee käsitystä tataareista kauppiaina, sillä jokainen tataariksi merkityn miespuolisen henkilön kohdalla

---

³⁷Paaskoski, Jyrki, ”Nansen-passi selvensi 1922 pakolaisten asemaa myös Suomessa”, *Itsenäisyys100*

³⁸ Turun maakunta-arkisto, Turun poliisilaitos: Turun poliisilaitoksen vanha yhteisarkisto, Sarja: B LUETTELO, B XIV:1, Ulkomaalaisten luettelot 1914–1918.

ammattinimikkeenä oli kauppias tai kaupustelija.³⁹ Voimme vetää tästä johtopäähäksensä, että näiden vuosien aikana Suomessa viranomaiset ovat tulleet tietoisiksi tataarien olemassaolosta, mikä juontuu mitä todennäköisimmin uskonnonvapauslain voimaantulemisesta sekä tataarien lisääntyneestä määrästä ja näkyvyydestä Suomessa.

Maahanmuuttajille ei ollut itsestäänselvyys, että he saivat Suomen kansalaisuuden sitä suoraan hakemalla. Tämä selittää myös Nansenin passien runsasta lukumäärää. Asiaa mutkistivat valtion vaatimukset todistaa oleskelleensa Suomessa keskeytyksettä vähintään viisi vuotta ja vähimmäisvarallisuudesta, jolla elättää itsensä sekä perheensä. (*Kansalaisuuslaki 20. päivältä helmikuuta 1920, nro 33/1920*). Nämä vaateet olivat monessa tapauksessa maahan saapuneille liian haastavat täytettäviksi. Etenkin entiseltä Venäjältä paenneet olivat joutuneet monessa tapauksessa jättämään taaksensa huomattavan osan omaisuudestaan eivätkä voineet näin ollen osoittaa saavansa säännöllistä tuloa. Tähän ryhmään kuuluvien kansalaisuuden hakeminen helpottui vasta toisen maailmansodan jälkeen, mikä selittää myös Nansenin passin korkeaa määrää vielä vuonna 1939.⁴⁰ Tataariyhteisö on kirjannut omia kokemuksiaan tämän ajan maahanmuuttopolitiikasta samankaltaisin sanankääntein, sen ajankohdasta ja kansalaisuuden saamisen vaatimuksista:

Suomeen asettuminen edellytti oloihin tottumisen ohella myös kielen oppimisen ja kotien perustamisen. Myöhemmin vaimot tuotiin tutustumiskäynneille, joilla pohjustettiin mahdollista pysyvää muuttamista. Välillä osa palasi takaisin kotiseudulle huolehtimaan sinne jääneistä perheenjäsenistä. 1920-luvun alkupuolella oli kuitenkin tehtävä lopullinen ratkaisu joko synnyinseudulle jäämisestä tai pysyvästi Suomeen asettumista. Mahdollisesti Venäjän vallankumouksen jalkoihin jääneet pyrittiin saamaan Suomeen joko laillista tietä ulkoministeriön myöntämien viisumien turvin tai, jos lupaa ei myönnetty, omia luvattomia kanavia käyttäen. Suomen valtion suopeus islamin uskonnon harjoittamiseen, vuonna 1922 säädetty uskonnonvapauslaki ja suomalaisten myönteinen suhtautuminen uusiin tulokkaisiin edistivät kotoutumista.⁴¹

Nansenin passin ja viisumin haltijoiden laaja joukko, sekä laittomat rajanylittäjät voivat selittää muslimien pienen määrän virallisissa tilastoissa, tai sitten tilastotiedot ovat hankittu suoraan Helsingin rekisteröidyltä islamilaiselta seurakunnalta, joka ei kattanut muita maassa olevia muslimeja. Suomen laki ulotti kansalaisoikeudet juutalaisille jo vuonna 1917 juutalaiskysymyksen

³⁹ Turun maakunta-arkisto, Turun poliisilaitos: Turun poliisilaitoksen vanha yhteisarkisto, Sarja: B LUETTELO, B XIV:1a, Ulkomaalaisten luettelot. 1919–1923.

⁴⁰ Hiltunen & Pentikäinen, *Suomen kulttuurivähemmistöt*, 1997, s.209.

⁴¹ Baibulat, Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia: Tampere İslam Mahallesi : nigizi ve tarihi = The Tampere Islamic Congregation : the roots and history, 2004, s.22.

eduskuntakäsittelyn jälkeen. Myös muut ulkomaalaiset nähtiin kansalaisina ihmisarvoltaan tasa-arvoisina, vaikkeivat ilman hyväksytyä Suomen kansalaisuutta saaneetkaan äänestää. Heti kun Suomen hallitusmuoto oli säädetty 17.7.1919, oli myös tataareilla oikeus anoa Suomen kansalaisuutta.⁴² Ensimmäinen muslimi, joka sai Suomen kansalaisuuden, oli Sadik Ainetdin (1886–1957); hän sai kansalaisuutensa jo loppuvuodesta 1919. Hänen passinsa löytyy Kansallisarkiston kokoelmista.⁴³

2.3 Suomen virallisista tilastotiedoista vuosilta 1921–1934

Suomen tilastollinen päätoimisto perustettiin jo vuonna 1865. Tämä mahdollisti aivan uudella tavalla tilastojen keruun sekä hallinnan. Kun maan kaikki tilastolliset asiakirjat kerättiin saman katon alle, oli mahdollista tarkempien tietojen tuottaminen sekä erilaisten aineistojen vertaileminen ja yhdisteleminen. Tämä toi uudistuksia vanhojen tilastojen malleihin. Ensimmäinen väestötilastoista kerätty Suomen virallinen tilasto (SVT) sarjan osa julkaistiin vuonna 1870. Tästä eteenpäin niitä alkoi ilmestyä vuosittain jokaiselta vuodelta erikseen.⁴⁴

Kattavaa tilastollista kokonaisuutta varten valitsin tutkimukseeni tarkasteltavaksi Suomen tilastollisen päätoimiston julkaisemia *Suomen tilastollinen vuosikirja* STV:n painoksia vuosilta 1923–1927 ja 1934. Kyseiset teokset valikoituivat tutkimukseen sen vuoksi, että ne tarjoavat asetetun tutkimuskysymyksen kannalta vuosikirjoista kaikkein oleellisinta tietoa. Vuoden 1923 painos on viimeinen vuosikerta ennen kuin muslimeja alettiin tilastoida vuosikirjoihin.⁴⁵ Tästä eteenpäin tietoa muslimeista päivittyi säännöllisesti joka vuosi uusiin painoksiin. Olen ottanut tutkittavaksi muutaman vuoden otannan vuosikirjoista (1923–1927), sekä yhden vertailupisteen seuraavalta vuosikymmeneltä. *Suomen tilastolliset vuosikirjat* (STV) tarjoavat aina kaksi vuotta vanhaa tietoa, sillä niiden kokoaminen ja käsittely otti oman aikansa ennen kuin vuosikirjat pääsivät julkaisuun. Näin ollen kirjojen tiedot tulivat kaksi vuotta jäljessä ja esimerkiksi vuoden 1927 painos antaa tietoa vuoteen 1925 asti, ja vuoden 1924 painos antaa tietoa vuoteen 1922 asti.

Vuonna 1922 Suomessa säädettiin uskonnonvapauslaki ja tämän vuoden STV:n painos oli ensimmäinen, jossa on erillinen sarake muslimeille. Vuoden 1926 painos on julkaistu vuosi ennen seurakunnan perustamista, ja vuoden 1927 painos antaa tietoa itse perustamisvuodelta. STV:n vuoden 1924 painoksessa mainitaan koko Suomessa olleen vuonna 1922 yhteensä 69 muslimia ja heidän

---

⁴² Leitzinger, *Mansikkamaan vartijat*, 2010, s.12.

⁴³ Leitzinger, *Suomen tataarit*, 2006, s.92.

⁴⁴ Nieminen, *Väestötilastoja 250 vuotta*, 1999, s.19.

⁴⁵ *Suomen tilastollinen vuosikirja 1923*, ”19. Väestö uskontokunnan mukaan vuosina 1860–1921.”, Tilastollinen päätoimisto: Helsinki, 1923 s.44.

kaikkien sijoittuneen asumaan kaupunkeihin. On hyvin todennäköistä että uskonnonvapauslain voimaantuleminen ja muslimien (muhammetilaiset) oma sarake vuosikirjassa on kytköksissä toisiinsa ja lain myötä nähtiin tarpeelliseksi lisätä muslimeille oma sarake. Tätä aikaisemmissa painoksissa se puuttui, ja ainoastaan juutalaiset (mooseksenuskolaiset) olivat ainoa vuosikirjasta löytyvä kristillisen kirkkokunnan ulkopuolinen vähemmistö.⁴⁶ Vuoden 1922 muslimien määrä on merkitty myös STV:n vuoden 1925 painokseen. Tämän painoksen mukaan Suomen muslimien määrä olisi vuonna 1923 kasvanut 72 henkeen.⁴⁷ On todennäköistä että tilastoitu muslimien kasvu ei ole pysynyt maahan saapuneiden pakolaisten luvuissa mukana ja tilastoon on laskettu ainoastaan Helsinkiin saapuneet ja hyväntekeväisyisyhdistykseen rekisteröityneet muslimit.

Muslimien määrä kasvaa tasaisesti painosten edetessä, ja vuoden 1926 painoksessa on taulukoitu maassa olleen vuonna 1924 yhteensä 93 muslimia, edelleen kaikki kaupunkeihin sijoittuneena.⁴⁸ Seurakunnan perustamisvuonna 1925 maassa oli STV:n mukaan 113 muslimia valtakunnallisesti saman lailla kaupunkeihin sijoittuneena.⁴⁹ On myös mahdollista joskin epätodennäköistä, ettei muslimeista jaksettu tai haluttu tehdä tarkkoja tilastollisia kirjauksia. Tämän takia on tärkeää saada vertailupistettä STV:n painoksille. Otin tarkasteltavaksi rinnalle *Suomen Kartaston* vuodelta 1925, joka on Suomen maantieteellisen seuran julkaisuja, jotta Tilastollisen päätoimiston vuosikirjat saisivat vertailukohdan. *Suomen Kartaston* mukaan maan väestö kuului eri uskontokuntiin 31.12.1925 seuraavasti:

Evankelis-luterilaisia	3,426,000
Kreikkalais-katolilaisia	59,571
Baptisteja	5,313
Metodisteja	2,091
Vapaakirkollisia	2,042
Juutalaisia	1,699
Roomalaiskatolilaisia	635
Muslimeja	113
Venäl. evankelisia	17
Mihinkään uskontokuntaan kuulumattomia	28,818 ⁵⁰

⁴⁶ *Suomen tilastollinen vuosikirja 1924*, ”19. Väestö uskontokunnan mukaan vuosina 1860–1922.”, Tilastollinen päätoimisto: Helsinki, 1924, s.44.

⁴⁷ *Suomen tilastollinen vuosikirja 1925*, ”19. Väestö uskontokunnan mukaan vuosina 1860–1922.”, Tilastollinen päätoimisto: Helsinki, 1925, s.44.

⁴⁸ *Suomen tilastollinen vuosikirja 1926*, ”19. Väestö uskontokunnan mukaan vuosina 1860–1924.”, Tilastollinen päätoimisto: Helsinki, 1926, s.44.

⁴⁹ *Suomen tilastollinen vuosikirja 1927*, ”19. Väestö uskontokunnan mukaan vuosina 1860–1925.”, Tilastollinen päätoimisto: Helsinki, 1927, s.46.

⁵⁰ *Suomen Kartasto 1925*, ”38. Rajat, Oikeuslaitos, Kirkko, Vaalit”, s.282.

Kun vertaamme vuoden 1925 kartaston tilastotietoja STV:n vuoden 1925 vuosikirjaan, vastaavat luvut toistensa kanssa kaikkien uskontokuntien osalta, ja ainoastaan vapaakirkollisten määrissä on pieni ero. Voimme olettaa että nämä luvut olivat siis lähimpänä aikansa tilastollista totuutta.

Kartaston tietoja tarkastellessa on huomioitava jo aiemmin mainittu aikalaistilastojen sekavuus. Kummatkin tilastot ovat kaikesta huolimatta luvuiltaan käytännön kanssa ristiriidassa. Suomessa oli vuonna 1925 huomattavasti enemmän muslimeja kuin tilastojen mukaiset 113 henkilöä. On todennäköistä, että tilastotiedot perustuvat seurakuntien jakamaan tietoon jäsenistöstään, ainakin juutalaisten ja muslimien kohdalla. Kummankin vähemmistön luvut ovat reilusti alakanttiin ja vaikuttaisivat kokonsa puolesta olevan lähellä Helsingin seurakuntien jäsenmääriä. Helsingissä oli näiden uskontojen ainoat järjestäytyneet yhdistykset, ja on luonnollista ajatella, että virallisia tilastoja tehdessä ovat tekijät nojautuneet näiden yhdistysten omiin tietoihin jäsenistään. Kun Suomessa ei tuolloin vielä muualla kuin Helsingissä toiminut virallisesti rekisteröityjä juutalaisia tai islamilaisia seurakuntia, niin eivät tilastojen tekijätkään osanneet hakea tietoa heistä Helsingin ulkopuolelta. Kun vertaamme tutkimusjälteen aikaisia tilastotietoja Leitzingerin aikaisemmin esittämiin lukuihin, huomaamme, etteivät vanhat tilastotiedot olleet lähelläkään todellisuutta. Vuonan 1910 maassa oli arviolta jo yli neljäsataa muslimia. Osa olisi toki voinut poistua maasta ennen itsenäisyyttä, mutta muuttoliike oli tuolloin enemmän Suomeen päin kuin sieltä pois päin.

Muuttoliikettä on hyvä suhteuttaa Neuvostoliitosta tulleeseen pakolaisaaltoon. Varsinainen pakolaisten virta, joka kasvoi maahanmuuttoviranomaisten päänvaivaksi, alkoi sotakommunismin hellitettyä Kronstadin kapinan ja NEP-politiikan myötä maaliskuussa 1921. Aluksi rajan ylitys tapahtui salaa, ja vuoden 1921 alussa kaikki Suomeen saapuneet muslimit olivat tulleet maahan laittomasti. Ilman juridista rajan ylitystä voidaan olettaa, etteivät nämä pakolaiset tallentuneet mihinkään tilastoon. Tilanne tasaantui tästä nopeasti, ja vuonna 1924 enää joka viides muslimi ylitti rajan salaa. Muutos laittoman ja laillisen rajan ylittämisen kanssa tapahtui jo ennen pakolaisaallon korkeinta piikkiä, kun liikkuminen Neuvostoliiton puolelta helpottui kesäkuussa 1921. Tämän vuoksi lupaa lähteä Neuvostoliitosta uskallettiin anoa aiempaa useammin. Venäjällä asuvien perheenjäsenien muutto Suomeen oli periaatteessa mahdollista vuoteen 1929 saakka, mutta sen jälkeen tiedetään vain tapauksia, joissa Suomeen tultiin pakenemalla tai kalliita lunnaita vastaan. Suomeen tuli Venäjältä pakolaisina arviolta 44 000 henkeä vuosina 1917–1939. Heidän joukossaan muslimeja oli vain prosentti, eli prosentuaalisesti vähemmän kuin Venäjän väestössä. Pakolaisaalto saavutti huippunsa saman vuoden syys-lokakuussa. Tämän lisäksi myös maaliskuussa on havaittavissa yksi korkea piikki pakolaisten määrässä kun Neuvostoliitto sulki rajojaan vuonna 1923. Kaikkiaan vuosina 1921–1924 Suomeen tuli yhteensä 123 muslimiperhettä, joiden kokonaishenkilömäärä on arviolta 216

henkilöä. Leitzinger on luetellut maahan saapuneet muslimit vuositasolla yhden henkilön tarkkuudella:⁵¹

Taulukko 2. Suomeen muuttaneiden muslimien määrä vuosina 1921–1924.

Vuosi	Hlöä
1921	80
1922	49
1923	49
1924	38

Lähteet: Leitzinger, Antero, *Suomen tataarit: Vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina*, East-west books: Helsinki, 2006, s.117.

Kun vertaamme aikalaistilastoja nykyiseen tutkimustietoon, voidaan todeta, että tilastot ulkomaalaisista eivät olleet 1920-luvulla absoluuttisia ja niistä voidaan ammentaa suuntaa antavaa ja Suomen viranomaisille välittyntä kuvaa eikä niinkään puhdasta kuvaa maahanmuuton määrästä. Myöhempään tutkimukseen pohjaten tiedämme, etteivät kumpikaan *Suomen Kartasto*, tai *Suomen tilastolliset vuosikirjat* pitäneet aikanaan paikkaansa. Suomessa asui ja oleskeli huomattavasti enemmän muslimeja vuonna 1925 kuin mitä tilastot tältä ajalta näyttävät. Tämä johtuu yksinkertaisesti siitä, että moni oli tullut maahan laittomasti ja eivät olleet missään kirjoilla. Muslimien ei myöskään tarvinnut rekisteröityä erikseen ja heidät sekoitettiin helposti venäläisiin, muun uskoisiin ja uskontokuntaan kuulumattomiin. Muiden uskontokuntien osalta emme voi tämän tutkimuksen pohjalta sanoa varmuutta heidän tilastojensa tarkkuudesta, mutta voidaan olettaa, että näissäkin oli heittoa, etenkin juutalaisten kohdalla alakanttiin laskettuna.

Jo ennen 1920-lukua oli yleisessä tiedossa, etteivät väestötilastot kyenneet tarjoamaan tarpeeksi tarkkaa kuvaa väestön koostumuksesta. Tämän epäkohdan korjaamiseksi asetettiin komitea pohtimaan tilastoinnin uudistusta vuonna 1918. Komitea sai asiasta valmiiksi mietinnön vuonna 1923. Komitea oli tullut tulokseen, että väestötiedot pitäisi uudistaa kerättäväksi henkilö pohjalla täytettävien tiedoin tilastoja laadittaessa. Komitean ehdotus sai täystyrmäyksen kirkollisilta tahoilta. Ehdotuksen mukaan väestörekisteröinti olisi siirtynyt täysin valtion haltuun. Tällöin Suomessa olisi ollut kaksi väestörekisteriä. Toinen olisi ollut kirkon hallussa ja rekisteröinyt kaikki valtion kirkkoa tunnustavat, kun taas toinen olisi ollut valtiollinen rekisteri, johon olisivat kuuluneet kaikki kansalaiset uskontokuntaan katsomatta. Uudistus olisi tuonut merkittävän parannuksen yli 150 vuotta vanhaan tietojenkeruujärjestelmään ja tuonut viranomaisille kaipaamaansa kontrollia kerättyjen

---

⁵¹ Leitzinger, *Suomen Tataarit*, 2006, s.116–117.

tilastotietojen luotettavuuteen. Tämä olisi myös uudistanut *Suomen tilastollisten vuosikirjojen* sisältöä. Vanha menettely, joka jäi nyt voimaan, oli vahvasti kiinni papiston ja Tilastollisen päätoimiston välisestä suhteesta, jossa sisältö oli riippuvainen papiston halusta tarjota Tilastollisen päätoimiston haluamia tietoja.⁵² Suomen papisto oli 1920-luvulle tultaessa hyvin yksimielisesti tunnustamassa luterilaisen kirkon roolia kansakunnan yhdistäjänä ja yhdessä pitäjänä. Kirkon kuului sulkea piiriinsä koko kansakunta ja tarjota kristillistä kasvatusta ja moraalista itsenäistyneen Suomen perustaksi. Kirkon ollessa yleisen kasvattajan roolissa, se piti ulkopoliittisesti Neuvostoliittoa ja sen aatteita vaarallisina niin Suomelle kuin kirkolle itselleen. Tämä heijasteli myös sisäpoliittisiin näkemyksiin ja bolsevismiin kannattajat, sekä sisällissodan hävinneet punaiset nähtiin kansakunnan vaarallisena aineksena. Tämä on vaikuttanut koko papiston näkemyksiin ja poliittiseen suuntautumiseen, ja tätä myöten myös siihen miten he kohtasivat Neuvostoliitosta Suomeen saapuneita pakolaisia. Uskontopoliittinen jännitys säilyi Suomessa vielä kauan sisällissodan jälkeen, eivätkä Neuvostopakolaiset asiaa helpottaneet. Uskonnonvapaudesta puhuttaessa pelättiin, että idästä tuleva kansainvälinen eroamaan kirkosta. Näin ei kuitenkaan käynyt, ja kirkosta erosi uskonnonvapauden voimaan tultua vain 22 660 henkeä.⁵³

On mielenkiintoista, että Tilastollinen päätoimisto oli riippuvainen papistosta ja että heillä oli näin paljon vaikutusvaltaa tilastojen sisällön tuottamiseen. On luonnollista, että monet kirkkoa kannattavat tahot, papisto ja kirkollisen koulutuksen saaneet henkilöt vastustivat uudistusta, sillä se olisi vähentänyt kirkon merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa. Kun tilastollisten tietojen välittämisen päävastuu säilyi kirkolla, on tämän pohjalta paljon helpompi ymmärtää, minkä takia muiden uskontojen edustajien tiedot eivät täsmänneet todellisuuden kanssa. Tämä muistuttaa siitä, että tilastotietoja tutkittaessa on myös tiedostettava, kuinka lukuja on tulkittu ja mitä ylipäätään on haluttu nostaa esille tilastoja luotaessa. Onkin hyvä kiinnittää huomiota siihen, millaisia tilastotietojen tarkoitukselliset ovat tilastojen lisäksi olleet. Aikaisemmin luvussa esitetyn *Suomen Kartaston* näkemyksessä väkiluvun jakautumisesta uskontokunnan mukaan oli mukana saateteksti, joka käsitteli suomalaista uskonnonvapautta ja sen vaikutusta väestöön. *Suomen Kartaston* saatteen mukaan uskonnonvapauden ja erilaisten uskontojen mukanaan tuomat yhteiskunnalliset vaikutukset eivät suuresti vaikuttaneet tavallisten suomalaisten elämään ja arjen rytmiin. Suomen kartastossa vuodelta 1925 mainitaan seuraavasti:

---

⁵² Nieminen, *Väestötilastoja 250 vuotta*, 1999, s.27.

⁵³ Seppo, Juha, ”Kansankirkkona uskonnonvapauslain toteuduttua”, Heikkilä, Markku & Murtorinne, Eino, (toim.), *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*, Kirjapaja: Hämeenlinna, 1977, s.69–72.

Väestön pääosa tunnustaa evankelis-luterilaista oppia, joka on n. 1550-luvulta alkaen ollut maan vallitsevana uskontona. Ennen mainittua aikaa maa kuului roomalais-katoliseen kirkkoon, jonka vaikutus alkoi 1150-luvulla. Kristinusko tuotiin maahan Ruotsista käsin. Muutamat ensimmäisistä piispoista olivat englantilaista syntyperää. Viimeaikoina on esiintynyt muitakin uskontokuntia, ensi sijassa protestanttisia, mutta näiden vaikutus kansan uskonnolliseen katsantokantaan on ollut hyvin vähäinen. Vuodesta 1923 alkaen vallitsee Suomessa täydellinen uskonnonvapaus, mutta ei tämäkään seikka ole vaikuttanut mainittavaa muutosta väestön uskontunnustukseen. Evankelis-luterilaiseen kansankirkkoon kuuluu edelleenkin väestön valtavain osa eli 97,2 % maan koko väestöstä. Uskontunnustuksen yhtenäisyyteen nähden lienee Suomi siis Euroopan maista ensimmäinen.⁵⁴

Kyseinen katkelma välittää *Suomen Kartaston* tilastotieteilijöistä Suomen uskonnollisuuden yhtenäisyyttä korostavaa kuvaa. On selvä fakta, että valtionkirkko kattoi valtaosan maan uskonnollisuudesta ja yksikään muu uskonto ei ollut lähelläkään valtionkirkon kokoa. Tämän asian korostaminen uskonnonvapauden yhteydessä, samoin kuin Suomen yhteisen uskontunnustuksellisuuden korostaminen koko Euroopan tasolla, kertoo aikansa tutkijoiden tarpeesta korostaa valtionkirkon asemaa ja kristinuskon merkitystä Suomessa. Uskonnonvapauden voimaan tuleminen on nostanut selvästi tarvetta nostaa valtionkirkkoa jalustalle. Asiaan vaikuttavina tekijöinä ovat varmasti olleet myös Suomeen saapuneiden neuvostopakolaisten, sekä pelko kirkosta eroavien runsaasta määrästä, vaikka se osoittautuikin turhaksi.

Kun otetaan huomioon kirkon ja papiston vaikutus väestötilastoihin, ei voida sanoa, että tilastotiedot olisivat olleet väestön osalta objektiivisia. Tilastoista välittyy Suomen väestön yhtenäisyyden korostaminen ja vähemmistöjen heikko huomioiminen. Aikalaistilastoja ei myöskään voida pitää täysin luotettavan lähteenä lukujen oikeellisuudessa, ja vähemmistöjen määrää arvioitaessa luotettavampaa on tukeutua olemassa olevaan tutkimuskirjallisuuteen, johon toisistaan erillään olleet aikalaistilastot on saatu koottua yhdeksi kokonaisuudeksi.

---

⁵⁴ *Suomen Kartasto 1925*, ”38. Rajat, Oikeuslaitos, Kirkko, Vaalit”, s.282.

3 Tataarit suomalaisen lehdistön silmin

Tässä luvussa otan käsittelyyn ensimmäiseksi autonomian aikaisen lehdistön näkemykset tataareista, kun heitä alkoi saapua maahan enenevässä määrin 1870-luvulta eteenpäin aina 1900-luvulle saakka. Luku keskittyy silti pääsääntöisesti itsenäisyyden jälkeisen median tarkasteluun, vastaten tutkimuskysymykseen, millaisen representaation painettu media tataareista tarjosi, itsenäisyydestä aina muhamettilaisen seurakunnan perustamiseen saakka. Luvun ohessa kuljetan tapahtumia myös tataariyhteisön perspektiivistä katsottuna. Kun yhteisön muutokset ja tapahtumat nivotaan osaksi lehtien kirjoituksia, saavutetaan läpileikkaava kuva. Näin voidaan hahmottaa paremmin, miksi lehdistö uutisoi tataareista ja mistä näkökulmat johtuivat. Näin löydetään myös ne tekijät, joista ei uutisoitu ja joita ilman yhteisön tapahtumien tarkastelua ei löydettäisi. Autonomian aikainen lehdistömateriaali toimii lukua taustoittavana ja tukevana tekijänä, johon voidaan verrata pääasiallisen tutkimusjälkeen aikaista lehdistöä. Luvun pääasiallisena tarkastelun kohteena ovat Suomessa ilmestyneet sanoma- ja aikakauslehdet vuosilta 1917–1925, ja näiden tueksi olen tutkinut sanomalehtiä vuosilta 1881–1916. Lähteinäni olen käyttänyt Kansalliskirjaston digitoituja lehtikokoelmia, ja ellei toisin lähteen kohdalla mainita, ovat tutkimukseni aikalaislähteet Kansalliskirjaston digitoiduista kokoelmista. Kansalliskirjaston digitoidut lehtikokoelmat tarjoavat laajan kokoelman suomen- ja muun kielisiä sanoma- ja aikakauslehtiä. Tässä tutkimuksessa rajaan tarkastelun suomenkielisiin lehtiin, jotka ovat ilmestyneet vuosien 1917–1925, tai 1881–1916 välisenä aikana ja jotka pitävät sisällään jonkun hakusanoista ”tatar”, ”muhamettilainen”, ”tataari”, ”musulman”, ”muslim” tai ”islam”. Näillä hakusanoilla löytyvien lehtien joukossa oli paljon virheellisiä osumia ja artikkeleita, jotka rajasin tarkastelun ulkopuolelle.

Tataarien asema lehdistössä itsenäistymisen jälkeen, verraten sitä autonomian lehdistöön, on tärkeä aihe tarkastella. Autonomian aikaiset lehdistön kirjoitukset tarjoavat hyvää pohjaa myöhempien lehtitietojen tarkastelulle ja vertailupistettä niille muutoksille, joita näiden kahden aikakauden lehtien kirjoituksissa ilmenee. Tämän vertailun tavoitteena on löytää lehdistön muuttuneita näkökantoja tataareihin ja selvittää, millaisia muutoksia tataarien yhteisössä itsessään lehdistö rekisteröi. Tataariyhteisön asema muuttui paljon 1900-luvun alussa. Tataarit siirtyivät kiertolaiskaupasta kivijalkaliikkeisiin, maksoivat veroa Suomeen ja kouluttautuivat suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. On oletettavaa, että tämän muutoksen myötä uutisointi heistä väheni ja heistä tuli entistä näkymättömämpi ja normalisoituneempi vähemmistö Suomessa. Voidaan olettaa, etteivät tataarit tällöin olleet enää yhtä usein uutisoinnin aiheina, ja jos olivat, oli uutisten sävy heistä neutraalimpi kuin mitä se oli aikaisemmin ollut.

Suomen itsenäistyttyä lehdistö sai Suomessa aivan uudenlaista kasvupinta-alaa ja toiminnan vapautta ilman Venäjän sensuuria, jolloin myös median luonne maassa muuttui. Itsenäistyminen toi mukanaan myös muita muutoksia – niin laissa kuin ihmisten mentaliteetissakin – jotka ovat omalta osaltaan vaikuttaneet siihen, miten lehdistö on ulkomaalaisia kuvannut. Sisällissota muutti Suomessa vallinnutta ilmapiiriä politisoiden mediaa ja pakottaen lehdistön syviin poliittisiin poteroihin, joista painatteet eivät nousseet ylös ennen 1930-lukua. Tämä osittain tappoi sen journalistisen vapauden, jonka itsenäistyminen olisi mahdollistanut. Tataarit olivat tuolloin jo paljon tutumpi ilmiö suomalaisessa yhteiskunnassa, kuin mitä he olivat olleet 1800-luvun aikana, ja jo pelkästään tämän vuoksi voidaan olettaa lehdistön mielikuvien tataareista muuttuneen.

3.1 Lehdistö ja tataarit autonomian aikaan

Tutkimuksessani ensimmäiseksi analysoitu lehdistömateriaali on ilmestynyt 1880- ja 1890-luvuilla. Tuolloin lehdistön tila oli hyvin erilainen kuin vuodesta 1917 eteenpäin. Ennen 1870-lukua Suomessa ilmestyi kokonaisuudessaan parisenkymmentä lehteä, joiden määrä alkoi kohota vasta seuraavalla vuosikymmenellä. 1880-luvun alussa lehtien määrä oli jo yli kolmenkymmenen ja 1890-luvulle tultaessa määrä oli noussut huomattavasti, jo yli kuuteenkymmeneen eri painatteeseen. Näiden vuosikymmenien aikana kaikkien kieliryhmien eri levikkien määrä kasvoi, mutta suomenkielisten lehtien määrä nousi selvästi eniten, suuren kysynnän vuoksi. Aluksi suomenkieliset lehdet olivat vähemmistössä, mutta 1880-luvun aikana ne ottivat enemmistöpaikan Suomen markkinoilla.⁵⁵

Tutkittaessa ja tulkittaessa 1800-luvun loppupuolen suomenkielisiä sanomalehtiä on huomioitava tuolloin Suomea kahtia jakanut kielikysymys. Ruotsinkieliset lehdet olivat kaupunkilaisten ja säätyläisten lehtiä, ja suuntautuneet täysin heidän intressiensä mukaan, kunnes ne 1880-luvulla ottivat kohderyhmäkseen myös ruotsinkielisen maalaisväestön. Ruotsinkielin sanomamedia oli toisin sanoen aluelehtiä, jotka uutisoivat paikallisista asioista. Suomenkieliset lehdet puolestaan eivät kielellistä rajausta lukuun ottamatta spesifioituneet tiettyyn väestöön. Tämä tapahtui vasta jungfennomaanisten sanomalehtien myötä, jotka alkoivat tietoisesti suuntautu tietyille alueille ja sen väestönpariin, toimien heidän äänitorvena ja tietolähteenään. Toki tätäkin ennen pääkaupungin ulkopuoliset sanomalehdet ovat ottaneet alueellisia ja aatteellisia rooleja, mutta vasta suomenmielisen yhtenäisen sanomalehdistön muodostuminen loi varsinaisen maakuntalehdistön 1870-luvulla.⁵⁶

---

⁵⁵ Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo, *Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia*, Edita: Helsinki, 1998, s.56.

⁵⁶ Tommila & Salokangas, *Sanomia kaikille*, 1998, s.62.

Suomenkielisen lehdistön ero ruotsinkieliseen on tutkimuskysymyksen kannalta hyvä huomioida. Ruotsinkieliset lehdet olivat luonnollisesti suunnattu ruotsinkieliselle vähemmistölle. Ruotsinkielinen lehdistö edusti itsekin vähemmistöä ja tämän vuoksi ruotsinkielisen lehdistön suhtautuminen muihin vähemmistöihin on ollut todennäköisesti erilaista kuin mitä suomenkielisen lehdistön oli.

Myöhemmin sisällisota kirvoitti suomenruotsalaisissa rotuaatteita sodan kauhujen ja traumaattisten tapahtumien myötä. Kiinnostus rotukysymyksiin levisi etenkin ruotsinkielisten keskuudessa. Ruotsinkielisen vähemmistön keskuudessa hyväksyttiin käsitys, että sota oli tuonut punaisissa joukoissa esiin alempien luokkien primitiivisempiä luonteenpiirteitä. Suomalaiset ja etenkin punaisten kannattajat nähtiin suomenruotsalaisten keskuudessa kuuluvan alempaan rotuun, ja sodassa olivat päässeet purkautumaan rotuvaistot, johtaen mitä raakalaismaisimpiin tekoihin. Ruotsinkielisessä lehdistössä rotukysymysten käsittely kasvoi nostattaen suomenruotsalaisten rotuylemmyyden tunnetta suomalaisia kohtaan. Sisällissota saikin merkitystä sivistyneen lännen ja primitiivisen idän välisenä konfliktina, jonka olivat voittaneet sivistys ja parempi rotu. Tämä kritiikki koski etenkin suomalaista työväenluokkaa ja punaisten kannattajia.⁵⁷

Sisällissodan katastrofi nähtiin kiistattomana osoituksena siitä, että ympäristö itsessään ei ollut vaarallinen, vaan yksilöt, kun kyseessä oli yhteiskunnan kehittyminen ja sen perinnöllisen aineksen laatu ja sen periytyvyys. Tämä siirsi hygienian fokuksen ympäristöstä yksilöön. Rotuhygienian perustavoitteina oli ehkäistä huonon aineksen periytymistä, esimerkiksi avioliittokielloilla ja sterilisaatioilla, sekä rohkaista positiivisten ainesten, kuten terveiden, älykkäiden ja kaukasialaisten, sukujen lisääntymistä. Näin uskottiin saavutettavan tulevaisuudessa parempi yhteiskunta, paremmilla yksilöillä.⁵⁸ Euroopan ulkopuolisten ainesten nähtiin olevan automaattisesti huonompaa ainesta kuin puhtaasti eurooppalaisten sukujuurien omaavien yksilöiden.

Suomalaiset nähtiin kansainvälisissä rotukysymyksissä sekoituksena kahta rotua. Suomalaisten asema oli yhdysiltana uralilaisten tataarirotujen ja kaukasialaisen rodun välillä. Vaikka suomalaiset nähtiinkin sekarotuna, oli heissä – varsinkin länsisuomalaisissa – käsityksen mukaan säilynyt alkuperäisen kaukaasialaisen tyyppin rotuominaisuuksia. Suomalaiset olivat eläneet aluksi ”puolisivistyksen tilassa”, mistä he olivat nousseet korkeammalle sivistysasteelle. Perusrodut nähtiin liikkumattomina ja muuttumattomina, ja kaukasialaisen rodun nähtiin olevan luonnollisesti

---

⁵⁷ Hämäläinen, Pekka, ”Suomenruotsalaisten rotukäsityksiä vallankumouksen ja kansalaissodan aikoina”, Kemiläinen, Aira (toim.), *Mongoleja vai germaaneja? – rotuteorioiden suomalaiset*, SHS: Helsinki, 1985, s.412–414.

⁵⁸ Harjula, Minna, *Terveyden jäljillä: suomalaisen terveystalouden historia 1900-luvulla*, Tampereen Yliopistopaino: Tampere, 2007, s.38–41.

johtavassa asemassa.⁵⁹ Suomenruotsalaisen enemmistön, ja etenkin ylimystön ollessa innokkaampia eugeniikan kannattajia kuin suomalaiset ja osoittaessaan rotuhygieenistä ylemmyyttä, jopa suomalaisia kohtaan voidaan olettaa ruotsinkielisten ihmisten ja lehdistön olleen halventavia myös tataareja kohtaan, sillä näiden katsottiin edustavan vielä alemmää rotua ja sivistyksen tasoa kuin suomalaisten. Ruotsinkielisen lehdistön materiaali ei kuitenkaan vastaa asetettuun tutkimuskysymykseen. Tämä tutkimus keskittyy pelkästään suomenkielisten painatteisiin ja niiden Suomen enemmistölle luomaan yleiskuvaan, kartoittaessaan yleiskuvaa tataareista tehdyistä representaatioista. Ruotsalaisten ja suomenruotsalaisten käsitykset muista kansoista ja roduista olisivat jo itsessään mielenkiintoinen tutkimusaihe, jolla jatkaa vähemmistöjen historiallisen representaation tutkimusta.

Markku Mattila mainitsee tutkimuksessaan suomenruotsalaisessa rotuhygienian toteuttamisessa olleen erityistä se, että tämä on ollut ainut kerta, kun kulttuurinen, kielellinen tai etninen vähemmistö on harjoittanut ja propagoinut rotuhygieniää, tavoitteenaan oman vähemmistöryhmän kansallisen selviämisen turvaaminen. Normaalisti rotuhygieniää harjoitti enemmistö, mutta suomenruotsalaisten tapauksessa vähemmistö oli enemmistöä aktiivisempi rotuhygienian kannattaja.⁶⁰

Lehtien eron tiedostaminen helpottaa tosin rajaamaan lehtien oletettua lukijakuntaa. Tutkimuksessa tähän mennessä esille nostetut esimerkit ovat edustaneet suomenkielisiä maakuntalehtiä. Paikalliset erot ovat saattaneet tuoda esiin erilaisia näkemyksiä tataareista. Sanomalehtiä tutkittaessa huomataan, että etenkin *Kotkan Uutiset* ja *Kotkan Sanomat* uutisoivat negatiiviseen sävyyn. Tämä voi johtua Kotkan alueen sijainnista itäisen rajan tuntumassa ja siitä, että oletettavasti monet tataarien matkoista suuntautuivat kyseiselle alueelle. Monet näistä negatiivisista uutisista käsittelivät nimenomaan kiertokauppaa ja sen negatiivisia vaikutuksia ympäristöön. Tataareista uutisointi onkin ollut muissakin lehdissä selvästi yhteydessä siihen, kuinka paljon heitä lehden julkaisualueella vieraili.

Tataarien Suomeen lähtöön vaikuttivat Venäjän olot sekä rautateiden valmistuminen ja sen mukanaan tuoma mahdollisuus tulla harjoittamaan kauppaa Suomeen. Ensimmäiset lähtijät olivat luonnollisesti kauppiaita, sillä heidän ei tarvinnut liikuttaa elinkeinoaan harjoittaakseen muuta kuin itsensä ja kauppatavaransa, siinä missä artesaanit ja käsityöläiset tarvitsivat omat työpajansa, maatilallisista puhumattakaan. Muita yhteisön jäseniä muutti myöhemmin mukana kun kaupankäynti

---

⁵⁹ Halmesvirta, Anssi, ”Anglo-amerikkalaisen antropologian, etnologian ja kielitieteen näkemyksiä suomalaisesta rodusta ja kulttuuritasosta evolutionistisen kulttuurikäsitteen valossa n. 1820–1930”, Kemiläinen, Aira (toim.), *Mongoleja vai germaaneja? — rotuteorioiden suomalaiset*, SHS: Helsinki, 1985, s.222.

⁶⁰ Mattila, Markku, *Kansamme parhaaksi: Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*, SHS: Helsinki, 1999, s.340.

oli vakiintunutta ja muuttunut pysyväksi elinkeinoksi.⁶¹ *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia*, kuvaa yhteisön kauppamatkojen kehitystä yhteisön omasta näkökulmasta:

Kun kaupankäynti kehittyi pysyväksi elinkeinoksi 1800- ja 1900- lukujen taitteessa Tampereella, esivanhempamme alkoivat hankkia omia asuntoja lähinnä rautatieaseman läheisyydestä. He olivat joko kiertäviä kauppiaita tai harjoittivat tori- ja hallikauppaa. Myös liikkeitä perustettiin. Kauppatavarana olivat pääasiassa kankaat. Kiertävien kauppiaiden kohteina olivat useimmiten maatalousvaltaiset kyläkeskukset ja maaseudun tehdaspaikkakunnat. Niissä ei ollut tuolloin juurikaan kangaskauppoja, ja matkat kaupakeskuksiin olivat hankalia jo liikenneyhteyksien ja pitkien työpäivien vuoksi. Kauppiat olivat yleensä odotettuja vieraita, joihin asiakkaat solmivat usein pysyviä ja pitkäaikaisia tuttavuussuhteita. Kauppamatkat suunniteltiin palkkapäivät huomioon ottaen ja tehdaspaikkakunnilta tuotiin kotiin niille tyypillisiä tuotteita. Vaikka kauppa-alueita ei jaettu, toisten ”reviirille” ei menty.⁶²

Kaupanteko ja siirtyminen uusille kauppa-alueille ei aina ollut ongelmattonta, ja tataarit kokivat Suomeen saapuessaan myös epäluuloa, käännytystä, vastustusta ja joskus jopa suoraa haitantekoa. Kaikki eivät olleet aluksi yhtä iloisia tataarien saapumisesta Suomeen kuin mitä tataarit itse olivat. Tätä ei tataariyhteisön omissa julkaisuissa nostettu paljoakaan esille, mikä pitää huomioida heidän omia tulkintojaan luettaessa. Niihin ei ole painotettu fokusta myöskään kovin useasti tataareita käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa, johtuen todennäköisesti suhteellisen pienistä toimista mitä heitä vastaan ryhdyttiin. Tataareista ja suomalaisten suhtautumisesta heihin on vain vähän valmista tutkimustietoa tarjolla ja nostaakseni esimerkkejä esiin kulttuurien kohtaamisesta käännyin Kansalliskirjaston digitoitujen arkistojen puoleen. Hain uutisia tataareista kaikista kansalliskirjaston Suomessa julkaistuista sanomalehdistä 1800-luvun lopulta hakusanalla ”tatar”. Tataarit nousivat uutisten aiheeksi vain harvoin, ja paljon useimmin hakuun osui uutisia tattari-viljakasvin viljelystä kuin itse tataarien kansasta. Esiin nousi kuitenkin joitakin esimerkkejä negatiivisesta uutisoinnista tataareja kohtaan. Esimerkiksi *Aura*-sanomalehdestä löytyi seuraava artikkeli:

Nyt palkollisten muuttoajaksi tänne taas on ilmestynyt noita tatarilaisia, vai mitä lienevätkään, kaupustelioita, jotka viekkaalla kielellään houkuttelemat kansaa monenkertaisesta hinnasta ostamaan jos mitäkin kelvotonta romua. Koska kaupitleminen talosta taloon oman kaupungin asukkaille ja muille kotimaisille henkilöille on sakon uhalla kielletty, miksipä muukalaiselle, joka ei maksa muuta veroa, kuin pikkasen suostuntoa (kaupungille ei mitäkään), suotanee tuollaista

⁶¹ Baibulat, *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia: Tampere İslam Mahallesi : nigızı ve tarihi = The Tampere Islamic Congregation : the roots and history*, 2004, s.20-22.

⁶² Baibulat, *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia: Tampere İslam Mahallesi : nigızı ve tarihi = The Tampere Islamic Congregation : the roots and history*, 2004, s.22.

*etuoikeutta? Eiköhän sellainen liberaalisuus ole liiallista kohtelevaisuutta henkilöä kohtaan, joka tuskin ymmärtää siitä ketään kiittääkään, erittäinkin näinä aikoina, kun venäläinen, vaatii täyttä tullia näytelmäkalustostakin, joka näyttelemistä varten viikoksi pariksi viedään itäpuolelle Suomen rajaa?*⁶³

Uutinen on julkaistu hieman ennen Pietari-Oulu radan valmistumista. Tässä kohtaa rautatiet Venäjältä olivat ulottuneet Tampereelle asti liki vuosikymmenen verran ja tataarien kauppamatkat Suomen alueelle olivat vielä varsin tuore ilmiö paikallisille. Uutisesta huomaa kirjoittajan protektionistisen sävyn, puhuttaessa tataarien toimintatavoista, tavaroiden laadusta ja yleisistä kansaa koskevista kuvauksista. Uutisen tärkeimmäksi huomioksi nousee selvästi rahallisen menetyksen nostattama huoli. Tataarit eivät maksaneet veroja Suomen kenraalikuvernementille ja veivät tuotteista saadut voitot mukanaan kuvernementin ulkopuolelle. Tämä on ollut todennäköisesti pääasiallinen syy tataarien vastustukselle ja heidän kauppamatkojaan kohtaan osoitetulle penseydelle. Ihmiset eivät yksinkertaisesti halunneet työstään saatujen markkojen valuvan alueille, jossa ne eivät veroina suomalaisia hyödyttäisi. Tämä teema esiintyi monessa lehdessä vuosien 1880- ja 1890-luvun lehtien artikkeleissa. Tataarien taloudellisesta uhasta uutisoivat esimerkiksi niin *Uusimaa*, *Uusi Aura*, *Savo-Karjala*, *Kotkan uutiset*, *Kotkan Sanomat* ja *Päivälehti*. Kaikki ihmiset eivät sentään kääntyneet uusia tulokkaita vastaan, sillä kauppa kävi. Monet suomalaiset ostivat tuotteita tataareilta, niiden eksoottisuuden halvemman hinnan ja uutuuden viehäytyksen voimasta. Sanomalehdissä myöskään tavaroiden ostajat eivät säästyneet arvosteluilta ja saivat yhtälailla moitteita tataarien tavaroiden ostamisesta ja heidän majoittamisestaan satunnaisesti ladoissa ja vierasrakennuksissa. *Kotkan sanomien* artikkeli ”Torimaksuista” vuodelta 1899, heijastaa hyvin aikalaiskuvaa, tarjoten ikkunaa kauppiaiden huoleen:

Puhuessamme oman kunnan verovelvollisten liikemiesten suojaamisesta heitä tuhoamalta epäedulliselta kilpailulta, johtuu samalla mieleen toinenkin kohta, jossa kyllä tehokkaampia toimenpiteitä tarvittaisiin. Se on tuo täällä aivan julkisesti kukoistava tattarien kiertokulku-kauppa. Tällainen kauppa on laissa ankarasti kielletty, kuten tietty, ja muualla tapahtuukin se mitä suurimmassa salaisuudessa, eikä ole lähimainkaan niin levinnyt kuin täällä. Mutta kun ei täällä tätä kauppaa ahdistetakaan, vaan päin vastoin näyttää se saaneen suojelijoita ja suosijoita runsaasti niissäkin piireissä, joissa luulisi elämänä olevan velvollisuuden tunteen lain määräysten pyhänä pitämisestä, sietänee tässä sanasen siitäkin mainita. Luotettavalta taholta olemme kuulleet, että nämä tattarit kuukausittain myymät täällä monen tuhannen markan arvosta ala-arvoista Venäjän rihkamaa. Ja suuri osa tästä rihkamasta joutuu - ei vähävaraisten haltuun,

---

⁶³ ”Maaseuduilta”, *Aura*, no 248, 10.11.1885, s.3 [http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/55951?page=3]. Luettu 27.4.17

*joilla ei ole varoja hankkia puodeista täysikelpoista tavaraa, maan säätyläisten, jotka vanhoja vaatteitaan tähän vaihtavat ja siten antavat kannatuksensa tälle lainvastaiselle kaupalle. [...]*⁶⁴

Tataareita kohtaan ei koettu suomenkielisissä maakuntalehdissä niinkään etnisiä tai rodullisia antipatioita, vaan kyse oli enemmänkin niin sanotusta ”toisten reviirille tunkeutumisesta”. Tataarit myivät paljon halvemmalla ja lisäksi ovelta ovelle kiertämällä tehokkaammin kuin perinteiset kauppiat ja saavuttivat näin epäreilua ja Suomen lainsäädännön silmissä laitonta kilpailuetua. Tämän seikan tataaritkin tiedostivat ja jonkin aikaa Suomeen kauppamatkoja tehtyään pyrkivätkin saamaan toimintatavoilleen myös Suomen viranomaisten siunauksen. Tämän voi päätellä suomenkielisissä sanomalehdissä esiintyneistä uutisoinneista. Tähän viittaisi se, että tataarien adressin keräämisestä uutisointiin useammassa lehdessä loppukeväästä 1899. Asiasta uutisoivat samassa kirjoitusasussa ilman nimimerkkiä niin *Kotkan uutiset*, *Päivälehti*, *Savo-Karjala*, *Suurpohjan Kaiku*, *Uusi Aura*, *Uusi Suometar* kuin *Turun Lehti* ja ensimmäisenä *Tampereen Sanomat*. Uutinen käsittelee suppeudessaan sitä, kuinka nuoret pojat estivät nimeltä mainitsematonta tataaria keräämästä nimiä Tampereella adressiin väkivaltaa käyttäen. Uutisen kerronnallisuus ja asian ilmaisemiseen käytetty sävy tekevät siitä mielenkiintoisen lähteen suomalaisten tataareihin suhtautumisen tarkastelulle:

*Tattari-adressi otettu takavarikkoon. Eräänä päivänä tässä hiljattain keräili muuan tattari taas nimiä Tammelan kaupunginosassa Tampereella alaikäisiltä kansakoulupojilta — maksua vastaan tietysti. Pari pientä poikaa, joilta tattari juuri nimiä osteli, ottikin adressin takavarikkoon, ja kun samassa isompia poikia saapui paikalle, ruvettiin tattarille nyrkkivoimalla antamaan asianomaista tunnustusta hänen ”isänmaallisesta” innostaan. Jopa saivat pikku urhot roiston kaatumaankin mutta silloin tämä saikin jäniksenkypälät allensa ja ainoastaan ”adressi” jäi pojille voitonmerkiksi. Sen veivät pojat poliisikamariin, josta saivat 5 markan palkinnon kumpikin kauniista teostaan. [...]*⁶⁵

Uutisoinnista ei kuitenkaan ilmene, mitä tämä kyseinen adressi koski ja mihin se johti, mutta voimme päätellä sen koskeneen kaupusteluoikeutta. Muusta uutisoinnista aiheen ympäriltä selviää, että poliisi oli tutkinut nimienkeruun johdosta tataarien toimintaa mutta lopettanut tutkimisen todettuaan tataarien olevan syyttömiä, liian pienten todistusten valossa. Ainoa konkreettinen toteutunut toimi tataareita vastaan, joka uutisoinnista nousi, oli Uudenkaupungin valtuutettujen ja Turun ja Porin läänin kuvernöörin päätös kieltää tataarien kaupusteluoikeuskaupungissa.⁶⁶

⁶⁴ ”Torimaksuista” *Kotkan Sanomat*, no 14, 2.3.1895, s.2.

⁶⁵ ”Tattari-adressi otettu takavarikkoon.” Uutisia, *Tampereen Sanomat*, no 95, 26.4.1899, s.2.

⁶⁶ ”Kotka Huhtk. 20. p:nä” *Kotkan Sanomat*, no 44. 20.4.1899, s.2, & ”Turun kaupungista ja läänistä” *Uusi Aura*, no 108, 11.5.1899 s.2.

Tataarien adresseista uutisoivat myös *Aamulehti*, *Kotkan Sanomat*, *Tampereen Uutiset*, *Uusimaa* ja *Uusi Savo* erilaisissa kirjoitusasussa. Näistä uutisoiteja on niin ennen kuin jälkeenkin *Tampereen Sanomien* julkaisu. Näissä julkaisuissa uutisointi ei ole ollut yhtä tarinallista ja värikästä, ollen riisutumpaa ja asiakeskeisempää. Esimerkiksi *Aamulehti* ja *Tampereen uutiset* olivat uutisoineet ennen Tammelan tapausta tataarien keräntöä nimenä adressiinsa Porissa, jossa heiltä oli myös otettu adressi viranomaisten haltuun.⁶⁷

Samankaltaisia tuloksia osoittaa myös Sami Kaiskon (Koskisen) pro gradu -tutkielma *Tehtaanmestareista kulkukauppiaisiin: Tampereen ulkomaalainen väestö ja sen vaikutus kaupungissa 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla* (2012). Kaisko toteaa Tampereella 1880-luvulla olleiden tataarien saaneen paljon huomiota mediassa, etenkin suhteutettuna yhteisön kokoon. Heistä uutisoitiin tähän nähden runsaasti ja poikkeuksetta negatiiviseen tai alentavaan sävyyn. Tämä johtui heidän harjoittamastaan kulkukaupasta ja yllättävän runsaasta määrästä ajoittain paikkakunnan markkinoilla.⁶⁸

Tataarien ensimmäiset matkat ja niiden vuosikymmen eivät olleet lähtökohdiltaan kaikkein suopeimmat, mutta on tiedossa, että suomalaiset lämpenivät aikanaan näille uusille tulokkaille ja solmivat hyviä kauppasuhteita tataarien kanssa. On myös huomioitava, että monet kulkukauppiat ovat saattaneet saada sanomalehdissä virheellisesti ”tattarin” nimityksen, jos he ovat vain eronneet etnisesti tarpeeksi muusta suomalaisesta kantaväestöstä. Kulkukauppiain määritys ja tataarien erottaminen muista kulku- ja rihkamakauppaisista sekä kaupustelijoista on vaikea tehtävä. Kiertäviin kauppiaisiin kuului monen moista kulkijaa erilaisista etnisistä ryhmistä kaupaten kukin eritasoista ja arvoista tavaraa. Monessa tapauksessa kiertävän ammatin omaksuminen rinnastettiin selviytymiseen ja huonoon sosioekonomiseen asemaan sekä yksilön heikkoihin ominaisuuksiin ja aikaisempiin epäonnistumisiin. Onkin tarpeellista tarkastella seuraavaksi sitä, miten tataareihin kohdistetut ennakoasenteet ja stigma erosivat muuhun väestöön kohdistetuista asenteista ja miten nämä ennakoasenteet ja kehittyivät.

---

⁶⁷Sat. ”Adressi takavarikkoon.” *Tampereen Uutiset*, no 69, 12.4.1899, s.3. & Hans. ”Tattarit adressiinsa nimiä houkuttelemassa” *Uutisia, Aamulehti*, no 80, 8.4.1899, s.2-3.

⁶⁸ Kaisko, Sami, *Tehtaanmestareista kulkukauppiaisiin: Tampereen ulkomaalainen väestö ja sen vaikutus kaupungissa 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla*, Tampereen yliopisto, 2012. s.96–97.

3.2 Tataarien stigma ja arvostus

Tataareja kohtaan historiassa osoitettujen representaation tutkimuksessa stigma ja arvostus ovat keskeisiä käsitteitä. Se, miten varsin pysyvästi eri ryhmiin ja yksilöihin juurtuneita arvokäsitykset olivat ja kuinka yleiskulttuurisia ne ovat olleet, asettavat raamit sille, representaatioille. Yksilöt ja yksittäiset julkaisut saattoivat kylläkin ylittää oletetut raamit käytännön tasolla ja muovata olemassa olevia näkökulmia. Kyläyhteisöjen ja pienten kaupunkien ulkopuoliset tulokkaat joutuivat aina arvostelun kohteeksi. Tulijoilta kyseltiin aina taustat lävitse ja niistä koitettiin löytää tartuntapintaa ja pohjaa konstruoida sosiaalinen yhteys osapuolten välille. Kun tulijasta oli saatu tarpeeksi hyvä yleiskuva, voitiin tulija liittää johonkin etniseen taustaan, heimoon tai sukuun, sekä arvioida häntä ammattinsa ja ulkoisen olemuksensa perusteella. Tämän pohjalta arvioitiin ja päätettiin useasti muu käytös tulijaa kohtaan, kuten se, että tarjottiinko hänelle ruokaa ja yösiija, tai ostettiin tulijan tuotteita. Näiden kohtaamisten avulla saatujen tietojen avulla rakennettiin pysyviä käsityksiä yksilöistä ja rakennettiin yleistyksiä tulijoiden edustamista kansanosista. Tähän rakentuneeseen mielikuvaan saattoi liittyä, niin positiivisia kuin negatiivisia näkemyksiä, jotka rakensivat kulkijoille joko stigmaa tai arvostusta. Kohtaamiset ihmisten välillä ovat kuitenkin yksittäisiä tapahtumia, jossa määrittävät sen onnistumista maineen ja stigman lisäksi aivan yhtä lailla henkilökemiat ja mielialat. Tämän takia vaikka jotkut ammattikunnat tai etniset ryhmät kantoivat stigmaa tai mainetta ei se taannut standardikohtelua. Esimerkiksi tataarit joutuivat nojautumaan maineeseensa, hankkiessaan majoitusta, josta käsin he tekivät kauppakierroksiaan. Yksilöt pystyivät siis vaikuttamaan omaan ja yhteisönsä maineeseen esimerkillään.⁶⁹

Kauppiaita oli monenlaisia jakautuen eri kauppatavaroiden mukaan. Kiertäviä kauppiaita olivat muun muassa kangas-, terva-, lasi-, kala-, lumppu-, kone- ja rihkamakauppiat, sekä räntäijät harjurit ja niin sanotut ”laukkuryssät”. Kauppiaiden joukko koostui monista etnisistä ryhmistä. Joukossa oli suomalaisia sekä ihmisiä Karjalan puolelta, Virossa, Puolasta, Saksasta ja Venäjältä, näiden joukossa myös juutalaisia ja tataareita. Tataarit ja juutalaiset olivat pääsääntöisesti kangaskauppiaita, mutta saivat syytöksiä rihkamakaupasta. Etenkin juutalaiset leimattiin rihkamakauppiiksi, joiden asema yhteiskunnassa ei ollut kaukana kerjäläisyydestä. Rihkamakauppiaiden tavarat olivat usein huonolaatuisia ja ihmiset ostivat niitä usein säälistä, jotta kauppiat pysyivät leivässä. Kulku- ja rihkamakaupan harjoittaminen oli usein pakollinen aloitustilanne monelle kauppiaille, josta toiminta saattoi kehittyä kivijalkaliikkeisiin asti. Tataareista käytettiin jossain tapauksissa myös nimitystä

---

⁶⁹ Häkkinen, Antti, ”Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisössä”. Häkkinen, Antti & Pulma Panu & Tervonen Miika, (toim.), *Vieraat kulkijat — tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan*. SKS: Helsinki, 2005, s.229–231.

”laukkuryssä”, jolla viitattiin pääsääntöisesti vienankarjalaisiin kauppiaisiin mutta joka käsitti myös muut itärajan takaa tulleet laukkukauppiaat, jotka kiersivät Suomessa myymässä tuotteitaan, joiden valikoimat olivat laajat ja korkealaatuiset. He olivat arvostetuimpia kulkukauppiaita. He myivät jopa velaksi, solmivat pitkäaikaisia kauppasuhteita ja jakoivat keskenään kauppa-alueensa. Tämä toimintamalli on tuttu tataarien omista kuvauksista ja menee yksiin laukkuryssien kuvauksien kanssa. Laukkuryssiä jopa kaivattiin maaseudulla, ja pitkäaikaisten kauppasuhteiden myötä he toivat asiakkailleen heidän tarvitsemiaan ja pyytämiään tuotteita, sekä uutisia Suomesta ja rajan takaa. Laukkuryssät solmivatkin kauppasuhteiden ohessa ystävyysuhteita, ja monet saivat asiakkailtaan lempinimiä. Viranomaiset näkivät silti laukkuryssät poliittisesti epäilyttävinä ja heitä pidettiin silmällä, mutta normaalien suomalaisten suhtautuminen heihin oli suopeampaa. Venäläisiin, itäkarjalaisiin, ja tataareihin liitetäänkin positiivisia mielikuvia, joihin verraten suomalaisten kulkukauppiaiden maine oli joskus jopa huonompi. Kun itäraja Suomen itsenäistymisen ja sisällissodan myötä lopulta sulkeutui, jäivät kiertävän kaupanteon markkinat kokonaan suomalaisille ja tataarit alkoivat keskittyä kauppaliikkeiden perustamiseen.⁷⁰

Tataarien maine vähemmistöjen joukossa oli parhaasta päästä, joskin ristiriitainen ja sai osakseen myös stigmaa. Mielenkiintoista on, että juutalaiset harjoittivat samankaltaista kiertävää ammattia, mutta heidän arvostuksensa oli paljon alhaisempi ja suorastaan halveksittu. Kaikkein stigmatisoitunein etninen ryhmä olivat kuitenkin romanit. Tataareita vastaan ei nostettu valtiollista kielteistä etnisyysspolitiikkaa eikä heihin kietoutunut samankaltaisia negatiivisia merkityksiä kuin romaneihin ja juutalaisiin. Tataareja toki kummasteltiin, mutta tähän kummasteluun sisältyi eksotiikkaa ja viehätystä vieraita tapoja kohtaan.⁷¹ Yhteisön maineen ja mielikuvien synnyssä kyse ei aina ole pääsääntöisesti heidän etnisesti taustastaan, puhuttaessa kiertämisestä irtolaisuudesta ja liikkuvasta elämäntavasta. Sitä voidaan lähestyä muistakin eri näkökulmista käsin kuin etnisyyden ja kansallisuuden tuottamasta eroavaisuuksien kokonaisuudesta. Kyse on myös siitä, kuinka itse kulkeva elämäntapa nähtiin suomalaisessa yhteiskunnassa ja minkälaisia mielikuvia yhdistettiin erilaisiin ammatinharjoittajiin. Tataarien kohdalla heidän harjoittamansa kulkukauppa sai heidät näyttäytymään lehdistön ja kauppiaiden silmissä negatiivisilta. Negatiivinen kuva lehdistössä maalasi stigmaa myös näiden lehtien lukijoille antaen negatiivisen varauksen kaikille kaupungeissa kiertäneille ”laukkuryssille”. Suurempien kaupunkien ulkopuolella tataarien arvostus oli käytännön tasolla korkeammalla, sillä maaseuduilla eivät tataarit astuneet kaupanteollaan yhtä vahvasti

---

⁷⁰ Häkkinen, ”Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisössä”. Häkkinen & Pulma & Tervonen, (toim.), *Vieraat kulkijat — tutut talot*, 2005, s.248–251.

⁷¹ Häkkinen, ”Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisössä”. Häkkinen & Pulma & Tervonen, (toim.), *Vieraat kulkijat — tutut talot*, 2005, s.254–255.

paikallisten kauppiaiden varpaille ja toivat tarvittavia hyödykkeitä maatiloille luoden ystävyys- ja kauppasuhteita paikallisiin. Tataarien maine pysyi hyvin samanlaisena 1910-luvulle asti. Kun tataarit jäivät asumaan pysyvästi suurempiin kaupunkeihin ja perustivat omia kivijalkaliikkeitään, myös heidän kiertävä maineensa koki silloin muutoksen. Samalla kun Suomi itsenäistyi, tataariyhteisön asema oli poliittisten muutosten lisäksi myös sisäisessä murroksessa.

3.3 Aikakauslehdet 1917–1925

Aikakauslehdet tuovat lisäperspektiiviä sanomalehtien aineistoon ja antavat viitteitä siitä, olivatko sanoma- ja aikakauslehtien kirjoitustyylit tataareista samansuuntaisia vai oliko näiden välillä eroja. Aikakauslehtien tuoma lisäperspektiivi on itsessään sen verran merkittävä lisä tutkimukselle, että sanomalehtiin suhteutettu marginaalinen valikoima on tutkimisen arvoinen ja ansaitsee maininnan tataareista muodostuneiden mielikuvien tarkastelussa.

Siinä missä sanomalehtien tarkoitus on olla ajankohtaisia ja informatiivisia, on aikakauslehdillä valittavana useampia konsepteja sisällölleen. Aikakauslehdet voivat keskittyä vapaa-aikaa ja viihtymistä painottavaan sisältöön tai informatiiviseen ja erikoistumiseen (harrastukset ammatit) keskittyvään sisältöön. Suomessa on ollut näitä kaikkia konsepteja edustavia lehtiä jo varhaisessa vaiheessa Suomen median historiaa. Suomessa oli 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä jo parisataa nimikettä, 1920-luvulla jo yli 400 aikakauslehteä. Suuresta määrästä huolimatta, vain vähemmistö aikakauslehdistä on toiminut koko maan kattavina ja suurta yleisöä puhuttelevina painatteina.⁷²

Haettaessa artikkeleja hakusanalla ”tataari” hakutuloksia löytyi 495 osumaan. Nämä osumat koostuvat pääsääntöisesti viljelykasvi tattarin kylvöä käsittelevistä artikkeleista, asian ohi menevistä hakukoneen virheosumista sanalla ”tat” ja mainoksissa olevista sukunimistä. Mielenkiintoista on se, ettei tällä hakusanalla löytynyt yhtäkään tataareita käsittelevää artikkelia, josta voidaan päätellä sanan ”tataari” vakiintuneen lehdistössä 1920-luvulle tultaessa ja ilmaisun ”tattari” vanhentuneen ja jäänyt käsittämään ainoastaan kyseistä viljeltävää kasvia. Lähemmin tarkasteltaessa aikakauslehtien artikkeleita, joissa mainitaan ”tataari” kävi ilmi, että vain harvassa artikkelissa käsiteltiin itse tataareita, vaan useimmissa heidät ainoastaan mainittiin sivulauseissa. Tällaisia artikkeleita ovat esimerkiksi ne, jotka käsitelivät Neuvostoliiton tapahtumia, tai yleisesti eri kieliä, ja artikkeleita,

---

⁷² Tommila & Salokangas, *Sanomia kaikille*, 1998, s.225.

joissa on kuvailuja ja sananparsia, missä ihmisiä rinnastettiin tataareihin. On yllättävää ettei, tataareita käsitellä liki lainkaan aikakauslehdissä.

Vuosilta 1917–1925 tataareita koskevia tekstisivua löytyi kovin harvakseltaan. Tataarit toimivat monen aikakauslehden tarinoissa kerronnallisina elementteinä ja heitä sivutaan ulkomaita käsiteltävissä artikkeleissa. Jos suhteutetaan tataareja koskevat sivut aikakauslehtien kokonaissivumäärään, on heitä käsittelevien sivujen suhde muuhun tuotantoon hyvin vähäinen. Osa aikakauslehdistä, jotka tuottivat osuman hakusanalla ”tataari”, julkaistaan edelleen. *Ylioppilaslehti* ja *Nuori Voima* ovat esimerkiksi tällaisia edelleen ilmestyvistä lehdistä, joista ensiksi mainittu on ollut opiskelijoiden ja toinen kulttuurin äänenkantajana. *Ylioppilaslehdessä* tataarit nousivat esille suomalaisugrilaisten kielten tutkimuksessa sivumainintana heidän keskuudessaan tehdyistä tutkimusmatkoista, ja toisessa artikkelissa viitattaessa Napoleon Bonaparten lausahdukseen jota on käytetty myös muissakin yhteyksissä: *että jos venäläistä vähän raapii, tulee esiin tataari.*⁷³ Ensimmäinen maininta on sävyiltään mitä neutraalein, yksinkertainen tokaisu tutkimustyöstä tataarien keskuudessa. Toisen viittauksen voi käsittää loukkauksena venäläisiä kohtaan tataarien ominaisuuksin verraten. Venäläiset nähtiin hyvin samanlaisina tataareihin nähden, eivätkä näiden rotujen erojen nähty olevan kovin suuria. Lausahduksen merkitys ja loukkaavuus perustuu ajatukseen rotujen ”paremmuudesta” ja niiden ”ominaisuuksista”. Euroopasta itään päin mentäessä rotujen ominaisuuksien nähtiin huononevan. Samaa lausahdusta käytettiin muun muassa *Iltalehden* uutisessa *Iso Turkki ja Kalmukki*, joka käsiteli Turkin tilannetta. Artikkelissa mainitaan, että Turkki on eurooppalaistunut niin kuin Venäjä Pietari Suuren aikana eurooppalaistui: *kun pintaa vähän raaputti tuli tataari esille.*⁷⁴ Rotuominaisuuksiin viitaten aikakauslehdistä nousi esiin yksi esimerkki, jossa suomalaisten perimää käsiteltiin tataarien kanssa samassa asiayhteydessä. Rotujen välinen hierarkia nousee artikkelista esiin kuvastaen hyvin ajan henkeä:

*Jo kauan on meidän puhdas verisyttö ihaileva rotu — suomalainen aines, tuntenut tuskaa ja kärsinyt suuresti siitä, että sitä on yritetty tatarri kasakkain, Suomessa aikoinaan, Isonvihan aikana, harjoittaman verensekoituksen takia, itse asiassa aivan, oikein, mutta kuitenkin loukkaavasti muistuttaa sukulaisuudestaan mongooleihin. [...] W.R.*⁷⁵

Suomalainen rotu nähtiin parempana aineksena kuin mongolit. Suomalaiset halusivat korostaa omaa sivistystään ja paremmuuttaan itäisistä kansoista, ja tämän takia vertaukset mongooleihin olivat

---

⁷³ ”Traagillinen tarina nuoresta ystävästämme”, *Ylioppilaslehti*, no 21, 9.11.1919, s.3. & Karjalainen K. F., ”Heikki Paasonen”, *Ylioppilaslehti* 21.9.1919 no 14, s.5.

⁷⁴ Pappenheim, ”Iso Turkki ja Kamukki”, *Iltalehti*, no 294, 19.12.1925, s.1.

⁷⁵ W.R., ”Mongolilaisia” *Totuus*, no 4, 1.9.1924, s.24.

kipeitä. Kuten aikaisemmin on mainittu, suomalaiset nähtiin sekoituksena uralilaisten tataarirotujen ja kaukasialaisen rodun välillä. Näiltä vertauksilta koitettiin puolustautua lehdistössä, ja yhtenä keinona tähän käytettiin ruotsalaisten perimän sekalaisuuden esiin nostamista. Artikkelin loppuosa onkin käytetty tähän tarkoitukseen:

[...] Strindberg havaitsi Ruotsin puhdasveristen olevan ihana sekoitus, parista taikka kolmesta kymmenestä eri kansallisuudesta, lappalaisesta mongoli tattariin ja suomalaishunnilaiseen mustalaiseen asti. Ja niin se kaiketi, paljon tärkeimmistä syistä on vaeltavan juutalaisten laita. Ei puhtautta, sekoitusta vain. W.R.⁷⁶

Puolustus ruotsalaisten rotuylemmyyden tunteeseen kyseisessä artikkelissa on mitä ilmeisin. Tataarit eivät esiinny tekstissä positiivisessa valossa ja heidän osansa nähdään sekä suomalaisten että ruotsalaisten perimässä sitä alentavana tekijänä. Artikkelin loppuosasta voidaan rotujen hierarkiasta päätellä, että tataareja arvostettiin kuitenkin enemmän kuin juutalaisia. Hierarkkisesti he olivat silti eurooppalaisten ihmisten alapuolella, ja tämä vaikutti representaatioihin ja suhtautumiseen heitä kohtaan.

Kuten aikaisemmin mainittiin, aikakauslehtien artikkelit käsittelivät harvoin Suomen tataareita, vaikka sivusivatkin heitä. Esimerkiksi aikakauslehdet *Maailma*, *Nyky aika*, *Suunta* ja *Nuori Voima* ovat julkaisseet artikkeleita, joissa tataarit ovat nousseet enemmän tai vähemmän esille käsiteltäessä Venäjän tai Ukrainan historiaa tai valtiollisia tilanteita. Nämä ovat ainoita aikakauslehdissä käsiteltyjä ajankohtaisia tataareihin liittyviä artikkeleita. *Suunta* jopa käsittelee eräässä artikkelissaan Kazanin ja Astrakaanin 27 miljoonan tataarin tilannetta Venäjällä ja heidän irtautumista omaksi valtiokseen.⁷⁷ Yksi aikakauslehtien artikkeleista paneutui kylläkin Suomen tataareihin. Artikkeliksi koski samaa aihetta, mistä sanomalehdet olivat aikaisemmin uutisoineet tiuhaan: kulkukauppaa. Uutinen ei tuo uutta näkökulmaa kulkukauppaan ja sen aiheuttamaan mielipahaan, mutta osoittaa, että asiasta uutisoitiin vielä vuonna 1924. Eroa aikaisempaan uutisointiin artikkelissa on siinä, että syytöksen kohteeksi ovat joutuneet enemmänkin asiaa valvova virkavalta kuin itse kiertävät kauppiaat. Asiasta uutisoiva lehti on suunnattu kauppiaille ja on heidän äänenkannattajaan toiminut julkaisu, mikä myöskin on vaikuttanut uutisointiin asioihin ja niiden äänen painatukseen.⁷⁸

Aikakauslehtien osumista löytyi harvinaisena yksityiskohtana *Musulmaani*en *Hyväntekeväisyysseura ry:n* osoite. Osoitetta ei löytynyt muista lähdeluettelossa listaamistani teoksista niitä tutkiessani. *Hyväntekeväisyysseura* sijaitti Helsingissä osoitteessa Pohjoinen Esplanadinkatu 7. (P. Esplanadik.

⁷⁶ W.R. ”Mongolilaisia” *Totuus*, no 4, 1.9.1924, s.24.

⁷⁷ ”Kysymys N. S. Reunavaltioitiitosta” *Suunta*, no 2, 10.1.1920, s.5

⁷⁸ ”Ulkomaalaiset kulkukauppiaina” *Kauppias: Suomen vähittäiskauppiasliiton äänenkannattaja*, no 20, 1.10.1924, s.29.

7.). Yhdistys oli merkitty osoitekalenteriin nimellä Tataarien hyväntekeväisyysseura, jonka perään oli lisätty huomautuksella: *kts läh. Musulmanien hyväntekeväisyysseura. — seurakunta, kts Muhamedin uskolaiset.*⁷⁹ Samassa osoitteessa on tietävästi asunut Ahsen Bören Zinetullah (1886–1945), joka tunnetaan ensimmäisestä suomenkielisestä koraanista ja omistautumisestaan tataarien yhteisön asioihin.⁸⁰ On mielenkiintoista, että Musulmaanien Hyväntekeväisyys ry. oli merkitty osoitekalenteriin ensisijaisesti tataarien hyväntekeväisyysseurana. Tämä viittaa siihen, että vähintään Helsingin seudulla tataarit olivat kaikkein näkyvin islaminuskoinen vähemmistö ja että muslimit identifioitiin ensisijaisesti tataareiksi. Osoitteen merkitsemisestä voidaan myös huomata suvaitsevan lähestyminen muslimien uskonnolliselle toiminnalle. Uskonnonvapauslaki ei ollut vielä voimassa vuonna 1920, mutta siitä huolimatta osoitteessa on kasuaalisti viitattu seurakuntaan ja uskonnolliseen toimintaan, mikä ei nähtävästi ole haitannut ihmisiä Uskonnonvapauden puuttuminen on nähty ainoastaan muodollisena seikkana. Tämä yksityiskohta tukee oletusta siitä, että negatiiviset representaatiot tataareista eivät liittyneet niinkään uskontoon vaan ennemminkin ”rodullisiin” tekijöihin sekä kiertokauppaan. Hyväntekeväisyysseuran tiedot löytyivät niin vuoden 1920 kuin vuoden 1921 *osotekalenterista*; muilta vuosilta merkintöjä yhdistyksestä ei ole.

Tataarien liki olematon edustus Suomen aikakauslehdissä tukee teoriaa siitä, etteivät muslimivähemmistöt olleet suomalaisten mielenkiinnon kohteena itsenäisyyden alussa eikä heitä kohtaan nostettu samanlaisia negatiivisia mielleyhtymiä kuin esimerkiksi juutalaisiin tai samanlaista poliittista ja yhteiskunnallista painostusta kuin venäläisiin, vaikka tataarit olivat saapuneet yhtäläillä pakolaisina Neuvostoliitosta ja toimineet kauppiaina kuten juutalaisetkin. Voidaan olettaa, että tataarit ovat 1900-luvun alussa olleet kokonsa puolesta niin pieni, etteivät he ole nousseet ihmisten yleiseen tietoisuuteen ja jääneet näin mediantakin huomaamatta. Tällöin yleinen fokus on kohdentunut muihin vähemmistöihin ja tataarit ovat jääneet niin ikään julkiselta silmältä piiloon.

Aikakauslehdissä on löydettävissä mainintoja joissa tataarien eksotiikkaa on pidetty mielenkiintoisena ja herättänyt ihmisissä uteliaisuutta heidän tapojaan kohtaan. Aikakauslehdistä löytyi muutama fiktiivinen tarina, joissa tataarit kuvataan mystisinä tai romantisoidussa valossa. Eräessä tarinassa tataari oli tuonut repussaan itämailta suomalaisille oopiumia.⁸¹ Toinen tarina kertoo sokeasta ja vanhasta tataarikerjäläisestä, joka tarinoi tataarien hienosta historiasta leiritulen äärellä muille tataareille. Tarina maalaa tataareista kuvaa luonnonläheisenä, liki mystisenä kansana, jolla on

---

⁷⁹ *Helsingin nimikirja ja suomalainen osotekalenteri*, 1.1.1920, s.1117. & *Helsingin nimikirja ja suomalainen osotekalenteri*, 1.1.1921, s.1113.

⁸⁰ Suikkanen, Mikko, *Yksityinen Susi: Zinetullah Ahsen Bören (1886–1945) eletty ja koettu elämä*, Tampereen yliopisto, 2012, s.52.

⁸¹ A.L. ”Erämaassa”, *Pyrkijä: nuorison rientojen kannattaja*, no 11–12, 15.12.1917, s.18.

värikäs historia. Tarinassa oli ainutlaatuinen kuvituskuva tataareista, jollaista ei muualta löytynyt. Kuvaa on käytetty myös tämän tutkimuksen kansilehdessä. Kuva on hyvin orientalistinen ja sen henkilöt näyttävät ensi katsomalta enemmänkin itä-aasialaisilta kuin siltä, miltä tataarit valokuvissa yleensä näyttävät. Kuvassa heillä on pitkät hihat ja laveat vaatteet pussihousuineen, sekä pitkät itämaiset parrat.⁸²

On yllättävää, ettei tataarien itämainen ”eksotiikka” herättänyt aikakauslehtien kynäilijöissä suurempaa halua kirjoittaa tarinoita tataareista, tai etteivät aikakauslehtien lukijat olisi kiinnostuneet Suomessa olleista vieraasta kulttuurista. Tutkittavien lehtien ajankohtana (1917–1925) Suomi oli keskellä suurta murrosta; tuolloin kansallisen identiteetin rakentaminen oli etusijalla ja suomalaisuus oli korostuneessa asemassa kansallisessa mediassa. Tataariyhteisön kasvaessa ja Suomen yhteiskunnan stabiloituessa ovat tataarit voineetkin olla hyvä juttujen lähde aikakauslehdistölle, mutta tutkittavien lehtien ajankohtana ei asian laita vielä näin ollut. Suurimmat pakolaisaallot saapuivat vasta myöhemmin 1920-luvulla, kuten myös uskonvapauslain voimaantuleminen ja Suomen Islam-seurakunnan perustaminen. Näiden suurempien tapahtumien myötä tataarit ovat todennäköisesti saaneet enemmän mediatilaa. Tapahtumien ollessa ajankohtaisia on tataareista todennäköisesti kirjoitettu eniten sanomalehdistössä.

3.4 Sanomalehdet ja tataarit itsenäistymisestä eteenpäin

Suomen itsenäistyttyä maan lehdistöjärjestelmästä muodostui vahvasti poliittinen. Suomen poliittinen lehdistöjärjestelmä sai alkunsa 1800-luvun lopulla kielikysymyksestä. Tuolloin ruotsin- ja suomenkieliset lehdet jakoivat lukijakuntaa kahtia kilpaillen merkityksellisyydestä, kuten luvussa *Lehdistön tila autonomian aikaan* todettiin. 1800-luvun loppua kohden Suomen lehdistö politisoitui Venäjä-kysymyksistä ja venäläistämiskauden vaikutuksista, herättäen kansallisia tunteja. Viimeistään suurlakon jälkeen lehdistö sai luokkapoliittiset piirteensä, jotka jatkuivat vahvasti vielä vuosikymmeniä sen jälkeen. Jos luokkapoliittiset vivahteet olivat osoittamassa laantumisen merkkejä, syttyivät ne uudelleen sisällissodan myötä ja tämän jälkeisinä vuosina määriteltäessä nuoren valtion omaa sisäpolitiikkaa. Kun Suomessa voitiin päättää suvereenisti omasta politiikasta, oli äänestäjiin vaikuttaminen entistä tärkeämpää, ja tähän lehdistö nähtiin kaikkein tehokkaimpana välineenä.⁸³

---

⁸² Gorki, Maksim, KJK:n suomennos, ”Kaani ja hänen poikansa” *Kotoa ja kaukaa kansan kirjallinen kuvalehti*, no 40, 3.10.1925, s.12. & ks. kansilehti.

⁸³ Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo, *Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia*, Edita: Helsinki, 1998, s.102.

Vahvasti poliittisesti jakautunut lehdistö luonnollisesti vaikutti uutisoitaviin asioihin ja näkökulmiin sekä siihen, miten ne esitettiin. Esimerkiksi mitä sosialistisempi kanta työväenlehdellä oli, sitä paremmin se otettiin työväenluokassa vastaan, ja päinvastaisesti porvariluokassa. Tämä johti siihen, että jos lehti ei osoittanut vahvaa poliittista kannanottoa, ei sen kohderyhmä ottanut sitä vastaan tarpeeksi tosissaan ja lehti jäi kohderyhmän silmissä vaillinaiseksi. Koska lehti oli jo valmiiksi leimautunut selkeästi tietyn väestöryhmän lehdeksi ja äänenkantajaksi, ei sillä ollut myöskään mahdollisuutta laajentaa asiakaskuntaansa. Ilmiö on ollut itseään ruokkiva ja johtanut ajan myötä kasvavaan polarisoitumiseen lehdistössä. Median tutkimuksessa tämä on nähty yhtenä osana pohjoismaisen puoluelehdistöjärjestelmän kehitystä, jonka piriteet eivät rajoittuneet pelkästään Suomeen.⁸⁴ Itsenäisyyden jälkeistä sanomalehdistöä leimasi syvä puoluepoliittinen poteroituminen, joka eli vahvana vielä 1930-luvulle saakka. Vaikka vuonna 1919 tuli voimaan painovapauslaki, joka salli perustaa kirjapainoja muuallekin kuin kaupunkeihin. Ruotsinkieliset porvarilehdet mukaan laskettuna vuonna 1919 Suomen sanoma- ja paikallislehdistöstä 79 % oli puoluelehtiä, ja ruotsinkielisiä porvarilehtiä mukaan laskematta 61 %. Tästä huolimatta painovapauslaki johti pikku hiljaa lehtien erikoistumiseen ja eri painatteiden määrän lisääntymiseen vähentäen pikkuhiljaa lehtien poliittisuutta.⁸⁵ Nämä tekijät pitää huomioida tutkittaessa tataareita koskevaa uutisointia ja siitä muodostuneita mielikuvia. Eri lehdet ovat poliittisen suuntautumisen tai levikkien paikkakuntien erojen vuoksi saattaneet ilmaista tataareita eri valossa kuin toiset painatteet.

Jatkumoa lehdistön näkemyksille tuodaan seuraavassa luvussa 1920-luvun tutkimus- ja tietokirjallisuuden myötä valoittaen omalta osaltaan myöhempien vuosien näkemyksiä tataareista painetussa mediassa. Sanomalehdet olivat sisällöltään hyvin samankaltaisia kuin aikansa aikakauslehdet, mitä tulee tataareihin. Vain harvat artikkelit käsitelivät kotimaan vähemmistöä, valtaosan artikkeleista keskittyessä käsittelemään ulkomaisten tilannetta ja historiaa. Olen nostanut käsiteltäväksi kaksi esimerkkiä tataareja koskeneesta uutisoinnista sanomalehdissä. Valitsin käsiteltäväksi nämä kaksi esimerkkiä siitä syystä, että ne ovat useimmissa lehdessä julkaistut tataareja koskevat yksittäiset uutiset.

Artikkeli *Kaksi ruhtinasta ja yksi kuningas* löytyi poikkeuksellisen monesta lehdestä. Tarinaa olivat jakaneet samassa muodossa niin *Karjala*, *Perä-Pohjolainen*, *Uusimaa*, *Savonmaa*, *Ylimaa*, *Länsi-Suomi*, *Iltalehti*, *Etelä-Savo*, *Uusi Aura*, *Mikkelin Sanomat* ja *Hämeen Sanomat*. Tarina kertoi Kreivi von Berinski-Bogdanoffista, tataarien ruhtinaasta, joka haki itselleen puolisoa. Hän paljastui lopulta

---

⁸⁴ Tommila & Salokangas, *Sanomia kaikille*, 1998, s.101.

⁸⁵ Tommila & Salokangas, *Sanomia kaikille*, 1998.s.150–151.

muurari Johann Katzekiksi, joka oli varastanut ”ruhtinaalliset” paperit. Tämän johdosta Katzek oli avustajiensa kanssa päätynyt kuritushuoneelle teostaan sekä muista rikkeistä.⁸⁶ Tarina on yleissävyltään huvittava vaikka onkin uutismuodossa. Jutun kirjoittajaa ei mainita yhdessäkään lehdessä, joten on mahdotonta jäljittää sen alkuperäistä lähdettä. Ensimmäisenä se ilmestyi *Iltalehdessä* 19.8.1920 ja tästä muutaman kuukauden säteellä muissa lehdissä. Tarinan julkaisseiden lehtien joukossa on montaa eri paikkakuntaa sekä poliittista suuntautumista edustavaa lehteä. Tästä huolimatta tarina oli julkaistu samanlaisena jokaisessa painatteessa. Tataarit kuvattiin saman lailla lehtien eroista huolimatta, ja heistä syntyvät mielikuvat olivat samanlaisia lehdestä riippumatta. Tataareilla ei oletettavasti ollut poliittisia tai muita julkaisuun vaikuttavia liitännäisyyksiä yllä mainittuihin lehtiin, sillä tällöin osa sisällöstä olisi todennäköisesti muokattu erilaiseksi, lehtien poliittisen suuntautumisen mukaan.

Toinen vastaavasti monessa lehdessä samassa kirjoitusasussa ilman nimimerkkiä julkaistu uutinen on *Taatarien hirmutyöt Bakussa: Kaduilla mahdotonta liikkua ruumishajun vuoksi*. Osassa uutisia alaotsikko oli jätetty pois ja osassa sisällöstä oli muotoiltu toisin, mutta muuten uutisen pääpiirteet ovat pysyneet samana. Uutinen kertoi tataarien hyökänneen Azerbaidžanin pääkaupunki Bakuun, surmaten raastasti 15 000 henkeä. Ensimmäisenä asiasta uutisoi *Turun Sanomat* 2.11.1918. Uutisen lopussa mainitaan tataarien raadelleen sairaita ja paikallisen sairaalan lääkärin tehneen kidutuksen pelossa itsemurhan ja kaduilla olleen mahdoton liikkua ruumishajun vuoksi.⁸⁷ Tämä on nähtävästi kirjoittanut journalistit kynäilemään juttua isommaksi. *Turun Sanomista* seuraavaksi asiasta uutisoivat kahden päivän päästä *Raaha* ja *Itä-Suomen Työmies*, joissa uutinen on pysynyt vielä samassa asussa. Tämän jälkeen asiasta uutisoivat vielä *Keskipohtjanmaa* ja *Perä-Pohjolainen*. Näissä uutisoinnissa asia oli paisunut jo niin, että murhattuna olivat vaimot sekä lapset, ja itsemurhan olivat tehneet sekä lääkärit että sairaanhoitajattaret.⁸⁸ Uutinen on oletettavasti paisunut sitä mukaa kun aikaa on kulunut, ja teksti on saanut lisää kerronnallisia elementtejä. Bakussa tapahtui ensimmäisen maailmansodan aikana kansanmurha, johon ottomaanien joukot osallistuivat. Tataarin käsite oli varsin laava, ja tataareiksi voitiinkutsua hyvinkin monia Turkkiin ja itäisiin paimentolaisiin liitettäviä kansoja. Tataareilla oli kansanmyyteissä maine verenhimoisena ja raakana kansana. Uutinen heidän veriteoistaan sopi hyvin siihen yleiseen mielikuvaan, joka heistä oli jo olemassa, joten on luonnollista että uutiseen tuli lisää tarinallisia elementtejä sitä mukaa kun se levisi lehdestä seuraavaan. Tämä on

---

⁸⁶ ”Kaksi ruhtinasta ja yksi kuningas” *Iltalehti* 19.8.1920 no 190, s.4.

⁸⁷ ”Kamalia verilöylyjä Bakussa: Kaduilla mahdotonta liikkua ruumishajun vuoksi”, *Turun Sanomat*, no 4190, 2.11.1918, s.1.

⁸⁸ ”Taatarien hirmutyöt Bakussa” *Perä-Pohjolainen*, no 115, 16.11.1918, s.3. &

”Taatarien hirmutyöt Bakussa” *Keskipohtjanmaa*, no 126, 16.11.1918, s.3.

yksi osoitus siitä, kuinka Suomessa ymmärrettiin tuolloin eri ”rotujen ominaisuudet”. Näiden kahden esimerkin lisäksi tataareiksi luokiteltavien eri kansojen asioita käsiteltiin lehdissä useaankin otteeseen. Lehdissä oli uutisoiteja tataarien parlamentista ja itsenäisyyspyrkimyksistä sekä historiallisista tapahtumista Kotimaan tataareja käsittelevää uutisointia on sitä vastoin sangen vaikea löytää. Kotimaan tataareista ei ole sanomalehdistä löydettävissä kuin muutamia artikkeleita. *Karjala* ja *Karjalan Ääni* ovat julkaisseet luettelon ulkomaalaisista kihlakunnissa. Tataareja oli lehtien mukaan Kurkijoen kihlakunnassa kokonaiset kaksi henkilöä ja ulkomaalaisia yhteensä noin 15 000 henkeä. Aikaisemmin tutkimuksessa mainittujen seikkojen pohjalta on oletettavaa, että tieto tataarien määrästä lehdessä ei pidä paikkaansa. Sanomalehdistön joukosta löytyi muutama artikkeli, jotka ovat suhteellisen pitkiä ja omistettu suomalaisten tataarien käsittelylle. Lehdissä uutisoitiin esimerkiksi siitä, miten professori Werner Sombart yhdisti tataarit ja muut vähemmistöt kommunismin nousuun rinnastaen jopa Leninin tataareiksi:

[...]Venäjällä on kansoja ja rotuja, joiden ominaisuudet ovat olleet vallankumoukselle ja kommunismille tärkeitä. Ennen muita on mainittava juutalaiset, joita on yli 80 % komissareista. He ovat luoneet marsismista kommunismin ja kehittäneen sen yhteiskunta- ja talousjärjestelmän. Tataarit ovat aikana olleet tunnettuja julmuudestaan, slaavit taas kärsivällisyydestään, Siten voi sanoa, että juutalaiset ovat ajatelleet Venäjän vallankumouksen, tataarit sen verisesti toteuttaneet – Lenin oli tataari – ja slaavit saavat kärsivällisesti kantaa sen tuhoisat seuraukset.⁸⁹

Asiasta uutisoivat *Aamulehti* että *Helsingin sanomat*. Uutinen on ilmestynyt vuonna 1924 ja käsitys tataareista ei ollut painetussa mediassa vielä tuolloinkaan positiivinen. Tataarit nähtiin edelleen sivistymättöminä ja alempana kansana kuin mitä suomalaiset olivat. Assosiaatiot bolsevismiin ja epäilyt neuvostovakoilusta olivat vahvoja, minkä vuoksi tataareihin liitettiin myös poliittisesti negatiivisia käsityksiä. Nämä eivät kuitenkaan johtaneet toimiin tataareja vastaan, vaikka osa heistä olikin poliisin valvonnassa vakoilu epäilyksistä johtuen.

Tataarit olivat osa suurempaa poliittista liikehdintää neuvostopakolaisten ympärillä ja kaikkea negatiivista huomiota ei voida sanoa tataarien omaksi syyksi. Itsenäisyyden alkuvuosien pakolaispolitiikka heijastui vahvasti suomalaisen yhteiskunnan henkiseen ilmapiiriin. Venäläiset pakolaiset eivät olleet suomalaisten silmissä pelkästään humanitääristä apua tarvitsevia ihmisiä, vaan heidät nähtiin uhkana Suomen itsenäisyydelle ja he muistuttivat läsnäolollaan venäläistämiskaudesta. Pakolaisille tarjottua apua perusteltiin muuten kuin humanitäärisin syin ja pakolaispolitiikka toimii

---

⁸⁹ Prof. Sombart, ”Neuvosto-Venäjän oloista.” *Aamulehti*, no 248, 25.10.1924, s.2. & *Helsingin sanomat*, no 291, 23.10.1924, s.4.

sisäpolitiikan instrumenttina. Tämän vuoksi lehdistö kääntyi myös pakolaisia vastaan ja jossain määrin myös siis tataareita, jotka olivat tulleet maahan muiden neuvostopakolaisten mukana. Lehdistössä puhuttiin pakolaisten tuomasta vakoilun ja rotuhygieenisestä vaarasta, jonka he toivat tullessaan. ”Arveluttavan rotusekoituksen” pelättiin olevan tuloksena, jos suomalaisnaiset olivat ”alittiita venäläiselle vaikutukselle”.⁹⁰ Venäjältä tulleiden ihmisten, kuten tataarien, ”rodulliset ominaisuudet” olivat lehdistössä muutenkin esillä. Tämän lisäksi oli uutisoitu *Karjala*-lehdessä tataarista, joka oli varastoinut varastettua tavaraa asuntoonsa, josta ne oli takavarikoitu. *Riihimäen Sanomissa* oli yksi juutalais-, mustalais- ja tataarivitsi joka liittyi sekin varastamiseen.

Kuva 1. Vähemmistöletkautus: Kolme toivomusta, Riihimäen sanomat, nro 20, 20.2.1919, s.1.

<h2 style="text-align: center;">Kaikenlaista.</h2> <p>— Kolme toivomusta. Juutalainen, tataari ja mustalainen tapahtivat toisensa markkinoilla ja lähtivät yhdessä kävelemään ja katselamaan markkinaelämää. Niinpä he pyrkivät erään markkinakojun luo, jossa myytiin kelloja y. m. kulta ja hopeateoksia.</p> <p>He ihailivat vähän aikaa noita komeita esineitä ja jatkoivat vihdoin matkaansa.</p> <p>— Voi, huokasi juutalainen, kun olivat vähän matkaa kulkeneet, kumpi olisi varaa ostaa joku noista auneista kelloista!</p> <p>— Voi huokasi tataarikin, kumpi voisi varastaa jonkun noista kelloista!</p> <p>— Voi, toisti mustalainenkin vuorostaan huokauksen, kumpi olisi saanut parisen kappaletta lisää!</p> <p>Ja hän veti esiin äskettäin varastetun kellon!</p> <p>— Asianhaaran munaan —</p>	<p>sozialistilähetit, jotka ovat matkalla sosialistiseen puoluekoloutseen Swetfiskä, ovat Tukholmassa aatetoverilleen maininneet varmasti luottavansa siihen, että samalla kuin sosialistit saavat uuteen eduskuntaan ehkä 80 edustajaa, he yhdessä maalaisliittolaisten kansa tulevat siinä muodostamaan vahvan vasemmistolaisenemmistön. He siis toivovat saavansa maalaisliittolaiset suurissa päätyhmyksissä puolelleen erityisesti tietenkin kannattamaan heidän, sosialistien, ehdottamaa hallitusmuotoa. Ja ikävä sanoa, onhan heillä tyllä totemusta siitä, kuinka pitkälle he voivat ajaa maalaisliittolaisia. Pöytäsiivonathan he heidät uhlauffillansa hyväksymään kuuluisan waltalain ja yhtymään muihinkin onnettomiin ja häpeällisiin päätöksiin.</p> <p>Jos porwarilliset puolueet toimisivat niinkuin tässä suurin ääri-</p>
---	--

⁹⁰ Haimila, Marjo, ”Kiittämättömät Vieraat”. Teoksessa, Markkola, Pirjo & Peltola, Jarmo (toim.), *Kuokkavieraiden pidot*, Vastapaino: Tampere, 1996. s.96–100.

Kuvan 1. lehtiartikkelin letkautus tiivistää hyvin yleiset asenteet romaneja, juutalaisia, ja tataareja kohtaan. Siinä esiintyvät markkinat ja kauppapaikoilla yleinen oleskelu, varastaminen, kaupanteko ja näiden vähemmistöjen yhteen niputtaminen samanlaisiksi vähemmän luotettaviksi roduiksi, jotka elävät normaalien yhteiskuntarajojen rajapinnalla.

Lehdistöä tutkimalla löytyi tutkimusjälteeltä yksi artikkeli, *Kansa joka pyrkii sivistykseen*, joka käsittelee seikkaperäisesti tataarien rodullisia ominaisuuksia, etnistä koostumusta, historiaa, koulutusta ja oloja Venäjällä sekä väestön suhdetta kantaväestöön.

[...] Muhamettilaisten pappien joukossa on muutamia, jotka ovat saavuttaneet verrattain korkean sivistystason. Mutta nämä lienevät kuitenkin poikkeuksena...Mitä tataarien sivistysriientoihin tulee, niin on luonnollista, että kansan, joka elää puoliaasialaisessa raakuuden tilassa, on pakotettu turvautumaan länsi-Europan valmiiseen vanhaan ja vankkaan sivistykseen. Sillä henkinen valo tulee lännestä itään. [...] Tietääkseni ei löydy ainoatakaan sivistynyttä tataaria Suomessa. Berliinissä on heillä yksityinen rukoushuone. Saa nähdä syntykö meillä kysymys hankkia Suomessa syntyneille tataareille hautajaisoikeus. Ei se olisi suotavaa. Juutalaisilla on se. Ruotsalainen puolue sitä kannatti. Juutalaisten keskuudessa olemme saaneet pari sävelniekkaa, joista ei sen koommin ole kuultu. On sanottu turkkilaisista että elämän ehtona heillä on ollut ryöstö. Sitä ei voi sanoa tataareista. He ovat asuneet sorretussa asemassa Venäjällä. Mutta joka tapauksessa on varovasti ja kylmällä harkinnalla otettava vastaan heidän uudistuspyrintönsä. Sillä juurikin osa heistä on raakuuden tilassa. Vain pieni prosentti heistä on saanut länsieurooppalaista kulttuuria [...] W.Vagfrors.⁹¹

Tämä lehtiartikkeli kertoo enemmänkin kirjoittajan omasta suhtautumisesta ja yleisestä mentaliteetista tataareja kohtaan, kuin itse hautausoikeuden sallimisen merkityksestä, sillä jo vuonna 1870 Helsingin viranomaiset näkivät tarpeelliseksi lahjoittaa islaminuskoisille oman 1 724-neliömetrin hautausmaa-alueen Helsingin Lapinlahdesta. Tämä hautausmaa on toiminut aktiivisesti niistä päivistä saakka aina tämän tutkimuksen teon hetkeen asti.⁹²

Tampereen Kalevankankaalle on tataarien yhteisön lapsivainajille myönnetty hautauspaikat 1900-luvun alussa ja myöhemmin yhteisön muille jäsenille hautausmaarivi nro 3031 1920-luvulla.⁹³ Tämän

---

⁹¹ ”Kansa joka pyrkii sivistykseen”, *Etelä-Suomen Sanomat*, no 86, 29.7.1924, s.2.

⁹² Hirvonen, *Suomen Islam-seurakunnan veteraaniteos*, 2006, s.172.

⁹³ Baibulat, *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia: Tampere İslam Mahallesi : nigizi ve tarihi = The Tampere Islamic Congregation : the roots and history*, 2004, s.65.

lisäksi muslimeilla on ollut Suomessa hautauspaikkoja myös Turussa ja Terijoella jo ennen 1920-lukua.⁹⁴

Toisekseen kun puhutaan elämisestä ”raakuuden tilassa” ja vain pienen prosentin saaneen länsieurooppalaista kulttuuria, on Suomen yhteisön kokemus asiasta hyvin erilainen. Tampereen yhteisö kuvaa hyvin erilaisin sanankääntein yhteisönsä sivistystoimintaa Suomeen asettuessaan:

Kun ensimmäiset tataarit asettuivat Tampereelle ja jäivät pysyviksi asujiksi 1910-luvulla, he pitivät tärkeänä järjestää lapsilleen omaa kouluopetusta. Kouluopetuksessa painotettiin uskontoa ja tapakulttuuria. Koraanin lukeminen ja islamin uskonnon oppiminen vaatii arabian kielen osaamista, joten kouluissa opeteltiin myös arabian kielen lukutaitoa. Tämän lisäksi opetuksessa painotettiin myös oman kielen, kulttuurin ja turkkilaisten kansojen historiaa. Lapset suorittivat tämän lisäksi täysimääräisesti Suomessa vaaditun oppivelvollisuuden kansakoulussa, jonka jälkeen he pystyivät jatkamaan sitä ammatti- tai oppikoulussa.⁹⁵

Yhteisön omat kokemukset Suomeen saapumisesta kertovat laajasta opiskelusta. Jäsenet ovat kuvauksen mukaan opiskelleet omaa kulttuuriaan sekä täysimääräisesti Suomessa vaaditun oppivelvollisuuden. Pitää huomioida että yhteisöt haluavat aina nostaa omaa historiaansa esiin mahdollisimman positiivisessa valossa ja kilpeään kiillottaen. Tästä huolimatta tataarien kuvaukset omasta opiskelustaan ovat todennäköisesti lähempänä todellisuutta kuin edellä siteerattu lehtiartikkeli. Kun suhteutamme tätä tataarien koulutustasoon ja Suomeen sopeutumiseen, on tämän taustalla ollut todennäköisesti paljon opiskelua. Aikaisempi artikkeli osoittaa hyvin, miten yleinen mentaliteetti voi olla kaukanakin todellisuudesta, mutta silti aikalaisille helposti uskottava.

Iltalehti uutisoi vielä vuonna 1923 tataarien kiertokaupasta. Uutisessa valitetaan samaan sävyyn kuin ennenkin tataarien Turun seudulla harjoittamasta ulkomaalaisilta kielletystä kiertokaupasta, jonka kitkemiseksi olivat Turun kauppakamari ja liikemiehet tehneet aloitteen. Se, mikä uutisessa oli erilaista 1800-luvun lopun uutisointiin verrattuna, että nyt ongelmaan esitettiin ratkaisua. Ulkomaalaisille esitettiin myönnettäväksi kauppaoikeuksia vastavuoroisuuden perusteella.⁹⁶ Vaikka tataarit olivatkin kotoutuneet Suomeen vuonna 1923 ja maahanmuuton suurimmat piikit olivat jo ohi, osa tataareista jatkoi edelleen vanhaa kaupusteluaan. Kaupustelu ei ollut enää 1920-luvulla yhtä kuuma aihe kuin mitä se oli ollut vielä edellisen vuosisadan lopussa. Tämä oli ainoa

---

⁹⁴ Halén, ”Suomen tataarit”. Teoksessa Kolbe & Löytönen (toim.), *Suomi: maa, kansa, kulttuurit*, 1999, s.316.

⁹⁵ Baibulat, *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia: Tampere İslam Mahallesi : nigizi ve tarihi = The Tampere Islamic Congregation : the roots and history*, 2004, 69.

⁹⁶ ”Jälkiosasto, Laiton kauppa, Turkulaisten liikemiesten alote.”, *Iltalehti*, no 273, 23.11.1923, s.4.

esimerkki tämän kaltaisista uutisista 1920-luvulta, ja erityisen merkille pantavaa, oli halukkuus kauppaoikeuksien myöntämiseen ulkomaalaisille, siinä missä aikaisemmin ulkomaalaisten anomukset kauppaluvista oli hylätty. Tämä kielii siitä, että ulkomaalaisten kaupantekoon oli alettu suhtautua myönteisemmin ja stigma tämän ammattiryhmän ympärillä ei ollut enää yhtä vahva kuin muutama vuosikymmen sitten.

Toinen astetta positiivisemmaksi kehittyneestä asenteesta kielivä artikkeli löytyi *Helsingin Sanomista*. Uutinen *Muhammettilaisten emämoskeahanke* kertoo muslimien suurmoskeijahankkeen rauenneen maassa asuvien muslimien vähäisestä varallisuudesta ja väkiluvusta johtuen. Asiaa oli käsitelty vuoden 1923 lopulla suopeasti valtioneuvostossa muslimien anomuksesta. Samalla oli myös ratifioitu asiaa varten perustetun toimikunnan johtosääntö. Muslimeiden omavaraisuus hankkeeseen ja yhteisön pieni koko olivat nousseet kumpikin esteeksi ja asia jäi hautumaan tulevaisuuteen. Helsingin Sanomien mukaan muslimeja oli maanlaajuisesti 400 henkeä ja Helsingin seurakunnan osuus oli siitä noin 100 henkeä. Uutinen toteaa Helsingin muslimien joutuvan valitettavasti jatkamaan hengellisiä menojaan sitä varten vuokratusta vaatimattomassa huoneistossa vielä toistaiseksi.⁹⁷

Uutisen positiivisuus vähemmistöjä kohtaan välittyy uutisessa käytetyistä sanamuodoista. *Helsingin Sanomien* mukaan on *valitettavaa*, ettei moskeijahanke toteutunut ja että valtioneuvosto oli ollut suopea hanketta kohtaan. Tämä on ainoa tataarien uskontoa ja sen vapautta käsittelevä artikkeli, joka löytyi tutkimalla tutkimusjälteen sanomalehtiä. Uutisen sävystä voisi päätellä, ettei itse islamia sinänsä nähty vaarallisena tai poissuljettavana tekijänä. Artikkelin julkaisun aikoihin muhammettilainen seurakunta oli jo perustettu ja tataarit harjoittivat uskoaan vapaasti. Valtioneuvosto oli tämän lisäksi halukas tukemaan uskontunnustusta. Tästä voidaan olettaa, ettei tataareita suljettu kansallisen kokonaisuuden ulkopuolelle uskontonsa vaan muiden etnisten syiden vuoksi.

Kaiken kaikkiaan tataareista uutisoitiin suhteellisen vähän vuosina 1917–1925. Suomessa oleskelleista tataareista ei uutisoitu kotimaahan liittyen käytännössä lainkaan kun sitä suhteutetaan ulkomaiden tataarien uutisoinnin määrään. Uskonnonvapauteen tai hyväntekeväisyysseuran perustamiseen liittyvistä aiheista tataareja koskevaa uutisointia ei löytynyt kuin yksi kappale koko tutkimusjälteen ajalta. Myöskään samantapaisia tataarien kaupanteosta närkästyneitä mielipidekirjoituksia ja uutisointeja, joita 1800-luvun lopun sanomalehdet tarjosivat, ei löytynyt vuosien 1917–1920 sanoma- tai aikakauslehdistä kuin muutama kappale. Ulkomaihin liittyvissä asioissa tataareita käsittelevää uutisointia löytyi huomattavasti enemmän, koostaen suurimman osan

---

⁹⁷ ”Muhammettilaisten emämoskeahanke”, *Helsingin Sanomat*, no 287, 23.10.1925, s.3.

analysoitavasta aineistosta. Kotimaan uutisoinnin vähyyks osoittaa, että tataarit olivat normalisoituneet muukalaisista ja kaupusteluilmioista jo enemmän osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Tataarien kotoutuessaan ei heistä ollut myöskään yhtä paljoa uutisoitavaa.

Uutisten vähyyteen on todennäköisesti liittynyt tietoista poissulkemista, sillä tutkittavien vuosien aikana tataarien tilanteessa Suomessa oli tapahtunut uutisoinnin arvoisia tapahtumia, kuten muhamettilaisen hyväntekeväisyysseuran ja -seurakunnan perustaminen, sekä Suomen kansalaisuuden myöntäminen ensi kertaa muslimille. Näiden tapausten kohdalla on oletettavasti tehty tietoinen päätös olla uutisoimatta asiasta. On vaikea olettaa että lehdistöltä olisi mennyt tiedostamatta ohi vähemmistöjen tilaa koskevat muutokset Suomessa. Uutisoinnin määrä on ollut sen verta pientä ja suhteellisen huomaamatonta muuhun uutisointiin nähden.

Sanomalehtien tataareista luoma kuva on negatiivinen. Sanomalehdissä viitataan pääsääntöisesti tataarien rodulliseen alemmuuteen, varkauksiin ja muihin laittomiin tekoihin. Julkaistujen lehtien mielikuvat eivät kuitenkaan todennäköisesti ole muuttaneet suomalaisilla jo valmiiksi olleita mielikuvia tataareista. Lehtiartikkelit osaltaan vahvistavat kuvaa tataareista erilaisina, ulkopuolisina ja monessa tapauksessa epäluotettavina ihmisinä. Lehtiartikkeleista välittyi vahvasti rotuhygieeninen käsitys tataareiden ”huonommuudesta” rotuna. Rotuhygienian vuoksi tataareihin liitettiin paljon negatiivisia ominaisuuksia joita pidettiin luonnollisina ja rodulle luontaisina ominaisuuksina. Suomen lehdistön poliittisuus sekä se pelko, jota Neuvosto-Venäjä herätti, johtivat epäluuloihin tataareja kohtaan. Jokainen Venäjältä maahan muuttanut henkilö saattoi olla potentiaalinen vakooja ja heihin myös suhtauduttiin sen mukaisesti. Jo tutkittujen aikajälkeiden lisäksi onkin hyvä tutkia myös tutkittavan aikajälkeen tutkimus- ja tietokirjallisuutta ja kiinnittää huomiota siihen kuinka näissä teoksissa tataareita ja muita maahanmuuttajia kuvattiin.

4 Tataarit aikansa tutkimus- ja tietokirjallisuudessa

Tarkastelen tässä luvussa sitä, kuinka tataarit ja yleisesti muslimit nähtiin Suomessa tutkijoiden ja tietokirjallisuuden silmin tutkimuksessani käsittelemieni vuosien aikana (1917–1925). Olen ottanut tarkasteltavaksi pienen valikoiman tuona aikana ilmestyneistä tieto- ja tutkimuskirjoista sekä artikkelikokoelmista, joita Suomessa painettiin tuolloin ja selvittänyt, kuinka tataarit ovat nousseet esille näissä teksteissä ja kuinka heitä on tuolloin tulkittu. Se, kuinka tataareita ja muslimeja tuolloin tulkittiin, ei ole oletettavasti vaikuttanut merkittävästi siihen, kuinka tataareihin Suomessa suhtauduttiin ja minkälaiseen asemaan he Suomessa asettuivat. Akateemisten ja yleissivistävien teosten tutkiminen valaisee siitä huolimatta sitä, millaiseen viitekehykseen tuon ajan asiantuntijat tataarit laskivat. Tämä on tärkeä osa tutkimuskehystä silloin, kun pyrkimyksenä on ymmärtää syy-seuraussuhteita jonkun tietyn yksittäisen ryhmän sosioekonomisen aseman ja mielikuvien synnyssä ja kehityksessä. Aikansa tutkijoiden näkemyksiin vaikutti tuolloin vahvasti sen ajan yhteiskunta ja tutkimuksen teon tila, joka ei ole voinut olla heijastumatta heidän kirjoittamiinsa teksteihin.

Itsenäistymisen jälkeen Suomessa etnisyyden käsitteet politisoituivat merkittävästi. Itsenäisyys toi fokuksen aivan uudella tavalla maan väestöpohjaan ja nosti sen merkityksestä suomalaisten identiteetin rakennuksessa. Tällöin havahduttiin vähemmistöjen olemassaoloon ja heidän asemaansa. Suurimman muutoksen suhtautumiseen aiheutti sisällissota. Venäläisyydestä ja ”ryssistä” tuli uhkakuva, joka herätti kansassa varautuneisuutta ja aggressiota. Sen seurauksena Suomen venäläinen vähemmistö joutui julman väkivallan ja vainon kohteeksi. Tämä johti siihen, että venäläisyys suljettiin suomalaisen yhteiskunnan ulkopuolelle. Tämän johdosta osa Suomen venäläisistä vaihtoi nimensä ja uskontokuntansa, jotkut jopa identiteettinsä. Venäläiset piirteet painuivat maan alle ja heistä tuli uskonnollinen marginaali, mikä oli raskasta etenkin yksilöiden näkökulmasta.⁹⁸ Venäläiset ja venäjänkieliset samaistettiin 1800-luvun lopulta itsenäistymiseen asti jatkuneeseen venäläistämispolitiikkaan. Tämän lisäksi heihin yhdistettiin sisällissodan tapahtumat ja Neuvostoliiton herättämät negatiiviset tunteet. Näistä aineksista sekä yleisestä epäluulosta ja pakolaispolitiikan aiheuttamasta uutisoinnista koostuen Suomessa oli monista eri lähteistä kumpuavia venäläisvastaisia mielialoja. Venäläisvastaiset mielialat menivät useasti muun ajattelun edelle, ja suomalainen väestö ei erottanut toisistaan venäjänkielisiä eri ryhmiä. Paineet assimiloitua tai pikemminkin paineet venäläisyyden peittämisen olivat kovat. Venäjän puhuminen julkisesti ei ollut viisasta ja useimmiten oli parasta muotoilla venäläiseltä kalskahtavia sukunimiä suomalaisempaan tai

---

⁹⁸ Pulma Panu, ”Piirteitä suomalaisesta etnopolitiikasta”. Häkkinen, Antti & Pulma Panu & Tervonen Miika, (toim.), *Vieraat kulkijat — tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan*. SKS: Helsinki, 2005, s.457–458.

ruotsalaisempaan muotoon. Tämä menettely koski kaikkia Venäjältä tulleita ihmisiä syntyperästä riippumatta ja ulottui myös toisen polven maahanmuuttajiin. Emigranttien lapset eivät välttämättä opiskelleet lainkaan venäjää tai vähintään luopuivat sen käytöstä.⁹⁹

Venäläisten kohdalla kyse ei ollut pelkästään kansallisen kokonaisuuden ulkopuolelle jättämisestä. Sillä on eroa, elääkö vapaasti kansallisen identiteetin ja patriotismin ulkopuolella, vai kohdistuuko omaan etniseen vähemmistöön ennalta asetettuja paineita valtaväestön puolelta. Venäläisten kohdalla voimme todeta olleen kyse suorasta sopeutumispainostuksesta ja etnisestä halveksunnasta, ja se saattoi olla juuri se tarvittava tekijä, joka helpotti tataarien asettumista Suomeen. Kun valtaväestön huomio kiinnittyi yhteen tiettyyn kansanryhmään historiasta kumpuavan pelon takia, ei selvästi tästä väestöstä vielä erillään erottuvaa ja kooltaan marginaalisempaan ryhmää kohtaan välttämättä koettu tarvetta tehdä erillisiä toimenpiteitä. Suomalaisten epäluuloisuus emigrantteja kohtaan heijastui toki myös tataarien elämään ja se tuli vastaan ensimmäiseksi jo rajalla ja maan oleskelulupia hakiessa, sekä lehtien kirjoituksissa ja myös monissa muissa muodoissa.

Voimme todeta venäläisten olleen suhteellisen syrjittyjä 1920-luvun Suomessa. Venäläiset ovat olleet yksi muun yhteiskunnan ulkopuolelle suljetuista ryhmistä. Tämä kävi esille avoimena syrjintänä, kuten myös sen systemaattisemmassa muodossa, mikä ilmeni venäläisten koulujen suurien taloudellisten vaikeuksien ja lakkauttamisen muodossa. Venäjältä tulleiden emigranttien sopeutumista suomalaiseen yhteiskuntaan hankaloitti heidän selkeästi erottuva kielensä ja sukutaustansa. Kun vertaamme tataareita venäläisiin, ei heidänkään kielensä tai sukutaustansa sen huomaamattomampia olleet – päinvastoin. Silti tataariyhteisöön ei kohdentunut yhtä suuria sulauttamispaineita kuin venäläisiin, paitsi mitä tuli tataarien venäläisiin piirteisiin.

Samalla lailla tataarit saapuivat Venäjän keisarikunnasta Suomeen ja rakentuivat yhteisöksi etenkin uskonnollisena vähemmistönä, jossa oman uskonnon harjoittamisella on suuri merkitys vähemmistöidentiteetin muodostumisessa. Tataarien identiteetin kohdalla ei vaadittu samanlaista joustoa kuin muiden Venäjältä tulleiden vähemmistöjen kohdalla. Tataarien ryhmä on ollut sen verran pieni ja tiivis joukko, ettei siihen ole kiinnitetty sen suurempaa huomiota, eikä sen kohdalla ole todettu samanlaista vainoa kuin venäläisten tai juutalaisten kohdalla. Tataarien aktiivinen toiminta yhdistyksissä ja sosiaalinen valveutuneisuus yhdistettynä vallitseviin yhteiskunnallisiin oloihin mahdollisti tataareille vahvan kaksoisidentiteetin syntymisen itsenäistymisen jälkeisessä nuorena Suomessa. Tataarit sitoutuivat vahvasti Suomen kansalaisuuteen ja lakeihin, mutta olivat kykeneviä

---

⁹⁹ Hiltunen & Pentikäinen, *Suomen kulttuurivähemmistöt*, 1997, s.208–209.

säilyttämään oman uskonnollisen ja etnisen identiteettinsä, jota heillä oli mahdollisuus harjoittaa kenenkään siihen puuttumatta tai siitä piittaamatta. Tataarien ei tarvinnut myöskään mistään syystä korostaa tai manifestoida omaa uskonnollista tai etnistä identiteettiään, mikä edesauttoi vähemmistöidentiteetin normalisoitumista valtaväestön silmissä. Tataareita ei pelkästään siedetty yhteiskunnassa, vaan he saivat jopa jossain määrin tukea seurakunnalleen, eikä sen perustamista katsottu pahalla. Tataarien ei tarvinnut siis joustaa samalla lailla kuin muiden vähemmistöjen ja he saivat kehittyä ja assimiloitua rauhassa. Merkittävämpää oli kansallisen etnopolitiittisen linjauksen poissaolo, kuin sen vaikutukset. Suurempi vaikutus oli Suomen yhteiskunnassa vallinneella yleisellä ilmapiirillä.¹⁰⁰

Suomen itsenäisyyden jälkeisten kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana rakennettiin kansan identiteettiä vahvasti oman maan, uskonnon ja etnisen suomalaisuuden ympärille. Nämä olivat hyviä keinoja hivuttaa takaisin yhteen sisällissodan jälkeen kahtia jakautunut kansa. Sisällisota oli jättänyt Suomen kansaan syvät henkiset arvet, joista toipuminen on vienyt paljon aikaa ja joista ei ole täysin selvitetty vielä tänä päivänäkään. 1920-luvulla oli tärkeää nostaa esiin yhteinen suomalaisuus ja kulttuuri, jossa eivät olleet läsnä itäisten naapurimaiden vaikutteet.

Kun suomalaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa korostuivat tuona aikakautena suomalaisen identiteetin perustavat tekijät, on tarpeellista suunnata huomio aikansa tieto- ja tutkimuskirjallisuuteen. Huomio on hyvä kiinnittää siihen, miten muut kuin suomalaiseen etniseen lokeroon lukeutuvat ihmiset esitettiin tieto- ja tutkimuskirjallisuudessa. Tarkastelen muutaman tutkimusjängteen ajan teoksen ja tietokirjasarjan kautta sitä, minkälaisia ennakko-oletuksia ja mielikuvia tuolloin liitettiin tataareihin ja muihin muslimeihin. Avaan aluksi sitä, kuinka muslimit olivat yleisesti esillä aikansa sivistävässä kirjallisuudessa, minkä jälkeen nostan esille tataarit ja sen, kuinka heidät kuvattiin tässä viitekehyksessä vai kuvattiinko heitä ollenkaan.

4.1 Tietosanakirja 1909–1922

Otin tutkimukseni kohteeksi Suomessa ilmestyneen *Tietokirja*-sarjan 1900-luvun alusta. Se on 11-osainen ja julkaistu vuosina 1909–1922, ollen samalla historian ensimmäinen varsinainen suomalainen tietosanakirjasarja, sisältäen yhteensä yli 66 000 hakusanaa. Se on tuotettu Otavan ja WSOY:n yhteistyönä, jotka perustivat sen julkaisijaksi Tietosanakirja-Osakeyhtiön. Kaiken kaikkiaan teossarjaa myytiin kokonaisuena yli 16 000 kappaletta. Teosta oli tilattu läpi eri

---

¹⁰⁰ Pulma, ”Piirteitä suomalaisesta etnopolitiikasta”. Häkkinen & Pulma & Tervonen, (toim.), *Vieraat kulkijat — tutut talot*, 2005, 458–459.

yhteiskuntaluokkien. Tilaa jien joukossa oli niin virkamiehiä, opettajia, liikemiehiä kuin – apulaisia, työmiehiä, koululaisia, maanviljelijöitä ja monia muita ammatinharjoittajia.¹⁰¹ *Tietosanakirjalla* on ollut kansaan *Oma maan* lailla suuri yleissivistävä vaikutus, ja monet ovat pitäneet *Tietosanakirjaa* ensisijaisena lähteenään kun ovat etsineet tietoa. Kävin kirjasarjasta läpi muun muassa käsitteet *islam*, *musulmaani*, *muhamettilainen*, *muslimi* ja *tataari*, selvittääkseni, mitä ilmauksia heistä on käytetty yleisessä kontekstissa, ja kuinka heidät on yleisellä tasolla ylipäätään kuvailtu. Ei ole myöskään varmaa, kuvataanko näitä kaikkia ryhmiä lainkaan tietosanakirjassa.

Kirjasarjan kuudennesta osasta, *Mandolini–Oulunsalo* löytyi vain suppea maininta kohdasta ”*Muslim*” (s.844). Kohdassa luki ainoastaan *Muslim* (arab.=arabialainen), *Muhammedin uskonnon tunnustaja*. vrt. *I s l a m i*. Ajallensa tutummasta ilmaisusta *Muhammedinuskonto* (s.751), löytyy vain sama maininta ks. *I s l a m i*. Hakusanalla *Muhammed* teoksesta löytyi puolestaan tekstiä jo sivukaupalla, viitataan moniin historiassa vaikuttaneisiin Muhammedeihin. Itse profeetta Muhammedille on omistettu kirjassa kokonainen aukeama, eli neljä palstaa (s.746–750) Tekstissä käydään laaja-alaisesti läpi Muhammedin elämä ja islamin perustamisvaiheet ja leviäminen hänen kuolemaansa saakka. Teoksessa ei osoiteta suoranaista väheksyntää Muhammedia ja Islamin uskoa kohtaan, vaikka Muhammedin näyt ja hänen oppiansa todenperäisyys teoksessa kyseenalaistettiin.¹⁰²

Tietosanakirjan kolmas osa *Haggard–Kaiverrus*, pitää sisällään monessa artikkelissa viitatus kohdan *I s l a m i* (s.1080–1082). Artikkelit käsittelee nimensä mukaisesti islaminuskkoa ja siihen liittyviä tapoja, uskomuksia ja kulttuuria. Artikkelissa käsitellään islamin uskoa tarkasti ja varauksettomasti. Tekstistä ei ole löydettävissä merkkejä uskonnon väheksymisestä tai arvottamisesta sitä millään lailla kristinuskoon nähden.¹⁰³ Tämä on muuhun tutkittuun aineistoon verrattaessa suhteellisen harvinainen piirre.

Tietosanakirjan yhdeksännessä osassa *Stambulov–Työaika* on sanakirjaan merkitty kohta *Tataarilaiset kielet* ks. *Turkkilaisataarilaiset kielet, Sivu 1292*. Tämän jälkeen samalla sivulla alkaa kohta *Tataarit* (*t a t a r i t*), jatkuen seuraavalle sivulle, jossa kerrotaan hyvinkin yksityiskohtaisesti tataareista:

---

¹⁰¹ Häkli, Esko, *Tiedon taika: Ensyklopedioista ennen ja nyt*, Otava: Keuruu, 1981, s.60–62.

¹⁰² Tallqvist, Knut, Leonard, ”Muslim” & ”Muhammedinuskko” *Tietosanakirja. 6 osa, Mandolini–Oulunsalo*. Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki, 1914. s.746–751, 844.

¹⁰³ Tallqvist, Knut, Leonard, ”Islami” *Tietosanakirja. 3 osa, Haggard–Kaiverrus*. Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki, 1911, s.1080–1082.

Monelle Aasiasta päin tulleelle tai Aasiassa asuvalle kansalle annettu yleisnimi. Jo 5:nnessä vuosis. j. Kr. kiinalaiset mainitsevat Ta-ta-kansojen Mantšuriassa ja Mongoliassa asuviksi („Tataarinsalmi”, manteren ja Sahalinin välillä) ja kiinalaisten esimerkin mukaan englantilaiset ja ranskalaiset vielä usein nimittivät mantšulaisia t:ksi. Muinaisturkkilaisissa kivistä kirjoituksissa (ks:t.) mongolit mainitaan tatar nimellä ja mongolien omassa historiassa tatar on heidän tärkeimpiä heimojaan. Tarkoitettuaan siis alkuaan vain mongoleja, tämä kansannimi 13:nnessä vuosis. tuli mongolien suurten sotaretkien aikana Euroopassakin yleisesti tunnetuksi, mutta kun vierasten tulokkaiden kansallisuutta ei osattu erottaa, joutui tämä nimitys pysyvästi merkitsemään jokseenkin kaikkia Mustaltamereltä ja Kaspian-mereltä pohjoiseen asumaan jääneitä turkkilaisia eli turkkilaistataarilaisia kansoja. Näistä ovat tunnetuimmat Kasaanin t. eli Volgan t., Astrakaanin t., Krimin t. ja Puolan t. sekä Kaukaasian t. Sitä paitsi on venäläisten esimerkin mukaan tapana tällä nimellä nimittää useita Siperiassa asuvia pieniä turkkilaistataarilaisia heimoja, esim. Baraban t. Tšulymin t., Abakanin t., Altai'n t. j.n.e. ks. Turkkilaistataarilaiset kansat, Turkkialaistataarilaiset kielet ja Volgan tataarit.¹⁰⁴

Toinen vastaava hakukohta *Tietosanakirjan* yhdeksännessä osassa *Turkkilais-tataarilaiset kansat* tarjoaa paljon tietoa tataareista. Luvussa kuvataan tataarien kulttuurin levinneisyyttä seuraavasti:

(l. turkkilaiset kansat) kuuluvat mongolien ja tunguusien kanssa altailaisiin kansoihin (ks. uralilaiset kielet) näitten läntisimpänä, Euroopan historiassa tärkeimpänä ja lukumäärältään suurimpana (yli 30 milj.) ryhmänä, jonka yhteisenä tunnusmerkkinä on samasta alkukielestä (turkkilaisesta alkukielestä) enemmän tai vähemmän muuttunut kieli. T:sta k:sta ja niiden nykyisistä nimityksistä ja ryhmittelyistä ks. turkkilaistataarilaiset kielet. – T. k. asuvat hyvin laajalla alueella: Kiinan Turkestaniassa, Siperiassa, Venäjän Turkestaniassa, Euroopan Venäjällä, Kaukaasiassa, Vähässä – Aasiassa ja Balkanin niemimaalla, jota paitsi niitä tavataan kauempanakin (Gobin eteläpuolella Nanšan-vuoriston laaksoissa, Persiassa ja Afganistanissa, Egyptissä, Puolassa ja Liettuassa, y. m.). Venäjän valtakunnan kansoista t. k. ovat slaavilaisten jälkeen suurimpana väestöaineksena; 1915 heitä oli virallisten tietojen mukaan yli 15,5 milj. eli 10% koko väkiluvusta (8 milj. Aasian ja 6% Euroopan puolella sekä n. 2 milj. Kaukaasiassa).[...]¹⁰⁵

Loput artikkelista käsittelee tataarien historiaa ja aseitoitumista yllä mainituilla alueilla, kun taas tataarien asettumisesta Suomeen ei käsitellä tässä luvussa lainkaan. Luvussa käsitellään tataareja monenkin maan perspektiivistä, kuten Puolan, Liettuan ja Venäjän, mutta ei Suomen. Tämä kohta tietosanakirjassa on tehty erityisen tarkasti ja aluksi Suomen puuttuminen tästä tuntui omituiselta

¹⁰⁴ Ramstedt, Gustaf, John, ”Tataarit”, *Tietosanakirja. 9 osa, Stambulov–Työaika*. Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki, 1917, s.1292–1293.

¹⁰⁵ Ramstedt, Gustaf, John, ”Turkkilais-tataarilaiset kansat” *Tietosanakirja. 9 osa, Stambulov–Työaika*. Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki, 1917, s.2036.

puutteelta ja vahvistavan teoriaa tataarien tietoisesta yhteiskunnan ulosjättämisestä. Kirjasarjan kymmenennen osan artikkeli kuitenkin muuttaa tätä ajatusta ja antaa uutta tietoa Volgan tataareista.

Kirjasarjan kymmenennessä osassa on sivulla 1478 aiemmin yhdeksännen osan *Tataarit (t a t a r i t)* hakusanan kohdalla viitattu artikkeli *Volgan tataarit*. Artikkelin on omistettu käsittelemään ainoastaan tätä ryhmää tataareista. On erityistä, että tataareista on tietokirjasarjaan kirjoitettu näin perusteelliset artikkelit. Muissa aikansa asiateksteissä artikkeleita ei ole jaettu näin tarkasti, ja eri alueiden tataarien eroja ei ole huomioitu niputtaen kaikki tataarit yhdeksi ryhmäksi. Tietosankirja on ollut muihin aikalaisteoksiinsa verrattuna hämmästyttävän tarkka erotellessaan turkkilais-tataarien kansoja paikkakunnan ja juurien perusteella. Poikkeavuus ei rajoitu pelkästään tähän, vaan tietosankirja kuvaa Suomen tataareja myös positiivisin sanankääntein. Luvussa nostetaan esille Volgan tataarien yhteydet Suomeen ja erityispiirteitä tästä ryhmästä:

[...] *Suurin osa lännenpuolisia V. t:ejä muodostaa erikoisen ryhmän n. s. mišäärit (ks. Meššera 106), joita on levinnyt muuallekin. V. t. polveutuvat Kultaisen ordan ja myöhemmän Valkoisen ordan tataareista ja ovat lähimmin sukua baškiireille, joitten kanssa he ovat suuresti sekaantuneet ja joiden kanssa voi katsoa heidän siitä syystä muodostavan yhden kansallisuuden (yhteensä 6,5 milj.). V.t harjoittavat menestyksellä maanviljelystä ja kaupankäyntiä. (Niznij.Novgorodin mišäärit käyvät Suomessa kulkukauppaa), ovat säästelijäitä, rehellisiä ja ahkeria sekä suuresti innostuneita kansallisuutensa säilyttämisestä ja sen sivistystason kohottamisesta. V. t:lla on huomattavan suuri oma kirjallisuutensa (n.s. Kasaanilainen sivistyskeskus), tosin enimmäkseen osmanilaisten mallien mukainen, ja heidän joukostaan kohoaa varakas ja täysin eurooppalaistunut sivistyneistö. Viime aikoina sivistyneet ovat ottaneet kansallisuudelleen nimitykseksi „pohjoiset turkkilaiset” mutta rahvas käyttää yleensä itsestään nimitystä musulman. muhammedinuskoinen.¹⁰⁷*

Tämä kuvaus Suomen tataareista on lähdeaineistossani ainutlaatuinen poikkeustapaus. Kyseinen katkelma on ainoa positiivinen kuvaus tataareista tutkimus- ja tietokirjojen joukossa. Tämä on myös positiivisempi ilmaisu kuin yksikään lehdistöstä löytynyt artikkeli Suomen tataareista. Heidän kuvaamisensa säästeliäiksi, rehellisiksi ja ahkeriksi on vaikea sovittaa siihen maailmankuvaan, joka oli vallalla vuosina 1917–1925. Tämän takia onkin tarpeellista kiinnittää huomiota siihen, kuka on ollut artikkelin vastaava tekijä. Jokaisen tataareja koskevan *Tietosanakirja*-sarjan artikkelin on kirjoittanut sama nimimerkki G.J.R.; nämä nimikirjaimet kuuluvat Gustaf John Ramstedtille. Gustaf John Ramstedt (1873–1950) on yksi Suomen historian eturivin tutkijoista. Hän toimi niin Helsingin

¹⁰⁶ Vanhempi nimitys alueen tataarikansoista, joista eriytyi pieni poikkeava vähemmistönsä

¹⁰⁷ Ramstedt, Gustaf, John, ”*Volgan tataarit*” *Tietosanakirja*. 10. osa, *Työehtosopimus–Öölanti*. Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki, 1919, s.1478.

yliopiston altailaisen kielitutkimuksen professorina kuin myös Suomen asiainhoitajana Kaukoidässä vuosina 1919–1929. Hän teki useita tutkimusmatkoja Aasiaan tarkoituksenaan tutkia paikallisia puhuttuja kieliä, aina Volgalle, Mongoliaan Etelä-Venäjän kalmukkiarolle, Kaukasiaan (Dagestaniin), Afganistanin rajalle ja Itä-Turkestaniin saakka vuosien 1898–1912 välisenä aikana.¹⁰⁸ Ramstedtin näkemykset itäisistä kansoista ovat tutkimusmatkojen ja vuosia Aasian syrjäseuduilla vietetyn ajan myötä varmasti muovautuneet hyvin erilaisiksi kuin mitä yleinen Venäjän itäisistä kansoista oli vallalla. Itäisiin kansoihin perehtyneenä, heidän parissaan aikaa viettäneenä ja heitä tutkineena voidaan olettaa, että Ramstedtin näkemykset heistä olivat lähempänä todellisuutta, kuin aikansa yleiset kuvaukset. On myös huomioitava, että vietetty aika näiden kansojen parissa on saattanut kääntää Ramstedtin näkemyksiä myös positiivisemmiksi jättäen negatiivisempia piirteitä vähemmälle huomiolle. Tästä mahdollisuudesta huolimatta voidaan todeta tataariyhteisön omiin kuvailuihin ja ulkomaalaisia kohtaan negatiivisesti värittyneeseen mediaan verratessa Ramstedtin tutkimuksiin pohjautuvien kuvailujen olleen aikalaisteksteistä lähimpänä totuutta.

4.2 Oma Maa -kirjasarja

Valitsin *Oma Maa* -kirjasarjan tarkastelun kohteeksi, sillä se omaa merkittävää painoarvoa aikalais- ja historiakuvan syntymiseen ja se oli aikansa kokonaisuudessa kattavin tietokirjateos. Tämän teoksen laajuuden ja merkittävyyden pohjalta on helppo laaja-alaisesti sanoa, mistä tuolloin kirjoitettiin ja miksi. *Oma Maa* -kirjasarja toi uutta informaatiota suuren yleisön tietoisuuteen. Se on kirjoitettu instituutioiden ja asiantuntijoiden näkökulmasta. Kirjasarja toimii tutkimukseni tieteellisten aikalaisteosten yhtenä kulmakivenä, johon vertaan muita teoksia, ja pyrin rakentamaan tätä kautta kuvaa siitä, millaiset mielikuvat vähemmistökansoista ja kulttuureista vallitsi 1920-luvun tieteellisissä piireissä. Otin tarkasteltavaksi kokoelmasarjan kolmesta painoksesta sen toisen painoksen, sillä se on sarjan painoksista ainoa, joka ilmestyi tutkimukseni aikajänteellä välittäen aikalaiskuvaa. Ensimmäiseksi onkin hyvä tarkastella sitä, millaisissa olosuhteissa kirjasarja on syntynyt.

Kuten teoksessa *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen* todetaan, sarjan painoksista on saatavilla vain vähän tietoa. Kirjasarja on ollut laajuudeltaan niin kunnianhimoinen ja monitieteinen teos, ettei kukaan yksittäinen henkilö ole sitä voinut arvioida. Yleisiä ja kirjasarjan kokonaisuuteen viittäviä kommentteja teoksesta on sen sijaan tehty. Ne ovat olleet järjestään positiivisia arvioita, kun

---

¹⁰⁸ Halén, Harry, *Ramstedt, Gustaf John (1873 - 1950) altailaisen kielitutkimuksen professori, diplomaatti*, Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 1997.

taas kriittisiä kommentteja kirjasarja ei ole saanut lainkaan. Kritiikkiä on ollut oikeastaan vain siitä, että aihealue mitä *Oma Maa* -sarja kattaa on niin laaja, ettei kyetty rakentamaan kattavaa kuvaa kulttuurihistoriasta edes tämän kirjasarjan kansien sisälle.¹⁰⁹ Ajatus *Oma maa* -sarjan julkaisemisesta lähti tarpeesta luoda yleissivistäviä tietoteoksia koko kansan luettavaksi. Projekti lähti liikkeelle E. G. Palménin ajatuksesta, jonka hän esitti WSOY:lle. 1900-luvun alussa sensuuri hölleni Suomessa, mikä toimi sytykkeenä uuden ja kattavamman tietokirjallisuuden tekemiselle. *Oma Maa* saikin tässä kontekstissa suuren merkityksen sen laajan suosion myötä. Se on nähty suomalaisen kansansivistykseen ja historiantajuun vahvasti vaikuttaneena tekijänä.¹¹⁰

Samaan aikaan tuotettiin myös kattava ja moniosainen *Tietosanakirja*-kokoelma, jota tarkastelin aikaisemmin tässä luvussa. *Oma Maan* ensimmäinen painos ilmestyi vuosina 1906–1911 useana vihkosena. WSOY painoi teossarjaa yli 10 000 kappaletta, ja vihkoja myytiin yhden markan kappalehintaan, joista jokainen piti sisällään noin 16 sivua. *Oma Maa* oli jaettu kalenterivuoden mukaan, mikä oli toimiva tapa vihkomuotoisessa formaatissa. Kääntöpuolena tälle julkaisumuodolle on tosin sirpalemaisuus, sillä suuret teemat eivät mahtuneet pienille vihkosille, vaan niihin palattiin useaan otteeseen, mikä auttamatta sumentaa kokonaiskuvaa. Kun kirjasarjan ensimmäinen painos oli loppuunmyyty viisi vuotta viimeisen osan ilmestymisen jälkeen, heräsi Suomessa tarve tehdä tästä uudistettu toinen painos uusilla avauksilla korvaamaan vanhentuneiksi käyneitä artikkeleita. WSOY laati uudesta painoksesta vielä aiempaa laajemman painoksen ylittäen edeltäjänsä yli 12 000 kappaleella. Kirjasarjan sivumäärä kasvoi myös 4 840:sta 6 300:een sivuun. Teos ilmestyi edelleenkin vihkosina vuosina 1919–1925, minkä jälkeen se lyötiin kuuteen suuren kirjaan. Palmén ehti suunnitella myös *Oma Maan* toista painosta, mutta hän menehtyi joulukuussa 1919. Uusiksi toteuttajiksi valittiin professorit K. O. Lindeqvist, G. Melander ja Kaarle Krohn ja toimitussihteeriksi Yrjö Karilas. *Oma maa* -sarjan artikkelit korostivat selvästi kansallisvaltion syntyä, suomalaisuutta ja taistelua venäläisyyttä vastaan. Tällä pyrittiin rakentamaan yhtenäinen kansallisvaltio ja osaltaan peittämään sisällissodan mukanaan tuomia jännitteitä sekä vähentämään yhtenäisyyden kannalta kiusallisia vastakkainasetteluita kotimaassa. On muistettava, että *Oma Maa* -kirjasarjan kaikki kolme painosta on kirjoitettu politisoituneena aikana. Ensimmäinen painos julkaistiin heti suuralakon

---

¹⁰⁹ Karonen, Petri & Räihä Antti ”Oma Maa – kirjasarja ja instituutioiden historia”. Karonen, Petri & Räihä Antti, (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen, Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*, SKS: Helsinki, 2014, s.12.

¹¹⁰ Karonen & Räihä ”Oma Maa – kirjasarja ja instituutioiden historia”. Karonen & Räihä, (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen*, 2014, s.16.

jälkeen venäläistämiskausien suvantovaiheessa vuosina 1906–1911. Toinen painos julkaistiin vuosina 1919–1925, kun sisällissodan muisto oli vielä tuore, ja kolmas painos vuosina 1958–1962.¹¹¹

Toista painosta *Oma Maa* -kirjasarjasta tutkittaessa esille ei noussut niinkään se, mitä tataareista kirjoitettiin, vaan pikemminkin se, mitä heistä ei kirjoitettu. Tataareista löytyi kirjasarjassa hämmästyttävän vähän tietoa, ja sarjan laajuuteen peilaten ja sen tarkkoja kuvauksia myötäillen on oletettavaa, että tataarit on jätetty tarkoituksellisesti pois artikkeleista. On hyvä tiedostaa aluksi, mistä asetelmasta Suomessa käsiteltiin muualta tulleita ihmisiä. Esimerkki tällaisesta suomalaisen kansallisen kuvan rakentamisesta ja siitä, miten suomalaiset halusivat peilata itseään muihin kansoihin, nousee esille selvästi *Oma Maa* -kirjasarjan kuudennessa osassa:

Saamme edelleenkin suorittaa länsimaisen kulttuurin itäisimmän etuvartion raskasta tehtävää. Kuten jo lähes vuosituhannen ajan törmäävät täällä vieläkin vastakkain ehkä kiivaammin kuin milloinkaan aikaisemmin läntinen meren uurtama ja itäinen manner-Eurooppa. Emme voi antautua hentomielisiin unelmiin ikuisesta maailmanrauhasta. Miekka ja muurauslaasta kädessä on täällä tehtävä työtä. Sellainen työ on kieltämättä raskasta ja tuskallista.¹¹²

Kansan asemasta puhuttaessa yllämainittu katkelma on mielenkiintoinen esimerkki omakuvan peilaamisesta. Suomessa rakennettiin tuolloin kuvaa länsimaisen sivistyksen itäisimpänä linnoituksena, jonka kohtalona oli kestää itäisellä rajalla ja näyttää esimerkkiä muille itäisille valtioille sivistyksen kasvusta ja ylläpitämisestä. Luvussa Suomea kuvailtiin sitkeäksi kansaksi, joka on kasvanut erilliseksi valtiokseen Ruotsin ja Venäjän yhteenottojen välissä. Kuvaus on sankarillinen ja kirjassa korostetaan yhtäläisyyttä ja veljeyttä Ruotsin kanssa, siinä missä venäläisyydestä puhutaan uhkana. Tämän mentaliteetin pohjalta on helpompi käsittää muita kirjassa esiintyviä näkemyksiä.

Ajatus tietoisesta ulosjättämisestä nousee pinnalle *Oma Maa* -kirjasarjan neljännen osan luvussa. Luku on kirjaimellisesti nimetty käsittelemään uskonnollisia vähemmistöjä ja tätä koskevaa lainsäädäntöä Suomessa. Asiaa käsitellään syvältä historiasta asti, jo vuoden 1686 kirkkolaista juontaen, todeten Suomessa olevan kipeä tarve laajennetulle uskonnonvapaudelle. Tästä huolimatta luku keskittyy käsittelemään ainoastaan eri suuntauksiin kristillisen kirkon sisällä. Luvussa nousee esiin uskonnonvapautta koskeva lainsäädäntö, etenkin katolilaisten ja ortodoksien näkökulmasta.¹¹³

Kun puhutaan eriuskolaisista, on huomioitava, että tämän käsitteen sisälle eivät mahtuneet muslimit,

---

¹¹¹ Karonen & Räihä, ”*Oma Maa – kirjasarja ja instituutioiden historia*”. Karonen & Räihä, (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen*, 2014, s.21–23.

¹¹² Hytönen, Viljo, ”Suomen kansan asema.”, teoksessa *Oma- maa, Osa VI*, toinen painos, 1926, s.1033.

¹¹³ Ruuth, Martti, ”Uskonnollinen separatismi ja uskonnonvapautta koskeva lainsäädäntö Suomessa”. Teoksessa *Oma- maa, Osa III*, toinen painos, 1922, s.712.

juutalaiset ja muut vähemmistöuskonnot. Eriuskolaisuus käsitti luterilaisesta kirkkokunnasta eriäviä kristillisiä uskon tunnustuksia.

Varsinaisia eriuskolaisia alkoi meillä mainittavammassa määrin ilmetä vasta 1880-luvulla. Nämä kuuluivat pääasiallisesti kolmeen ryhmään, nim. baptistiseen, metodistiseen, ja vapaakirkolliseen. Sitä paitsi on siellä täällä adventistiseen, russelilais, helluntailiike y. m. protestanttisiin lahkoihin kuuluvia henkilöitä sekä roomalais-katolilaisia jokunen määrä. Kaikki nämä eriuskolaisryhmät ovat syntyneet ulkomailta tulleitten vaikutusten johdosta.¹¹⁴

Ulkomaalaisista vaikutteista ei puhuta luvussa tämän enempää. Juutalaisista ja muslimeista ei mainita artikkelissa lainkaan, eikä uskonnonvapautta käsitellä kristillisen kirkkokunnan ulkopuolelta. Ainoa asia, joka ollenkaan viittaa muihin uskontokuntiin on kohta, jossa viitataan uskonnonvapauslain tuomiin oikeuksiin:

Joka tapauksessa on jo v:sta 1919 asti ollut täydessä voimassa Suomen tasavallan mainittuna vuonna hyväksytyt ja vahvistetun hallitusmuodon säädös, että ”Suomen kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet ovat riippumattomat siitä, mihin uskonnolliseen yhdyskuntaan hän kuuluu tai kuuluuko hän mihinkään sellaiseen yhdyskuntaan”, kuitenkin sillä rajoituksella, että ”julkisiin virkoihin nähden ovat kuitenkin voimassa siitä säädetyt rajoitukset, kunnes lailla toisin säädetään.”¹¹⁵

Uskonnonvapaudesta puhuttaessa ja lain asetuksia sivutessa on nähtävästi tehty tietoinen valinta, ettei muunuskoisia käsitellä *Oma maa* -kirjasarjassa, vaikka kristillisen kirkkokunnan ulkopuoliset tekijät olivat olleet yksi syy uskonnonvapauslain säätämiseksi.

Suomessa oli ollut jo paljon ennen *Oma Maan* ensimmäisen painoksen ilmestymistä historiansa toiseuden poissulkemisesta argumentaation ja käytännön keinoin. Suomalaisen nationalismin ja kansan oman etnisen tuntuensa herätessä 1800-luvulla oli alkanut jo etnisesti suomalaisten erottelu ”meiksi”, erilleen ”muista”. Tämä tarkoitti tiettyjen etnisten ja kielellisten ryhmien entistä selvempää erottumista kansan parista ja näin ollen myös sen problematisoitumista. Nämä erottumiset konkretisoituivat esimerkiksi senaatissa käsiteltyinä ”kielikysymyksenä”, ”juutalaiskysymyksenä”, ”mustalaiskysymyksenä” ja ”venäläiskysymyksenä”. Nämä kysymykset ja ihmisten lokerointi ”normaalin” ulkopuolelle ovat luoneet negatiivista rajanvetoa enemmistöjen ja

---

¹¹⁴ Ruuth, ”Uskonnollinen separatismi ja uskonnonvapautta koskeva lainsäädäntö Suomessa”. *Oma- maa, Osa III*, toinen painos, 1922, s.710.

¹¹⁵ Ruuth, ”Uskonnollinen separatismi ja uskonnonvapautta koskeva lainsäädäntö Suomessa”. *Oma- maa, Osa III*, toinen painos, 1922, s.713.

vähemmistöjen väliin Suomessa, mikä on johtanut stigmatisoitumiseen ja suhteuttamisen vaikeuteen ihmisryhmien välillä.¹¹⁶

Oma Maa -kirjasarjan neljännessä osassa Paavo Virkkusen kirjoittama luku *Uskonnolliset ja hyväntekeväisyisyhdistykset* tukee vahvasti päätelmää siitä, että vähemmistöjen pois jättämisen kirjasarjasta on ollut mitä todennäköisimmin tietoinen päätös. Luku käsittelee nimensä mukaisesti Suomessa tuolloin olleita uskonnollisia ryhmiä ja hyväntekeväisyisyhdistyksiä. Kuten aiemman tutkimuksen perusteella tiedämme, Suomessa oli toiminut jo vuodesta 1915 alkaen Helsingin musulmaanien hyväntekeväisyysseura ry. Tavoitteenaan sillä oli edistää kulttuurisia ja uskonnollisia perinteitä uudessa ympäristössä, tarkoittaen siis käytännössä seurakunnan toimintaa ja jumalanpalvelusten toteuttamista. Suomessa ei ollut ennen vuotta 1922 uskonnonvapautta, joten uskonnollisen toiminnan täytyi tapahtua yhdistyksen nimissä.

On toki huomioitava, että Helsingin musulmaanien hyväntekeväisyysseura ry:tä ei ollut vielä virallisesti perustettu, kun *Oma Maa* -kirjasarjan ensimmäinen painos julkaistiin vihkosina vuosien 1906–1911 välisenä aikana. On luonnollista, ettei vielä tuolloin tataarien toiminnasta oltu uutisoitu tai puhuttu julkisuudessa sen enempää ja yhteisön olemassaolo ei ollut vielä suuren yleisön tiedossa. Tutkiessani *Oma Maan* toista painosta huomasin kuitenkin, että se on päivitetty pääosin vastaamaan 1920-luvun tarpeita. Luvussa *Uskonnolliset ja hyväntekeväisyisyhdistykset* oli käsitelty 1920-luvun lähetystoimintaa Japanissa sekä pyhäkoulujen määrää Suomessa. Näiden päivitysten myötä olisi oletettavaa, että kirjan koko luku olisi päivitetty ja näin ollen Helsingin musulmaanien hyväntekeväisyysseura ry olisi päätynyt edes korvamerkinnäksi lukuun ainoana islamilaisena yhdistyksenä Suomessa. Näin ei kuitenkaan asia ole, eikä luvussa mainita sanallakaan yhtäkään ulkomaalaista, vieraskielistä tai muuta uskontoa tunnustavaa yhdistystä, vaikka Suomessa tuolloin oli esimerkiksi muslimien ja juutalaisten vähemmistöjen yhdistyksiä.

Juutalaisten yhdistyksiä Suomessa on toiminut lukuisasti vuodesta 1864 alkaen. Judiska Fruntimmers Vägörenhetsförening, (lyhennettynä Fruntta), on esimerkiksi yksi yli vuosisadan toimineista juutalaisten yhdistyksistä. Juutalaiset naiset perustivat sen hyväntekeväisyisyhdistyksekseen vuonna 1898. Sen lisäksi juutalaisilla on ollut Suomessa aktiivisena hautausyhdistys Chevra Kadisha, joka on perustettu vuonna 1864 ja on rekisteröity heidän ensimmäiseksi yhdistyksekseen. Tämän lisäksi tuolloin oli toiminnassa Sairasapuyhdistys Bicur Cholim. Vuonna 1920 perustettiin yhdistyksen perussäätiöksi Keren Hayesod. Tämän lisäksi on vielä Keren Kajemet Finland ry, joka perustettiin

---

¹¹⁶ Häkkinen, Antti & Tervonen, Miika, ”Johdanto”. Häkkinen, Antti & Pulma Panu & Tervonen Miika, (toim.), *Vieraat kulkijat — tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan*. SKS: Helsinki, 2005, s.10–11

Baselin 5. sionistikongressissa vuonna 1901.¹¹⁷ Näistäkään yhdistyksistä ei ole luvussa *Uskonnolliset ja hyväntekeväisyisyhdistykset* edes mainintaa, ja on hyvin epätodennäköistä, että näin laaja yhteisötoiminta juutalaisten keskuudessa olisi jäänyt huomioimatta aikansa tutkijoilta ja poliittisilta aktiiveilta. Tuolloin Euroopassa levinnyt antisemitismi vaikutti myös suomalaisten näkemyksiin, ja juutalaiset ovat olleet huomioituna suomalaisessa yhteiskunnassa 1920-luvulla. Tämä viittaa vahvasti siihen, ettei vähemmistöistä yksinkertaisesti haluttu puhua *Oma Maa* -kirjasarjassa.

Luvussa käsitellään ainoastaan kristillisiä uskonnollisia- ja hyväntekeväisyisyhdistyksiä. Luvussa mainittavia yhdistyksiä ovat esimerkiksi *Suomen raamattu (piplia)seura*, *Evankeelinen seura*, *Suomen lähetysseura*, *Diakonissalaitos*, *Suomen merimieslähetysseura*, *Suomen lutherilainen evankeliumi-yhdistys*, *nuorten miesten ja naisten kristilliset yhdistykset*, *Herättäjä-järjestö* ja *Suomen kirkon sisälähetysseura*.¹¹⁸ Lista on hyvinkin yksityiskohtainen, käsitellen aina perustamisvuoden, perustajat, tarkoituksen ja seurojen merkityksen. On ollut todennäköisesti tietoinen valinta ottaa käsitteleväksi tässä luvussa vain ja ainoastaan kristilliset yhdistykset.

Kun tulkitaan *Oma Maa* -sarjan uskontoa ja hyväntekeväisyisyhdistyksiä käsitteleviä tulkintoja on tärkeä muistaa, että tuolloin vallalla oli evolutionistinen käsitys uskonnosta ja sen asteittaisesta kehityksestä. Monet *Oma Maan* kirjoittajista uskoivat myös, että sisäistetty yksilön kristillinen kokemus ja ajatusmaailma olivat henkisen kehityksen päätepiste, jota ylemmäs ei voinut yltää ja johon jokaisen piti pyrkiä.¹¹⁹ Tämä määrittä uskontojen välistä hierarkiaa, jossa alimmalla asteella olivat pakanauskonnot, seuraavaa astetta edusti keskiajalla vallalla ollut katolilaisuus, ja ylintä tasoa yksilöitynyt uskontunnustus herätysliikkeiden kautta, jonka piiriin katsottiin myös uskonnonvapaus, jonka toivottiin tarkoittavan vapaasta tahdosta syntynyttä kristillisyyttä. Tätä positiivista asennoitumista kristinuskoon ja luterilaiseen valtionkirkkoon *Oma Maassa* selittää sen kirjoittajien monet yhteydet kirkkoon. Monilla artikkelien kirjoittajista on joko teologinen koulutus, virka kirkossa tai muuta kirkollista taustaa. Kirkko merkitsi monelle kirjoittajalle sivistystä ja kansan perimmäistä selkärankaa, mikä näkyy suhtautumisessa koko kristilliseen kirkkokuntaan ja sen historiaan sen perustamisesta asti.¹²⁰

---

¹¹⁷ Helsingin juutalainen seurakunta: yhdistykset, [<http://www.jchelsinki.fi/fi/yhdistykset>]. Luettu 25.1.2017.

¹¹⁸ Virkkunen, Paavo ”*Uskonnolliset ja hyväntekeväisyisyhdistykset*” Teoksessa, *Oma- maa, Osa IV*, toinen painos, 1923, s.638–647.

¹¹⁹ Eilola, Jari & Salonen, Kirsi, ”Kirkko ja uskonto kansakunnan selkärankana”. Karonen, Petri & Rähä Antti, (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen, Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*, SKS: Helsinki, 2014, s.58.

¹²⁰ Eilola, & Salonen, ”Kirkko ja uskonto kansakunnan selkärankana”. Karonen & Rähä (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen*, 2014, s.81–82.

Oma Maa -sarja eikä *Tietosanakirja* -sarja tarjonneet tarpeeksi tyydyttäviä tuloksia muslimien käsittelystä tieteellisesti tai tietokirjatasolla ja nostatti sen sijaan pikemminkin lisää kysymyksiä. Tämän takia otin käsiteltäväksi lisäksi muitakin tuon ajan teoksia, kuten Suomen lähetysseuran teoksen *Kristinuskon Voittokulku*, joka on suuntautunut muiden uskontojen kanssa toimimiseen. Kirja on julkaistu vuonna 1927 ja tarkastelee maailmaa kristinuskokeskeisesti sekä tarjoaa aikalaisnäkemystä kristinuskon lähetysseurojen ja aktivistien perspektiivistä. Kirjan sisältöä avaamalla voimme suhteuttaa sitä, kuinka islamilaiseen maailmaan ja arvoihin suhtauduttiin lähetysseuran tasolta.

4.3 Uskonnollisista tietokirjoista

Yksi aikansa tutkimuskirjoista jota olen käyttänyt lähteenäni, on käännösteos *Kristinuskon voittokulku: lähetysthistoria*. Kirjan on painanut Suomen lähetysseuran vuonna 1927 Kuopiossa osakeyhtiö Kuopion uudessa kirjapainossa, Suomen lähetysseuran kustantamana. Kirjan alkuperäisteos on ilmestynyt aluksi ruotsiksi nimellä *Kristendomens väg till folken* (SKD 1919). Kirjan on kirjoittanut ruotsalainen Gertrud Aulén ja sen liitteenä olevan *Suomen pakanalähetystoimi* -osion on kirjoittanut Kustaa Adolf Paasio. K. A Paasio oli Suomen Lähetysseuran kuudes lähetysjohtaja. Kirjan julkaisun aikaan hän toimi Sörnäisten kristillisen kansanopiston johtokunnan puheenjohtajana. Paasion osio *Suomen pakanalähetystoimi* ei sisältänyt tataareihin, kotimaahan tai Venäjään kohdistuvaa lähetystoimintaa, joten kyseisestä osiosta en mainitse tutkimuksessani tämän enempää.

Gertrud Aulénista löytyi tietoa suhteellisen vähän. Taustoja selvittelemällä hänestä selvisi, että hänen koko nimensä on Gertrud Johanna Maria Aulén (1881–1952). Gertrud oli lyhyen aikaa Bredsättrasin ensimmäinen naispuolinen saarnaaja. Myöhemmin hän toimi Sigtunassa opettajana ja siitä myöhemmin sijaisrehtorina Sigtuna opistossa.¹²¹ Tietoja hänen siviilisäädystään, elämän muista vaiheista ja henkilökohtaisista puolista ei tutkimalla löytynyt. Voimme olettaa lähetystyön ja kristillisen vakaumuksen olleen häneen eniten vaikuttaneita yksittäisiä tekijöitä.

Valitsin kirjan osaksi tarkasteltavia teoksia, sillä 1920-luvulla lähetysseuroilla oli suuri rooli valtionkirkossa, ja käännytystyötä tehtiin monessa maassa. Teoksen kuvauksista saa hyvin selville, mikä tuon ajan kirkollisten ammattilaisten suhde oli islaminuskoon ja millä tavalla asiaa lähestyttiin. *Kristinuskon voittokulku* kuvailee luvussa *Muhammedilainen maailma: muhammedilaisuuden*

---

¹²¹ Gertrud Aulén(1881 – 1952) Gertrud var en kort tid Bredsättras första kvinnliga predikant. Senare i Sigtuna, lärare och vikarierande rektor vid Sigtuna folkhögskola. [Kääntänyt Johannes Asikainen]

leveneminen sitä, kuinka islamilaiseen maailmaan tulisi suhtautua ja mikä sen suhde on kristitylle maailmalle ja käännytystyölle:

*Muhammedilaisen problemin edessä herää monta kysymystä: millainen on tämä uskonto olemukseltaan, missä on sen voima, mitä se merkitsee niille kansoille, jotka sitä tunnustavat? Kuinka se voi mukautua aikamme politisiin ja sivistyksellisiin olosuhteisiin? — Millainen on sen suhde kristinuskoon ja kuinka kristinusko suhtautuu siihen?*¹²²

*Saattaisi luulla, että molemmilla uskonnoilla on niin paljon kosketuskohtia, että ne saisivat muhammedilaiset suhtautumaan lempeästi kristinuskoa kohtaan. Mutta päinvastoin onkin niin, että kristittyjä vihataan enemmän kuin pakanoita.*¹²³

*Muhammedilaisuuden suhtautumisen kristinuskoon voi ilmaista kahdella sanalla: viha ja ylenkatse. Luonnollisesti voi muutamien yksityisten — varsinkin sivistyneiden ja lahjakkaiden muhammedilaisten — keskuudessa olla vallalla toinen mielipide. Tosiasia on kuitenkin, että islam on tietoisesti vihamielisellä kannalla kristinuskoon.*¹²⁴

*Tilanne länsimaisesti sivistyneessä muhammedilaisessa maailmassa tuntuu siinä olevan seuraava: suuri ja toimintahaluinen ryhmä koettaa vahvistaa ja ”modernisoida” islamia, toinen suuri ryhmä on jättänyt sikseen islamin ja yleensä kaiken uskonnon, toiset ovat kriittisiä sitä kohtaan ja etsivät vakavasti totuutta. Heidän keskuudessaan esiintyy kaikkia vivahduksia, mutta varmaa on, että kristillinen kulttuuri aikaansaa voimakkaita liikkeitä ja levottomuutta islamin keskuudessa.*¹²⁵

Kristinuskon voittokulussa viitataan pääsääntöisesti maihin, joiden valtauskonto on islam ja joissa kristityt koittavat tehdä käännöstyötä. Kirjan tekstin tarkoitus on oletettavasti ollut todentaa käännytystyön vaikeutta, mutta toisaalta välittää selvästi sitä yleisasennetta, jonka sen ajan kristinuskon edustajat ja kirkon työntekijät omasivat islaminuskokoisista. Islaminusko nähtiin alempiarvoisempänä kuin kristinusko. Tämän takia kristityillä oli moraalinen velvollisuus koittaa käännyttää muslimeja kristityiksi muslimien oman edun tähden. Islam nähtiin myös mystisenä ja jopa vaarallisena vastustajana kristinuskolle sen laajan levinneisyyden ja hartaiden uskovien tähden. Lähetystoimi rakentaa kuvailuissaan myös selviä vastakkainasetteluita uskontojen välille. Muslimit eivät selvästi olleet samalla viivalla kristittyjen kanssa, mitä tuli yleisiin mielikuviin luonteesta, sivistyksestä ja kulttuurista.

---

¹²² Aulén, Gertrud, *Kristinuskon voittokulku: Lähetystoimien historia*, Helsinki, 1927, s.229.

¹²³ Aulén, *Kristinuskon voittokulku*, 1927, s.248.

¹²⁴ Aulén, *Kristinuskon voittokulku*, 1927, s.250.

¹²⁵ Aulén, *Kristinuskon voittokulku*, 1927, s.239.

Tataarit todennäköisesti nähtiin kuuluvaan näihin ”*muutamien yksityisten — varsinkin sivistyneiden*” muslimien joukkoon edustaessaan vähemmän traditionaalista ja ulkoisista uskontunnustuksista riippumatonta Kultaisen ordan suuntausta. Tästä huolimatta näkemykset heistä ovat olleet lähetyseuran tulkinnoissa alempana kuin mitä ne ovat olleet tapakristityistä. Tataarioppineisto kannatti jadidismia (arab. usul al-jadid, uusi metodi). Tämä oppi ja sen edustajat painottivat islamin olevan harmoniassa tieteen ja demokratian kanssa, viitaten siihen ettei sharia-laki ollut absoluuttinen ohjenuora. He pyrkivät tämän pohjalta parantamaan yhteiskuntaa ja kouluopetusta, muun muassa uusimalla oppikirjoja ja vaatimalla naisten aseman parantamista samalla, kun he pyrkivät integroimaan tataarit osaksi nykyaikaa ja kehittämään teollisuutta.¹²⁶ Tataarien vapaamielisyys uskontoa kohtaan ei muuttunut Suomeen muutettaessakaan. Musliminaiset pukeutuivat Suomessa muodin mukaan ja käyttivät huntua vain moskeijassa, jossa he osallistuivat miesten kanssa yhtä lailla jumalanpalveluksiin. Seka-avioliitot olivat tataarien yhteisössä sallittuja jo Suomeen saavuttaessa, ja seka-avioliittoparit saivat jäädä seurakunnan jäseniksi.¹²⁷

Uskonnonvapauslaki: sen voimaantuleminen maassamme ja lähimmät seuraukset on Erkki Kailan teos jossa käsitellään nimensä mukaisesti uskonnonvapauslakia ja sen lieveilmiöitä. Kirja on painettu Helsingissä Otavan toimesta vuonna 1923. Kirja on ilmestynyt samana vuonna kuin uskonnonvapauslaki on ratifioitu, ja se tarjoaa tarkan aikalaiskuvan uskonnonvapauslain voimaantulemisesta. Kirja on hyvä täydennys muihin käyttämiini aikalaisiteksiin pelkästään uskonnonvapauslakiin keskittyvän perspektiivinsä johdosta. Kun uskonnonvapauslaki astui voimaan, oli luterilaisen papiston suhtautuminen siihen pääsääntöisesti neutraali. *Uskonnonvapauslaki* -kirja sivuaa kirkkolain 121§ pykälää, joka koskee vierasuskolaisiin suhtautumista. Siinä säädetään:

*”Vierasuskolaiselle älköön pappi tyrkyttäkö virkapalvelusta, mutta jos häntä vapaaehtoisesti pyydetään vieraan uskonopin tunnustajalle tekemään papillista palvelusta, älköön sitä kieltäkö, ja suorittakoon silloin toimituksensa luterilaisen kirkon käsikirjan mukaan.” Pykälä kohdistuu ilmeisesti kristillisen uskonopin tunnustajiin (ruots. främmande trosbekännare) eikä sentähden anna mitään johtoa siihen, miten on suhtauduttava niihin, jotka uskonnonvapauslain johdosta eroavat kirkosta yhtymättä muuhun uskontokuntaan. Kirkkolaki ei tähän asiaan anna eikä voikaan antaa mitään johtoa.*¹²⁸

Vaikka kyseinen kohta selvästi on osoitettu muihin kristillisen uskontokunnan todistajiin, on sen peruseriaate sovellettavissa myös muihin järjestäytyneisiin vierasuskoiisiin. Papilla on sallimus

¹²⁶ Laitila, ”Islam venäjällä”. Teoksessa, Turunen, (toim.), *Kirkot ja uskonnot itäisessä Euroopassa*, 2010, s.219–220.

¹²⁷ Ketola, Kimmo, *Uskonnot Suomessa 2008: Käsikirja uskontoihin ja uskonnollistaustaisiin liikkeisiin*, Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 102: Vammala, 2008, s.184-185.

¹²⁸ Kaila, Erkki, *Uskonnonvapauslaki*, Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki, 1923, s.67–68.

tarjota virkapalveluksiaan kenelle tahansa, jos sitä heiltä vapaaehtoisesti pyydetään. Tutkimuksissani en ole löytänyt tataarien kohdalla tapauksia, joissa kristillisten pappien palveluksia olisi käyty henkilökohtaisesti pyytämässä yhteisön toimesta. Tämä on itsessään mielenkiintoista uskontojen myötäelämistä ja -vaikuttamista ja olisi itsessään mielenkiintoinen aihe tutkimukselle. Kaila ei käsittele kirjassa sen enempää papiston suhdetta muun uskoisiin, kuten juutalaisiin tai muslimeihin. Heidän annettiin toimia omina uskonnollisina yhdistyksinään ja pitää huolta oman yhteisönsä jäsenistä, mikä nousee esille myös uskonnonvapauden käsitellessä.

Uskonnonvapauslain täytäntöönpanoasetuksen mukaan uskontokuntain jäsenten pitäisi olla siviilirekisterissä, mutta todellisuudessa ainakin eräillä edelleen on omat henkilöluettelot. Tällaisina uskontokuntia laajemmassa mielessä on mielestäni pidettävä vain ne uskonnolliset yhtymät, joilla on vakaantunut tunnustuksellinen oppi ja seurakuntajärjestys.¹²⁹

Tämä kohta koskee mitä todennäköisimmin tataareita. Tataareilla oli jo kauan ennen muhammettilaisen seurakunnan perustamista hyvin järjestäytynyt hengellinen toimitus. Aikaisemman tutkimuksen pohjalta tiedämme myös, että esimerkiksi Viaporin-Helsingin sekä Viipurin linnoituksen imaamit pitivät omista seurakuntiensa jäsenistä metrikkakirjoja jo 1800-luvun alkupuolella.¹³⁰ Metrikkakirjat ovat perinteisesti ortodoksisten seurakuntien historiakirjoja. Metrikkakirjoista löytyvät tarkat syntymä-, vihkimis- ja kuolinpäivämäärät. Kirjat pitävät sisällään myös muutakin, kuten henkilöiden paikkakunnan, muutot, ammatin, säädyn ja jopa kuolinsyyn. Metrikkakirjat jaotellaan kolmeen osaan syntyneiden, vihittyjen ja kuolleiden mukaan.¹³¹ Tataarit ovat todennäköisesti omaksuneet oman seurakuntansa kirjanpitoon tavan Venäjän ortodoksiselta kirkolta ja se on jäänyt seurakunnan tavaksi Suomeen saavuttaessa.

Tataarit olivat Kailan kuvauksen mukaisesti uskonnollinen yhteisö, jolla on vakiintunut tunnustuksellisuus sekä järjestäytynyt seurakunta. Tämän takia on hyvinkin todennäköistä, ettei tataareita löytynyt siviilirekisteristä, sillä vain osa oli vapaaehtoisesti kirjautunut siviilirekisteriin metrikkakirjojen lisäksi. Tätä päätelmää tukevat myös STV:n vuosikertojen ja muiden tilastojen ristiriitaiset ja puutteelliset luvut muslimeista Suomessa, jotka eivät täsmää maassa olevien muslimien todellisen luvun kanssa. Kuten aiemmassa luvussa todettiin, Suomessa oleskeli tuolloin huomattavasti enemmän muslimeja kuin mitä valtion virallisista tilastotiedoista voidaan lukea, sillä todennäköisesti viralliset tilastot saivat tiedot ainoastaan Helsingin seurakunnasta.

¹²⁹ Kaila, *Uskonnonvapauslaki*, 1923, s.19.

¹³⁰ Halén, ”Suomen tataarit”. Teoksessa, Kolbe & Löytönen, (toim.), *Suomi: maa, kansa, kulttuurit*, 1999, s.317.

¹³¹ Arkistojen portti, *Teema: sukututkimus*.

Tataareita ei mainita nimeltä kertaakaan Kailan *Uskonnonvapauslaissa*. Kirja käsittelee uskonnonvapauslakia tataarien ympärillä ja asiaan liittyviä muita juridisia elementtejä. Se, ettei tataareita teoksessa mainita, ei todennäköisesti johdu tietoisesta ulosjättämisestä, vaan siitä, että tataarit eivät olleet vielä tuolloin järjestäytyneet seurakunnaksi ja olivat uskonnonvapauslain osalta asiaan osallisia mutta eivät aktiivisia osapuolia, kuten esimerkiksi juutalaiset ja heitä varten säädetty laki mooseksenuskolaisista vuonna 1918. Teos on tutkituista asianteoksista tähän mennessä kaikkein neutraalein. Monista muista aikalaisteoksista poiketen se ei pidä sisällään monia negatiivisia yleistyksiä tai ulossulkemista. Teos on lyhyt, käsittäen vain 84 sivua, mutta osoittaa, että uskonnonvapaus herätti maassa mielenkiintoa eikä aihetta suljettu tieteellisen tutkimuksen ulkopuolelle.

Tieto- ja tutkimuskirjallisuus tarjosivat enemmän neutraalia ja informatiivista tietoa kuin samana aikana painetut sanoma- ja aikakauslehdet. Tämä ei sinällään ole yllättävää ja onkin tieto- ja tutkimuskirjallisuutta kohtaan asetettu perusolettamus. Yllättävää puolestaan on se, että näissäkin teoksissa nousi selvästi esiin vähemmistöjä kohtaan osoitettu väheksyntä ja kansallisesta kokonaisuudesta poissulkeminen. On huomioitava, että poissulkeminen ja arvottaminen ovat olleet paljon kiinni kulloisestakin kirjoittajasta ja teoksesta. Tutkimuksena kohteena olleissa teoksissa oli suuriakin eroja suhtautumisessa vähemmistöihin. Esimerkiksi *Kristinuskon Voittokulku* on kirjoitettu kristittyjen lähetyssaarnaajien toimesta ja arvottaa muut uskonnot suoraan kristinuskon alle. Tämäkin teos on ollut aikansa hyväksyttyä tietokirjallisuutta ja sen näkemykset ovat olleet aikalaisilleen paikkansa pitäviä. Tämän asetelman huomaa myös *Oma Maa* -kirjasarjassa. *Oma Maan* suhtautuminen vähemmistöihin oli tutkimuksen yllättävin löytö. Ollessaan aikansa yksi merkittävimpiä tietokirjakokoelmia voisi olettaa sarjan näkemyksien olleen neutraalimpia ja vähemmän poissulkevia. Kirjasarjassa ei käsitelty lainkaan Suomen etnisiä vähemmistöjä kristillisen kirkkokunnan ulkopuolelta ja on ollut tämän suhteen hyvin puolueellinen ja vajavainen verrokkiinsa *Tietokirjaan* nähden. Tietokirja oli kaikista tutkituista teoksista informatiivisin ja tarjosi kattavimman kuvan Suomen vähemmistöistä. Tässäkin teoksessa tarkasteltu informaatio henkilöityi yksittäisiin kirjottajiin.

5 Päätelmät

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkasteltiin suomalaisen painetun sanan luomia representaatioita muslimimaahanmuuttajista eli tataareista 1900-luvun alussa ja 1800-luvun lopussa. Tutkimuksen pääpaino on asetettu itsenäisen Suomen vuosiin 1917–1925. Nämä vuodet valikoituvat tutkimukselle keskeisiksi, sillä ne kattavat ajanjakson Suomen itsenäistymisestä muhamettilaisen seurakunnan perustamiseen asti. Seurakunnan perustaminen kertoo käytännön tasolla siitä, että tataareista oli tullut sen verran hyväksytyt osa suomalaista yhteiskuntaa, että muslimien seurakunnan perustaminen oli mahdollista. Tämä luo luonnollisen päätepisteen aikansa representaatioiden tarkastelulle. Tämän aikarajauksella tulee havainnollistettua koko yhteisön kehityskaari, vieraan vallan sotilaista ulkomaalaisiksi kulkukauppiainiksi, aina järjestäytyneeksi muslimiseurakunnaksi asti. On oletettavaa että representaatiot heistä heijastelevat heidän asemaansa suomalaisessa yhteiskunnassa ja ovat sidoksissa heidän statukseensa. Statuksen parantuessa voidaan olettaa myös painetun median kuvausten yhteisöstä parantuneen samalla. Tätä on selvitetty tutkimalla kriittisesti lähilukien aikalaislähteitä. Tutkimuksen aikalaislähteiksi ovat valikoituneet kvalitatiivisesti tilastotietoja, aikalaislehtiä sekä tutkimus- ja tietokirjallisuutta. Näiden kautta on hahmotettu niitä mentaliteetteja joita tataareja kohtaan on osoitettu ja sitä, miten ne ilmenivät käytännössä. Tutkimuksessa tarkasteltuihin tilastolähteisiin on sovellettu kvantitatiivista lähestymistä, jotta hahmotetaan tataariyhteisön koko tutkittavien vuosin aikana.

Tilastotiedoista käy ilmi, että tataareita ei aluksi osattu luokitella kunnolla tilastoihin. He olivat Venäjältä mutteivat venäläisiä, eivätkä myöskään edustaneet mitään muutakaan tunnettua kansalaisuutta, joksi heidät olisi voitu laskea omatessaan Venäjän passin. Väestötilastoissa laskettiin kylläkin tataarinkieliset ja muslimit erikseen jo 1870-luvulla, mutta nämä tilastot olivat epätarkkoja ja parhaimmillaankin vain suuntaa antavia. Tämän takia tilastoista ilmenee suuria eroja lukujen ja todellisen tilanteen kanssa. Tutkituista tilastollisista lähteistä yksikään ei antanut totuutta vastaavaa kuvaa tataarien määrästä Suomessa, vaan jokainen näistä oli laskettu alakanttiin. Turun poliisilaitoksen vanhasta yhteisarkiston kokoelmista kävi ilmi virheellisten tilastojen lisäksi tataareja kohtaan osoitettu epäluulo Suomen itsenäistymisen jälkeen vuosina 1917–1918. Monet tataarit olivat karkotusuhan alla, eivät pelkästään harjoitetun laittoman kiertokaupan vuoksi vaan myös epäilyistä vehkeilystä Suomen maata vastaan. Tämä saattaa olla sidoksissa tataarien järjestäytymiseen, mutta asiasta ei ole varmaa näyttöä. Suuri osa tataareista oli saapunut maahan pakolaisina Venäjän vallankumouksen alta.

Bolsevismi nähtiin uhkana Suomen suvereniteetille, ja pakolaisia epäiltiin usein vakoilusta ja punaisten aatteiden levittämisestä. Epäluulo pakolaisia kohtaan oli systemaattista eivätkä siltä välttyneet myöskään tataarit, joskaan epäluulo ei myöskään erityisesti kohdistunut heihin. Epäluulo pakolaisia kohtaan jatkui Suomessa liki koko 1920-luvun ajan. Tilastot eivät viitanneet siihen, että karkotusuhka olisi realisoitunut käytännön toimiksi, tai että tataareja kohtaan olisi käynnistetty muitakaan virallisia vastatoimia. Tilastoista kuitenkin ilmeni myös paikoittain nationalistista ja valtionkirkkoa tukevia näkemyksiä.

Kaikkein negatiivisimpia representaatioita tataareista ilmeni lehdistöä tarkasteltaessa. Lehdistöstä löytyi tataarien toimia ja yleistä olemusta arvostelevia artikkeleita niin 1800-luvun lopulta kuin vielä 1920-luvun puolivälistä. Vaikka joillekin tataareille olikin myönnetty Suomen kansalaisuus ja monet olivat perustaneet liikkeitä ja yhdistyksiä, nähtiin heidät silti useasti suomalaisia alempiarvoisina kansalaisina, niin sanottuina ”toisen luokan” kansalaisina. Ensimmäisenä nousee esiin eri vuosikymmenien aikana lehdissä uutisoitu arvostelu tataarien harjoittamaa kiertokauppaa kohtaan. Arvostelu oli kovaa etenkin niiden alueiden paikallislehdissä, joiden julkaisualueella tataarit harjoittivat kaupantekoaan. On luonnollista, että suomalaiset kauppiaat vartioivat ”reviiriään”. Todennäköisesti kauppiaille on ollut omaa edunvalvontaansa ja suhteita lehtiin, jotka ovat sitten tuoneet tataareista esiin muita paikkakuntia useammin negatiivista uutisointia. Tataareista esitettiin lehdissä myös vahvasti toiseutta rakentavia tulkintoja. Osa artikkeleista nosti esiin tataarien erilaisia piirteitä orientalistisessa ja hieman mystisessä valossa, rakentaen kuvaa kaukaisesta idän kansasta. Näitäkään tulkintoja ei voida tosin luokitella ”positiivisiksi”. Tataarit olivat lehdistön silmissä selvästi ”toisia”, maahan väkisin tulleita tunkeilijoita, joita voitiin katsoa alaspäin.

Itsenäisyyden ajan lehtiä tarkasteltaessa osa artikkeleista tuo vahvasti esille tataarien rodun ja siihen liittyvät ominaisuudet, joihin kuului muun muassa raakalaismaisuuutta, sivistymättömyyttä ja alkukantaisia piirteitä. Näitä piirteitä on käytetty lehdistössä esimerkiksi loukkauksena muille kansoille, kun heidän ominaisuuksiaan on verrattu tataareihin. Suomalaisten mainitaan jopa kärsineen siitä, että heitä on rinnastettu itäisiin rotuihin. Rotuoppi ja rotuhygienia olivat tutkittavana aikakautena vahvasti esillä ja yleisesti hyväksytyä tiedettä. Tämä on vaikuttanut niin yksilöiden mentaliteettiin kuin lehdistönkin asenteisiin toisia kansoja kohtaan. Nyrkkisääntönä pidettiin, että mitä kauempaa Euroopasta juuret olivat, sitä huonompaa rotuaines oli. Mielenkiintoista oli, ettei tataarien hyväntekeväisyysyhdistyksestä, seurakunnasta ja muustakaan yhteiskunnallisesta toimista mainittu lehdistössä. Ainoastaan yksi artikkeli kertoi tatarien suurmoskeijahankkeen kaatuneen rahoituksen puutteen takia, mutta tämä oli yksittäinen tapaus. Tämä kieli tietoisesta yhteiskunnan ulos sulkemisesta. Tätä teoriaa tukivat myös ajan tutkimus- ja tietokirjallisuus.

Ensimmäinen oletus aikansa tutkimus- ja tietokirjallisuudesta oli, että nämä teokset tarjoisivat laajinta ja objektiivisinta tietoa Suomen tataareista. Tutkimuksen kohteena olivat kaksi suurinta kirjasarjaa vuosisadan alusta, *Oma Maa* sekä *Tietosanakirja*. Tämän lisäksi valitsin tarkasteltavaksi kaksi yksittäistä teosta, *Uskonnonvapauslaki* ja *Kristinuskon Voittokulku*, tarjoamaan syventävää näkemystä. Kaikista teoksista ainoastaan *Tietosanakirja* mainitsi tataarit. Muissa teoksissa heitä ei mainittu sanallakaan. *Tietosanakirja* oli myös kaikesta lähdeaineistosta ainoa teos, joka tarjosi puhtaasti positiivisen representaation tataareista. Tämä johtuu mitä todennäköisimmin, siitä että kyseisen artikkelin kirjoittaja tunsikin tämän kansanryhmän hyvin tutkimustensa kautta ja oli viettänyt vuosia heidän parissaan. Yksilöillä on ollut tietokirjallisuudessa suuri valta koskien vähemmistöjen representaatiota artikkeleissa. On ollut kirjoittajan oma päätös, millä tavalla he ovat halunneet aiheesta kirjoittaa. Tarkasteltujen teosten kirjoittajat ovat olleet kaikki tutkijoita, professoreita, kirkkolaisen koulutuksen omaavia henkilöitä tai muuten yhteiskunnallisesti ansioituneita. Tämä on varmasti tuonut yksilöille vapauksia heidän teksteihinsä. Voimme sanoa näkökulma olleen kiinni kirjoittajan itse päättämästäan perspektiivistä. Useimmiten kirjoituksessa lähtökohtaisesti vähemmistöt jätettiin kansallisen kokonaisuuden ulkopuolelle. Jos heitä taas käsiteltiin, se tapahtui tarkastelemalla heitä alaspäin, ja vain harvoissa tapauksissa neutraalisti ja vielä harvemmin positiivisesti.

Tataarien uupuminen uskonnonvapautta, Suomea ja uskonnonvapauslakia käsittelevistä teoksista kielii vahvasti siitä, että tataareista ei haluttu puhua. He eivät sopineet siihen kuvaan, jota Suomesta haluttiin rakentaa. Etnisen suomalaisuuden ollessa aikakautensa keskiössä tataarit jätettiin taka-alalle. Heistä puhuttiin ainoastaan silloin kun aiheena oli yhtenäisen Suomen agendaa tukevaa uutisointia, missä tataarit näyttäytyivät negatiivisesti ja kansakunnan ulkopuolisina toimijoina. Kyse ei ole todennäköisesti suoraan ääneen tehdystä päätöksestä, vaan tämä ajattelumalli sopi aikansa henkeen ja etnisen suomalaisuuden ulkopuoliset yksilöt siirrettiin automaattisesti sivuun yleisestä fokuksesta. Heitä kohtaan ei silti osoitettu suoraan mitään aktiivisia toimia, vaan heidän annettiin elää rauhassa, mikä loi edellytykset kehitymiselle ja suomalaisen yhteiskuntaan integroitumiselle.

Voidaan kuitenkin todeta, ettei suomalainen arki muuttunut ulkomaalaisten vähemmistöjen saapumisen ja vieraiden uskontojen tunnustamisen myötä merkittävästi. Tulokkaiden harjoittama kiertokauppa herätti paikoittain pahennusta ja se haluttiin kitkeä pois, mutta tämän kummempaa haittaa ei lähteistä ilmennyt suomalaisille maahanmuutosta koituneen. Paikallisille ovat uudet tulokkaat varmasti tuoneet ihmetystä puhuen omalla kielellään ja noudattaen omaa uskontoaan. Tämä suomalaisittain katsottuna ilmenevä eriskummallisuus on löytänyt tiensä lehtiin ja tullut tätä kautta suomalaisten tietoisuuteen, mutta heidän elämänryhtiinsä se ei ole suuresti vaikuttanut.

On mielenkiintoista huomata, että uskonvapauteen vetoaminen herätti aluksi suomalaisissa periaatteellista närkästystä. Useissa lähteissä viitataan rivien välissä, etteivät suomalaiset olleet suvaitsevaisia muita uskoja kohtaan ja kokivat niiden rantautumisen yhteiskuntaan hyökkäyksenä suomalaisia kulttuuriarvoja vastaan. On turvallista olettaa, että suhtautuminen vaihteli paikkakunnittain ja että suvaitsemattomuus oli yleisempi reaktio paikkakunnilla, joissa ihmiset eivät olleet tottuneet oman alueen ulkopuolisiin ihmisiin. Syyt ulkomaalaisten syrjimiseen ovat olleet myös taloudellisia. Misäaritataarit ovat olleet pääsääntöisesti kauppiaita ja tuoneet mukanaan kovemman kilpailun asettumilleen alueille. Joillain alueilla tataarien kulkukauppa nähtiin jopa positiivisena lisänä, sillä he toimittivat tavaraa alueille, jonne suomalaiset kauppiaat eivät kiertäneet. Yhteiskuntaan integroituminen ei silti ollut niin vaikeaa ja syrjittyä kuin mitä se oli vähemmistöille sisäisemmässä Venäjällä. Venäjällä tataarit kohtasivat suoraa sortoa, niin taloudellisesti kuin kulttuurisestikin

Toisen kulttuurin perspektiivistä yhteiskuntaa tarkastellen suomalainen yhteiskunta oli rakenteeltaan ja asenteiltaan sopiva itsetietoisien vähemmistöjen sopeutumiselle. Suomessa kiertävillä kauppiaille on ollut mahdollisuus luoda oma elantonsa ja toimia syrjinnän kannalta liki neutraalilla maaperällä, mikä ei ollut Venäjän keisarikunnassa mahdollista. Tämä auttoi yhteisöä sopeutumaan ja luomaan tiiviin verkoston, mikä helpotti uudessa maassa toimimista, ja luomaan vakaan taloudellisen aseman. Suomen maine Venäjän suurruhtinaskunnan sisällä toimi vetävänä tekijänä tataareille. Suomessa käyneet yhteisön jäsenet kertoivat positiivisia kertomuksia Suomen oloista ja mahdollisuudesta harjoittaa kauppaa. Tataareihin teki myös vaikutuksen suomalaisen yhteiskunnan avoimuus, tasavertaisuus ja rehtiys, mikä oli sorretun Venäjän oloihin verrattuna tataareille suuri helpotus.

Tataarit sopeutuivat Suomeen hyvin, sillä ne vastareaktiot, joita suomalaiset ihmiset osoittivat tataareja kohtaan, olivat paljon pienempiä kuin se systemaattinen poliittinen sorto, jota tataarit kokivat Venäjällä. Suomen Venäjään verrattain vapautuneemmat olot tekivät tataareista aktiivisesti toimivan itsetietoisien vähemmistön, joka näki Suomessa mahdollisuuden kasvaa ja kehittyä hyväksytyksi osaksi yhteiskuntaa. Tataarien alkuperäinen suunnitelma ei ollut jäädä Suomeen vaan jatkaa matkaansa muihin Euroopan maihin, Turkkiin tai takaisin Venäjälle sitten, kun olot siellä olisivat rauhoittuneet. Näin ei kuitenkaan käynyt, ja mahdollisuus palata Venäjällä poistui vaihtoehtoista, mikä pidensi heidän Suomessa viettämänsä aikaa, johtaen lopulta Suomeen juurtumiseen.

Niillä representaatioilla, joita tataareista 1900-luvun alussa Suomen painetussa sanassa tuotettiin, ei ollut pidemmällä aikavälillä tarkasteltaessa suurta merkitystä heidän Suomeen sopeutumiselleen.

Tataarit ovat sulautuneet kiinni suomalaisten elämäntapoihin ja ottaneet suomen kielen käyttökielekseen, pitäen silti oman kulttuurisen identiteettinsä säilyttämällä vanhan äidinkieltänsä ja islaminuskonsa. Tataarit ovat ansioituneet etenkin kulttuurin saralla, ja yhteisö on tuottanut paljon omaa kulttuurista ja tieteellistäkin materiaalia. Kuten aikaisemman tutkimuksen pohjalta todettiin, on tataarien harjoittama moderni, kultaisesta ordasta polveutuva islamin tunnustaminen ollut yksi tekijä siinä, että tataarit ovat sulautuneet luonnolliseksi osaksi suomalaista kulttuuria.

Tataarien uskontunnustuksen osana eivät ole olleet sen ulkoiset tunnusmerkit tai koraaniin pohjaavan lain kirjaimellinen noudattaminen. Yhteisön jäsenet ovat saaneet solmia seka-avioliittoja tahtonsa mukaan ilman rajoitteita. Naiset ovat olleet mukana jumalanpalveluksissa ja pukeutuneet aikakautensa muodin mukaan, ja huivia on käytetty ainoastaan jumalanpalveluksissa. Sopeutumista Suomeen voidaan mitata myös vertaamalla niitä representaatioita, joita heistä ilmaistaan nykyään, tutkimusjälteen aikaisiin ilmaisuihin. Käytännön kuvaukset ovat muuttuneet pääsääntöisesti negatiivisista mielikuvista täysin positiivisiksi ja suorastaan esimerkkitapaukseksi kulttuurien sopeutumisesta. Henkilökohtaisesti en kuitenkaan haluaisi nimetä tataareita esimerkkitapaukseksi, sillä jokaisella ryhmällä on erilaiset lähtökohdat ja erityispiirteensä, jolloin tiettyä esimerkkiä tai ”reseptiä” kulttuurien yhteensovittamisesta ei voida pitää universaalina.

Tutkimus tataarien representaatiosta ja sen ilmenemisen käytännöistä ei ole vielä valmis. Pro gradu -tutkielmani toimii yleiskatsauksena aiheeseen ja tarjoaa poikkileikkauksen, jonka avulla hahmottaa kokonaiskuvaa niistä representaatioista, joita tataareista luotiin. Aihetta voitaisiin tarkastella myös paljon lähdekeskeisimmistä näkökulmista.

Eräs lähteistö, joka ei mahtunut tutkielmaani mutta joka tarjoaisi tutkimuksen kohteena äärimmäisen hedelmällisen työmaan, ovat Suomessa julkaistut ja kansakouluissa käytetyt oppikirjat tutkimusjälteeni ajalta. Oppikirjat ovat keskeisessä osassa siinä, miten ihminen alkaa jäsentämään maailmaa ja tulkitsemaan havaintojaan. Suuri vaikutus on etenkin alakoulussa opitulla tiedolla ja sisäistetyllä mentaliteetilla. 1900-luvun alun oppikirjojen luomia representaatiota maahanmuuttajista ja sitä, miten ne vaikuttivat ihmisten mentaliteettiin, on tutkittu suhteellisen vähän. Oppikirjat tarjoavat jo yksinään laajuudeltaan aineiston täysmittaiselle tutkimukselle ja tämän avulla voitaisiin hahmottaa sitä, miten koulut vaikuttivat ihmisten suhtautumiseen aikansa maahanmuuttajiin tai muihin yhteiskunnasta poikkeaviin tekijöihin, mihin tutkimuksessa fokus halutaankaan asettaa.

Tulkinnat toiseudesta Suomen historiasta omaa potentiaalia laajentaa kenttää niin muihin vähemmistöihin kuin aikakausiin ja tuotetun representaation käytännön keinoihin. Ne representaatiot

ja mielikuvat, joita Suomessa on vallinnut ulkomaalaisista historian saatossa, ovat mielenkiintoinen tutkimuksen kohde. Sen avulla voidaan saada työkaluja myös tämän päivän kulttuurien kohtaamisen probleemeihin.

Yleisesti tämän pro gradu -tutkielman tuloksista voidaan sanoa, että ajasta riippumatta yhteiskunta on taipuvainen korostamaan erilaisuutta ja nostamaan tarkastelun kohteeksi sinne saapuvia uusia toimijoita. Uudet toimijat heiluttavat vanhoja rakenteita heidän koittaessaan löytää paikkaansa yhteiskunnassa. Uusien lokeroiden luominen vaatii aina tilan tuottamista joistain valmiiksi olevista lokeroista, jolloin jonkun on luovuttava jostain, jotta uudet tulokkaat voivat sopeutua. Tämä johtaa väistämättä negatiivisiin tunnereaktioihin ja tätä myöten negatiiviin representaatioihin kantaväestön keskuudessa. Identiteettinsä pohjalta kantaväestön on helppo samaistua näihin representaatioihin ja ruokkia näin ollen niiden olemassaoloa, vaikka ne eivät omaisi vahvaa faktoihin nojautuvaa pohjaa. Ajan myötä, jos negatiiviset representaatiot eivät saa tuekseen käytännön tapahtumia, ne unohtuvat, ja diskurssi yhteiskunnan uusia tulokkaita kohtaan muuttuu positiiviseen suuntaan. Tämä on sopeutumista edesauttava positiivinen ilmiö, siinä missä negatiivisten representaatioiden viljeleminen on päinvastoin negatiivinen, sopeutumista vaikeuttava ilmiö. Tämän vuoksi diskurssi kulttuurien kohtaamisen ympärillä on itsessään tarkkailemisen arvoinen ilmiö. Se voi kasvaa mihin tahansa suuntaan ja päätyä jopa käsittelemäänsä asiaa ohjaavaksi tekijäksi.

Kun tunnistamme ne yleiset reaktiot, joita yhteiskuntaan saapuvat uudet, vaikeasti lokeroitavat toimijat laukaisevat kulttuurissa, voimme löytää yhteisiä piirteitä eri aikoina tapahtuneiden maahanmuuttojen kanssa. Sitä myöten on hahmotettavissa ennustettavuutta kantakulttuurin ulkopuolisten toimijoiden representaatioiden ja uusien tulijoiden aseman kehityksessä. Representaatiot vähemmistöistä eivät ole pelkästään yksittäisiä mielipiteitä, vaan ne heijastavat aikansa henkeä ja sitä mentaliteettia, jota vähemmistöjä kohtaan osoitetaan. Ajasta riippumatta on tarpeellista kiinnittää fokus niihin käytännön keinoihin, miten toiseutta ilmaistaan.

6 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I PAINETUT LÄHTEET

Aulen, Gertrud, *Kristinuskon voittokulku: lähetyshistoria*, Suomen lähetysseura, Kuopio, 1927.

Kaila, Erkki, *Uskonnonvapauslaki*, Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki, 1923.

Oma Maa – sarjan artikkeleita ei luetella tässä lähdeluettelossa erikseen, vaan kyseisiin artikkeleihin viitataan tekstin alaviitteiden mukaisesti.

Oma Maa. Tietokirja Suomen kodeille. I-VI osa. Toinen uudistettu painos. Suunnitellut E.G Palmén. Toimittajat Kaarle Krohn & G. Melander & K.O. Lindeqvist, WSOY: Helsinki, 1920–1925. (hakemisto ilmestynyt 1926).

Suomen Kartasto, Suomen maantieteellinen seuran julkaisuja, Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 1929.

Tietosanakirja – sarjan artikkeleita ei luetella tässä lähdeluettelossa erikseen, vaan kyseisiin artikkeleihin viitataan tekstin alaviitteiden mukaisesti.

Tietosanakirja, 1-11. osa, Toimittajat: Castrén, Jalmar, Forsten, Jaakko, Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki, 1909–1922.

II ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Digitaaliarkisto:

VeSA linnoitus- ja rakennuspiirustukset

VeSA Viipurin linnoitus- ja rakennuspiirustusten arkisto

VeSA Viipurin linnoitus- ja rakennuspiirustukset

MTM. Viipurin linnoitukset. Kasarmin nro 27 osan piirroksset.

Huoneiston muuttaminen tataarilaiseksi moskeijaksi. 1843–1843 (576, 3.11.1843)

Digitoidut jaksot: 1 [<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=5296964>]

Luettu 7.5.17.

MTM. Viipurin linnoitukset. Sotilaskasarmin nro 27 pohja- ja profiilipiirroksset. Kasarmin yhden osaston muuttaminen tataarilaiseksi moskeijaksi. 1845-1845 (578, 24.2.1845)

Digitoidut jaksot:1 [<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=5295405>]

Luettu 7.5.17.

Turun maakunta-arkisto:

Turun poliisilaitos: Turun poliisilaitoksen vanha yhteisarkisto, Sarja: B

LUETTELOT, B XIV:1-1a Ulkomaalaisten luettelot.

Kansalliskirjasto (KK), Helsinki

Digi – Kansalliskirjaston digitoidut aineistot:

Aamulehti, no 80, 8.4.1899.

[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/509523?page=2>]. Luettu 7.5.17.

Aamulehti, no 248, 25.10.1924.

Aura, no 132, 10.11.1885.

[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/55951?page=3>]. Luettu 7.5.17.

Etelä-Suomen Sanomat, no 86, 29.7.1924.

Helsingin nimikirja ja suomalainen osotekalenteri, 1.1.1920.

[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/1161821?page=1117>]. Luettu 7.5.17.

Helsingin nimikirja ja suomalainen osotekalenteri, 1.1.1921.

Helsingin sanomat, no 291, 23.10.1924.

Helsingin Sanomat, no 287, 23.10.1925.

Iltalehti, no 190, 19.8.1920.

Iltalehti, no 273, 23.11.1923

Iltalehti, no 294, 19.12.1925.

Karjala, no 99, 30.4.1920.

[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1244956?page=4>]. Luettu 7.5.17.

Karjala, no 225, 30.9.1920.

[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1245017?page=3>]. Luettu 7.5.17.

Karjalan Ääni, no 112, 2.10.1920.

[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1212080?page=2>]. Luettu 7.5.17.

Kauppias: Suomen vähittäiskauppiasliiton äänenkannattaja, no 20, 1.10.1924.

Keskipohjanmaa, no 126, 16.11.1918.
[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1176790?page=3>]. Luettu 7.5.17.

Kotkan Sanomat, no 14, 2.3.1895.
[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/530118?page=2>]. Luettu 7.5.17.

Kotkan Sanomat, no 44. 20.4.1899.
[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/527211?page=2>]. Luettu 7.5.17.

Kotoa ja kaukaa: kansan kirjallinen kuvalehti, no 40, 3.10.1925.

Perä-Pohjolainen, no 115, 16.11.1918.
[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1277740?page=3>]. Luettu 7.5.17.

Pyrkijä: nuorison rientojen kannattaja, no 11–12, 15.12.1917.
[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/954072?page=18>]. Luettu 7.5.17.

Riihimäen sanomat, no 20, 20.2.1919.
[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1222820?page=1>]. Luettu 7.5.17.

Suunta, no 2, 10.1.1920.

Tampereen Sanomat, no 95, 26.4.1899.

Tampereen Uutiset, no 69, 12.4.1899.
[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/569799?page=3>]. Luettu 7.5.17.

Totuus, no 4, 1.9.1924.

Turun Sanomat, no 4190, 2.11.1918.
[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1185900?page=1>]. Luettu 7.5.17.

Uusi Aura, no 108, 11.5.1899.
[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/743844?page=2>]. Luettu 7.5.17.

Ylioppilaslehti, no 14, 21.9.1919.
[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/886503?page=3>]. Luettu 7.5.17.

Ylioppilaslehti, no 21, 9.11.1919.
[<http://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/886498?page=5>]. Luettu 7.5.17.

Doria

Tilastokeskus: SVT: Suomen virallinen tilasto, Tilastollinen päätoimisto, STV:
Suomen tilastollinen vuosikirja 1923.

[http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/69251/stv_1923.pdf?sequence=1]. Luettu 7.5.17.

Tilastokeskus: SVT: Suomen virallinen tilasto, Tilastollinen päätoimisto, STV:
Suomen tilastollinen vuosikirja 1924.

[https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/69252/stv_1924.pdf?sequence=1].
Luettu 7.5.17.

Tilastokeskus: SVT: Suomen virallinen tilasto, Tilastollinen päätoimisto, STV:
Suomen tilastollinen vuosikirja 1925.

[https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/69243/stv_1925.pdf?sequence=1].
Luettu 7.5.17.

Tilastokeskus: SVT: Suomen virallinen tilasto, Tilastollinen päätoimisto, STV:
Suomen tilastollinen vuosikirja 1926.

[https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/69226/stv_1926.pdf?sequence=1].
Luettu 7.5.17.

Tilastokeskus: SVT: Suomen virallinen tilasto, Tilastollinen päätoimisto, STV:
Suomen tilastollinen vuosikirja 1927.

[https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/69257/stv_1927.pdf?sequence=1].
Luettu 7.5.17.

Kansanperinteen arkisto, (KansA), Tampere

Semiullah Wafin haastattelu, 1972, kerääjä, Pertti Rautio, Y/04433-04440

III KIRJALLISUUS

Alapuro, Risto, ”kertomus suomalaisista idän ja lännen välissä”. Teoksessa Kolbe, Laura, Löytönen, Markku (toim.) *Suomi, maa, kansa, kulttuurit*, Helsinki: SKS-toimituksia, 1999.

Arkistojen portti, Teema: sukututkimus.

[http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Teema:_Sukututkimus]. Luettu 7.5.17.

Baibulat, Muazzez, *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia: Tampere İslam Mahallesi : nigızı ve tarihi = The Tampere Islamic Congregation : the roots and history*, Tampereen Islamilainen Seurakunta: Tampere, 2004.

Bedretdin, Kadriye (toim.), *Tugan Tel. Kirjoituksia Suomen tataareista*, Suomen Itämaisen Seuran suomenkielisiä julkaisuja 39: Helsinki, 2011.

Eilola, Jari & Salonen, Kirsi, ”Kirkko ja uskonto kansakunnan selkärankana”. Karonen, Petri & Rähkä Antti, (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen, Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*, SKS: Helsinki, 2014.

Forsberg, Tiina, ”Tutkimus: Suomessa muslimien määrä lähes viisinkertaistuu”, Yle uutiset: 7.4.2015. [<http://yle.fi/uutiset/3-7909301>]. Luettu 7.5.17.

Gertrud Aulén (1881 – 1952) [<http://www.bygdeband.se/person/986090/sverige/kalmarlan/borgholm/bredsattrabredsattrasikehamn-hembygdsforening/gertrud-johanna-maria-aulen/>]. Luettu 7.5.17.

Haimila, Marjo, ”Kiittämättömät Vieraat”. Teoksessa, Markkola, Pirjo & Peltola, Jarmo (toim.), *Kuokkavieraiden pidot*, Vastapaino: Tampere, 1996.

Haapala Pertti, *Sosiaalhistoria, johdatus tutkimiseen*, Käsikirjoja 12, SHS: Helsinki, 1989.

Halén, Harry, *Ramstedt, Gustaf John (1873 - 1950) altailaisen kielitutkimuksen professori, diplomaatti*, Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. SKS, Helsinki: 1997. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/5402>]. Luettu 27.4.17.

Halén, Harry, *Kulkumiehiä*, Otava: Helsinki, 1986.

Halén, Harry, ”Suomen tataarit”. Teoksessa Bedretdin, Kadriye (toim.), *Tugan Tel. Kirjoituksia Suomen tataareista*, Suomen Itämaisen Seuran suomenkielisiä julkaisuja 39: Helsinki, 2011 s.4.

Halén Harry, ”Suomen tataarit”. Teoksessa Kolbe, Laura, Löytönen, Markku (toim.) *Suomi, maa, kansa, kulttuurit*, Helsinki: SKS-toimituksia, 1999.

- Halén, Nadja, ”Islaminuskoisten yhteisöjen asema ja kehityspyrkimykset Venäjän keisarikunnassa”. Teoksessa Bedretdin Kadrive (toim.) *Tugan Tel. Kirjoituksia Suomen tataareista*, Suomen Itämaisen Seuran suomenkielisiä julkaisuja 39, 2011.
- Hall, Stuart, *Identiteetti*, (suom. ja toim.) Herkman, Juha & Lehtonen, Mikko, Vastapaino, Tampere: 1999.
- Halmesvirta, Anssi, ”Anglo-amerikkalaisen antropologian, etnologian ja kielitieteen näkemyksiä suomalaisesta rodusta ja kulttuuritasosta evolutionistisen kulttuurikäsitteen valossa n. 1820–1930”, Kemiläinen, Aira (toim.), *Mongoleja vai germaaneja? — rotuteorioiden suomalaiset*, SHS: Helsinki, 1985.
- Harjula, Minna, *Terveiden jäljillä: suomalaisen terveystieteiden historia 1900-luvulla*, Tampereen Yliopistopaino: Tampere, 2007.
- Heikkilä, Markku & Murtorinne, Eino, (toim.), *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*, Kirjapaja: Hämeenlinna, 1977.
- Helsingin juutalainen seurakunta: yhdistykset, [<http://www.jchelsinki.fi/fi/yhdistykset>]. Luettu 25.1.2017.
- Hiltunen Marja, Pentikäinen Juha: *Suomen kulttuurivähemmistöt*, Suomen Unesco – toimikunnan julkaisuja, 72: Helsinki, 1997.
- Hirvonen, Tuomo (toim.), *Suomen Islam-seurakunnan veteraaniteos*, Helsinki: Suomen Islam-seurakunta, 2006.
- Häkkinen, Antti, ”Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisössä”. Häkkinen, Antti & Pulma Panu & Tervonen Miika, (toim.), *Vieraat kulkijat — tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2005.
- Häkkinen Antti, Pulma Panu, Tervonen Miika, *Vieraat kulkijat- tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura- Helsinki, Hakapaino Oy, 2005.
- Häkli, Esko, *Tiedon taika: Ensyklopedioista ennen ja nyt*, Otava: Keuruu, 1981.

- Hämäläinen, Pekka, ”Suomenruotsalaisten rotukäsityksiä vallankumouksen ja kansalaissodan aikoina”, Kemiläinen, Aira (toim.), *Mongoleja vai germaaneja? — rotuteorioiden suomalaiset*, SHS: Helsinki, 1985.
- Kaisko, (Koskinen) Sami, *Tehtaanmestareista kulkukauppiaisiin: Tampereen ulkomaalainen väestö ja sen vaikutus kaupungissa 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla*, Historian pro gradu – tutkielma, Tampereen yliopisto 2012.
- Karonen, Petri & Räihä Antti ”Oma Maa – kirjasarja ja instituutioiden historia”. Karonen, Petri & Räihä Antti, (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen, Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*, SKS: Helsinki, 2014.
- Kemiläinen, Aira (toim.), *Mongoleja vai germaaneja? — rotuteorioiden suomalaiset*, SHS: Helsinki, 1985.
- Ketola, Kimmo, *Uskonnot Suomessa 2008: Käsikirja uskontoihin ja uskonnollistaustaisiin liikkeisiin*, Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 102: Vammala, 2008.
- Kolbe Laura, Löytönen, Markku, (toim.), *Suomi – maa, kansa, kulttuurit*, Helsinki: SKS-toimituksia, 1999.
- Laitila, Teuvo, ”Islam venäjällä”. Teoksessa Turunen, Maija (toim.), *Kirkot ja uskonnot itäisessä Euroopassa*, Edita: Helsinki, 2010.
- Leitzinger, Antero (toim.): *Mansikkamaan Vartijat - Muistelmia ulkomaalaishallinnosta eri vuosikymmeniltä*, Maahanmuuttovirasto, East West Books Helsinki, 2010.
- Leitzinger Antero, *Mishäärit - Suomen vanha islamilainen yhteisö*, Kirja-Leitzinger, 1996.
- Leitzinger, Antero, *Suomen Tataarit: Vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina*, Helsinki: East-West BOOKS Helsinki, 2006.
- Leitzinger, Antero, ”Suomen Tataarit” Teoksessa Bedretdin Kadrive (toim.), *Tugan Tel. Kirjoituksia Suomen tataareista*, Suomen Itämaisen Seuran suomenkielisiä julkaisuja 39, 2011.
- Leitzinger, Antero, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972*, Helsinki: East-West Books, 2008.
- Leitzinger, Antero, *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972*, Helsinki: East-West Books, 2008.
- Markkola, Pirjo & Peltola, Jarmo (toim.), *Kuokkavieraiden pidot*, Vastapaino: Tampere, 1996.

- Mattila, Markku, *Kansamme parhaaksi: Rotuhygienia Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. SHS: Helsinki, 1999.
- Nieminen, Markku, *Väestötilastoja 250 vuotta: katsaus väestötilaston historiaan vuosina 1749–1999*, Tilastokeskus: Helsinki, 1999.
[https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/98780/xksk_vrm_1749-1999_1999_dig.pdf?sequence=1]. Luettu 7.5.17.
- Paaskoski, Jyrki, ”Nansen-passi selvensi 1922 pakolaisten asemaa myös Suomessa”, *Itsenäisyys100* [http://itsenaisyys100.fi/nansen-passista-tuli-1922-pakolaisten-henkilotodistus/#_ftnref2]. Luettu 7.5.17.
- Pulma Panu, ”Piirteitä suomalaisesta etnopolitiikasta”. Häkkinen, Antti & Pulma Panu & Tervonen Miika, (toim.), *Vieraat kulkijat — tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan*. SKS: Helsinki, 2005.
- Seppo, Juha, ”Kansankirkkona uskonnonvapauslain toteuduttua”, Heikkilä, Markku & Murtorinne, Eino, (toim.), *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*, Kirjapaja: Hämeenlinna, 1977.
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo, *Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia*, Edita: Helsinki, 1998.
- Turunen, Maija (toim.), *Kirkot ja uskonnot itäisessä Euroopassa*, Edita: Helsinki, 2010.